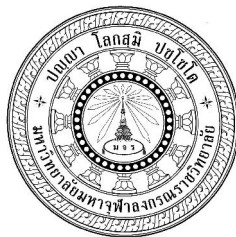

การศึกษาเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ
กับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร
**A COMPARATIVE STUDY OF THE PEACEFUL LIFE OF THE BUDDHISTS
AND MUSLIMS IN TALAD NONGCHOK
COMMUNITY, BANGKOK**

พระใบฎีกากฤษฎา กตปุณโย (แสงจันทร์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

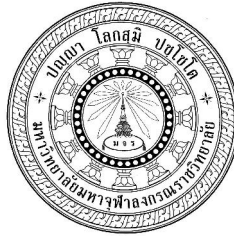
การศึกษาเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ
กับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร

พระใบฎีกากฤษฎา กตปุณโย (แสงจันทร์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A Comparative Study of the Peaceful Life of the Buddhists
and Muslims in Talad Nongchok
Community, Bangkok**

Phrabaideeka Kritsada Katapuñño (Sangchan)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Comparative Religion)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
“การศึกษาเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาด
หนองจอก กรุงเทพมหานคร” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(ผศ. ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี)

ประธานกรรมการ

(ผศ. ดร.อุทัย สติมัน)

กรรมการ

(พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร.

กรรมการ

(พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ)

ชื่อผู้วิจัย

- ชื่อวิทยานิพนธ์** : การศึกษาเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร
- ผู้วิจัย** : พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์)
- ปริญญา** : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์**
- : พระศรีรัตโนบล, ผศ. ดร., ป.ธ. ๙, พธ.บ. (ปรัชญา), M.A. (Philosophy), Ph.D (Philosophy)
 - : พระมหามงคลกานต์ จิตมโม, ผศ. ดร., ป.ธ. ๙, พธ.บ. (ปรัชญา), พธ.ม. (ปรัชญา), ศน.ด. (พระพุทธศาสนาและปรัชญา)
- วันสำเร็จการศึกษา** : ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” นี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ ชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร ๒) เพื่อศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม ชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร และ ๓) เพื่อเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยรวบรวมข้อมูลทั้งจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

ผลการศึกษาพบว่า

การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในทัศนะของชาวพุทธ เป็นสภาพความเป็นอยู่ หรือการดำรงชีพอยู่ที่มีแต่ความสงบปราศจากความขัดแย้ง ความรุนแรง มีความยุติธรรม และแนวทางต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดความสงบอย่างมีหลักการและมีเหตุผล รวมทั้งรู้จักสิทธิหน้าที่ มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตามหลักของทศ ๖ และการส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลและสังคมมีธรรมะคือความถูกต้อง ยึดเอาความถูกต้องเป็นใหญ่และเป็นหลักการสำคัญในการประพฤติปฏิบัติหรือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การปกครอง ศาสนา การศึกษา และนิเวศวิทยา หากส่งเสริมตามแนวทางดังกล่าวให้เป็นไปพร้อม ๆ กันทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนสังคม สันติสุขก็จะเกิดขึ้นแก่สังคมโลก

การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข ในศาสนาอิสลามนั้น จะเกิดขึ้นได้จะต้องมีการปลูกฝังอบรมสั่งสอนแนวคิดดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง โดยมีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ ๑) การมีสันติสุขในระดับปัจเจก คือ การมอบความยำเกรงต่ออัลลอฮ์แต่เพียงพระองค์เดียวและสามารถปฏิบัติภารกิจทางของอิสลามได้อย่างสมบูรณ์ ๒) การมีสันติสุขในระดับครอบครัว โดยส่งเสริมหลักเกณฑ์ของความประพฤติและกฎระเบียบต่าง ๆ ขึ้น ๓) การมีสันติสุขในระดับสังคม โดยยึดหลัก (๑) ความรักและความเมตตา (๒) ความร่วมมือและความเป็นปึกแผ่น (๓) ความเสมอภาค (๔) ความยุติธรรม และ (๕) สวัสดิการที่ดีของสังคม ๔) การมีสันติสุขในระดับโลก สันติสุขของโลกนั้น จะเป็นผลที่ตามมาจากการมีสันติสุขขึ้นภายในปัจเจกบุคคลแต่ละคน สันติภายในครอบครัว และสันติสุขในสังคมนั่นเอง

จากการเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร พบว่า ชาวพุทธและชาวมุสลิมมีทัศนคติที่เหมือนกันว่า การจะอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุขได้นั้น ต้องมีศรัทธามั่นคงและปฏิบัติตามหลักศาสนาของตนอย่างเคร่งครัด จึงจะสามารถพัฒนากาย วาจา ใจ ของตนให้เกิดสุขได้ ส่วนนี้ที่ต่างกันนั้น ชาวพุทธมุ่งหมายเอาการปฏิบัติตามหลักของศีล ๕ เป็นเครื่องพัฒนากาย วาจา ให้เป็นปกติสุข และก้าวสู่ความสุขสันติอันยั่งยืนคือพระนิพพาน ส่วนชาวมุสลิมมุ่งหมายยึดหลักศรัทธาในอัลลอฮ์ มีพระองค์เป็นผู้ชี้แนวทางในการดำเนินชีวิตอันจะนำมาซึ่งความสุขอันนิรันดร์

Thesis Title : A Comparative Study of the Peaceful Life of the Buddhists and Muslims in Talad Nongchok Community, Bangkok

Researcher : Phrabaideeka Kritsada Katapuñño (Sangchan)

Degree : Master of Arts (Comparative Religion)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Srirattanobol, Asst. Prof. Dr., Pali IX,
B.A. (Philosophy), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)

: Phramaha Mongkholkhan Titadhammo, Asst. Prof. Dr.,
Pali IX, B.A. (Philosophy), M.A. (Philosophy),
Ph.D. (Buddhist Studies & Philosophy)

Date of Graduation : March 29, 2019

Abstract

The thesis entitled “*A Comparative Study of the Peaceful Life of the Buddhists and Muslims in Talad Nongchok Community, Bangkok*” has three objectives: 1) to study the Peaceful Life of the Buddhists in Talad Nongchok Community, Bangkok 2) to study the Peaceful Life of the Muslims in Talad Nongchok Community, Bangkok and 3) to comparatively study the Peaceful Life of the Buddhists and Muslims in Talad Nongchok Community, Bangkok. This study is of qualitative research. The sources of this study have been collected from documents and research papers related to this study, and also from In-depth Interview.

The results of the study were as follows:

The peaceful life in the light of the Buddhist is the living or the living life happily without conflicts and violence, and having justice and various ways that would make peace and happiness reasonably, and, in addition to knowing right and duties of themselves, following the 6 Directions, promoting individuals and society to have dhamma, i.e., the righteousness, regarding the right thing as the main and importance principle for practice or carrying out all activities, such as economics, politics, society, governance, religion, education and ecology, once all of these have been simultaneously promoted to both individual and society, peace and happiness would occur to the world surely.

The peaceful life in Islam will take place with the training and teaching on the ways of Islam continuously by following 4 factors, namely, 1) individual happiness, that is to say, giving respect to Allah only, and being able to follow the way of Islam perfectly, 2) family happiness--by promoting the rule of behavior and various rules, 3) social happiness by following: i) loving and kindness, ii) collaboration and unification, iii) equality, iv) justice, and v) good social welfare; and 4) world happiness—the happiness of the world resulting from individual, family and social happiness.

From the comparison of peaceful life of the Buddhists and Muslims in Talad Nongchok Community, Bangkok, it was found that the Buddhist and Muslims have the similar view that the living peaceful life together in society would occur once they have to have firm belief and follow the teachings of religion strictly, thereby they would be able to develop their body, word, and mind to be peaceful and happy. But the different view of them was that the Buddhists aim at following five precepts (*pañca-sīla*) for the development of their body and word to be peaceful and happy, and finally, reaching to the sustainable peace and happiness, that is to say, *nibbāna*. But the Muslims aim at following belief in **Allah**, having Allah as the way-giver for living life that would bring peace and happiness perpetually.

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยกราบขอบคุณพระราชปรีดิ์มุนี, รศ. ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย เจริญพรขอบคุณ ดร.คงสฤษฏ์ แพงทรัพย์ ผอ.โครงการหลักสูตร พร.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ) ขอขอบคุณอาจารย์พระมหาอดิเดช สติวโร, ดร. ประธานกรรมการพิจารณาหัวข้อและโครงร่างวิทยานิพนธ์ ผศ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน และ ผศ. ดร.แสวง นิลนามะ ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาหัวข้อและโครงร่างวิทยานิพนธ์ ผศ. ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี ประธานตรวจสอบวิทยานิพนธ์ และ ผศ. ดร.อุทัย สติมัน ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำแนะนำและชี้ประเด็นต่าง ๆ ในการทำวิทยานิพนธ์เพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กราบขอบพระคุณอาจารย์ พระศรีรัตโนบล, ผศ. ดร. พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ. ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้ความช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นจนเสร็จสมบูรณ์ด้วยความกรุณาอย่างยิ่ง ขอขอบคุณอาจารย์พระมหาจรรยา กิตติปัญโญ, ดร. ที่เมตตาตรวจสอบบทคัดย่อภาษาอังกฤษด้วยเมตตาธรรมอย่างยิ่ง

กราบขอบคุณ พระราชสิทธิมุนี วิ., ดร. พระครูวินัยธรสมุทร ถาวรธมโม, ผศ. ดร. เจริญพรขอบคุณ ผศ. เฉลียว รอดเขียว ผศ. ดร.กฤต ศรียะอาจ ดร.คำพอง งามภักดิ์ ตลอดทั้งคณาจารย์และเจ้าหน้าที่คณะพุทธศาสตร์ พระครูธรรมบาล (พิจิตร ธมมวิจิตรโต), ดร. เจ้าหน้าที่โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทุกรูป/ทุกท่าน ที่กรุณาทำให้ตลอดระยะเวลาแห่งการศึกษา การขอคำปรึกษาและการติดต่อประสานงานทุกอย่าง เป็นไปด้วยความราบรื่นและเปี่ยมล้นด้วยกัลยาณธรรมทุกเวลา

ขอบคุณเพื่อนนิสิตในสาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ รุ่นที่ ๙ ทุกรูป/ทุกท่าน โดยเฉพาะ พระครูปลัดภาณุวัฒน์ วฑฒธมโม พระวัลลภ วชิรวโส ที่ได้กรุณาแบ่งปันข้อมูลทั้งขณะศึกษาอยู่และขณะทำงานวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เอื้อเฟื้อในการเข้าใช้ห้องสมุดด้วยมิตรไมตรีที่อบอุ่นยิ่ง

กราบขอบพระคุณหลวงพ่อบุญสำเร็จกิจวิธาน อุปัชฌาย์ผู้ให้การอุปสมบทในพระพุทธศาสนา พระครูมหาสุกิจโกวิท เจ้าคณะแขวงกระทุ่มราย เจ้าอาวาสวัดหนองจอก ที่ให้ความอนุเคราะห์ผู้วิจัยในการสัมภาษณ์เพื่อเป็นข้อมูลในการวิจัย เจริญพรขอบคุณ นายวิเชียร ต้นศิริ อดีตกำนันตำบลหนองจอก ประธานเครือข่ายผู้ปกครองโรงเรียนวัดหนองจอก (ภักดินรเศรษฐ) นายจำลอง ภักยาภรณ์ อดีตศึกษาเขตหนองจอก นางสาวสังข์ อุตัญญ์ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนพรตพิทยพยัต นางสาวสุกานดา โฆษิตพานิชกุล ผู้บริหารโรงเรียนหนองจอกกกลีบัวเคียว นางขวัญจิต ประเสริฐศรี ประธานชุมชนหนองจอกกกลีบัวเคียว เจริญพรขอบคุณ นางวารภรณ์ พรหมศักดิ์ และนายทัศนัย แสงจันทร์ ที่ช่วยประสานงานสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง นายวิสุทธิ์ สุไลมาน อีหม่ามประจำมัสยิดอินดารุลมีนา หะยีมีนา ตลอดจนชาวชุมชนตลาดหนองจอกกลุ่มตัวอย่างทั้งชาวพุทธและชาวมุสลิมที่ให้ความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์ข้อมูลอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัยครั้งนี้ ขออนุโมทนาขอบคุณบิดา-มารดา ครูอาจารย์ เจริญพรขอบคุณ นางสมปอง แสงจันทร์ อุปถัมภ์พาหนะในการเดินทาง และผู้มีพระคุณทุกท่าน ที่มีส่วนช่วยอย่างสูงต่อการศึกษาล่าเรียนตั้งแต่ต้นกระทั่งถึงวันนี้

ขอพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และความดีงามทั้งปวง ได้ดำรงมั่น เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนหมู่หมื่น และแก่ชาวโลกตลอดกาลนาน เทอญ

พระใบฎีกากฤษฎา กตปัญโญ

๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา	๑
๑.๒ ปัญหาวิจัย	๔
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๑
๑.๙ กรอบแนวคิดในการทำวิจัย	๑๑
บทที่ ๒ ศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ	
๒.๑ ความหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ	๑๓
๒.๒ รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ	๑๕
๒.๓ วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ	๑๗
๒.๔ เป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ	๓๖
๒.๕ สรุป	๔๑
บทที่ ๓ ศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม	
๓.๑ ความหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม	๔๓
๓.๒ รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม	๔๕
๓.๓ วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม	๔๖
๓.๔ เป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม	๖๐
๓.๕ สรุป	๖๒

**บทที่ ๔ เปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิม
ในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร**

๔.๑ เปรียบเทียบความหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข	๖๕
๔.๒ เปรียบเทียบรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข	๖๘
๔.๓ เปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข	๗๑
๔.๔ เปรียบเทียบเป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข	๗๔
๔.๕ สรุป	๗๖

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๗๙
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๘๔

บรรณานุกรม	๘๕
-------------------	-----------

ภาคผนวก ก. รายชื่อและหนังสือผู้ทรงคุณวุฒิตรวจแบบสอบถาม	๘๘
--	----

ภาคผนวก ข. รายชื่อผู้ตอบแบบสัมภาษณ์/หนังสือขออนุญาต	๙๔
---	----

ภาคผนวก ค. แบบสอบถามวิจัย	๑๑๗
---------------------------	-----

ภาคผนวก ง. ภาพประกอบการสัมภาษณ์	๑๒๑
---------------------------------	-----

ประวัติผู้วิจัย	๑๓๑
-----------------	-----

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คัมภีร์พระไตรปิฎกที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาและนำมาอ้างอิง สำหรับการเขียนวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยได้ใช้คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยกำหนดแหล่งที่มาด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์ที่นำมาอ้างอิงแล้วตามด้วยตัวเลขที่บอก เล่ม/ข้อ/หน้า ของคัมภีร์ดังกล่าว นั้น เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔/๖๒ หมายถึง พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรคภาษาไทย เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๘๔ หน้าที่ ๖๒

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิ.มทา. (ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวิวงศ์	(ภาษาไทย)

พระสูตรตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ส. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย	สัลลขณวรรค (ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.อ. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสก (ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค (ภาษาไทย)
ส.นิ. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค (ภาษาไทย)
ส.ข. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	ขันธวรรค (ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
อ.ต.ก. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.จตุกก. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.ปญจก. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.ฉก. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.สตก. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	สตกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.อฏฐก. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.นวก. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ข. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ (ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	= สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย	ธรรมบท (ภาษาไทย)

ขุ.อ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภิ.สง. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ศาสนาอิสลาม

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้คัมภีร์อัลกุรอาน ฉบับแปลภาษาไทย โดย มัรวาน สะมะฮุน สำนักพิมพ์ ส.วงศ์เสงี่ยม กรุงเทพมหานคร ๒๕๒๔.

วิธีอ่าน

ศาสนาอิสลามใช้การอ้างอิง อัลกุรอานซูเราะห์: อายะห์ หรืออัลกุรอาน บท: โองการ: หน้า เช่น

อัลบะเกาะเราะฮ์ ๒: ๑๒๙: ๖๔. = อัลกุรอาน ซูเราะห์ที่ ๒ อัลบะเกาะเราะฮ์ อายะห์ที่ ๑๒๙ หน้าที่ ๖๔.

อัลมาอิดะฮ์ ๕: ๙๓-๙๔: ๒๒๕.= อัลกุรอาน ซูเราะห์ที่ ๕ อัลมา- อิดะฮ์ อายะห์ที่ ๙๓-๙๔ หน้าที่ ๒๒๕.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม โดยเราจะเห็นได้ว่า มนุษย์เรานั้นไม่อาจที่จะอยู่ในโลกแห่งความเดียวดายได้ แต่เมื่อมีการอยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก กลับก่อให้เกิดปัญหาซับซ้อนมากมาย เพราะมนุษย์นั้นต่างเกิดมาเพื่อแสวงหาความสุขให้แก่ตนเอง โดยหลาย ๆ คนต่างแสวงหาสิ่งที่อำนวยความสะดวกของชีวิตของตน ไม่ว่าจะเป็นอาหารการกิน ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค จนก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในสังคม คนทุกคนที่เกิดมาต่างดำเนินชีวิตของตนไปตามบทบาทและวิถีของใครของมัน สังคมไทยเป็นสังคมหนึ่งที่ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกนี้ ด้วยวิถีของตน การดำเนินชีวิตของคนไทยที่มีความสำเร็จทั้งหน้าที่และการงาน การครองเรือน การสร้างสรรค์สังคม อย่างมีเกียรติมีศักดิ์ศรี ซึ่งดูเหมือนว่ายิ่งไขว่คว้าหาความสุข ยิ่งพบแต่ความทุกข์ สาเหตุหนึ่งมาจากการดำเนินชีวิตของคนในสังคมนั้นเอง เพราะการที่จะเกิดความสุขอย่างแท้จริงได้นั้น ขึ้นอยู่กับการมีวิถีคิดและการปฏิบัติที่ถูกต้องต่อชีวิตของตนเองและต่อสภาพแวดล้อมทั้งทางสังคม ทางธรรมชาติ และทางวัตถุโดยทั่วไป สาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาของสังคม อาจเนื่องมาจากพฤติกรรมบริโภคนิยมของบุคคล ก่อให้เกิดความบกพร่องทางพฤติกรรมอื่น ๆ อันเป็นสาเหตุนำไปสู่การเกิดปัญหาในด้านต่าง ๆ ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระราชทานในพิธีเปิดการสัมมนาผู้นำศาสนาในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ณ หอประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันเสาร์ที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๒๕ ความว่า

ปัญหายุ่งยากในสังคมทุกวันนี้เกิดจากเหตุหลายอย่าง แต่เหตุสำคัญที่ก่อปัญหาให้มาก คือ ความขาดหรือความบกพร่องในความเป็นระเบียบและความสะอาดมั่นคงในความประพฤติและความจิตใจของบุคคล องค์การศาสนาทุกศาสนามีจุดมุ่งหมายและภารกิจในการขัดเกลาความประพฤติและจิตใจ ให้บุคคลถึงพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรมตามหลักศาสนาอยู่แล้ว จึงน่าจะทำหน้าที่แก้ปัญหาดังกล่าวได้เป็นอย่างดีโดยไม่ยากลำบาก สำคัญที่สุด ควรจะได้พยายามปลูกฝังความเชื่อความเลื่อมใสในคุณธรรมความดี ให้เกิดขึ้นด้วยการประพฤติปฏิบัติเป็นตัวอย่าง^๒

^๑พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *วิถีคิดตามหลักพุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

^๒อ้างใน กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, *พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเกี่ยวกับศาสนาและศีลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๙.

จากข้อความดังกล่าวสอดคล้องกับหลักการดำเนินชีวิตในทางพระพุทธศาสนา ที่มองว่า การดำเนินชีวิตที่ดีคือการปฏิบัติตนที่ถูกต้องในกิจกรรมต่าง ๆ ของการดำเนินชีวิต เช่น กิจกรรมใน ครอบครัว กิจกรรมในการทำงาน กิจกรรมในสังคม เป็นต้น ซึ่งไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมใดก็ตาม การดำเนินชีวิตของมนุษย์จะออกมาในรูปแบบของการคิด การทำ และการพูดเสมอ อาจกล่าวได้ว่า การดำเนินชีวิตคือการกระทำทางกาย วาจา และใจ ซึ่งจะให้ดีหรือไม่ดีนั้นก็อยู่ที่ใจเป็นตัวกำหนดควบคุม บังการให้ตั้งมั่นในกุศลกรรม เพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ ปฏิบัติทั้งปัจจุบัน อนาคต ดังปรากฏพระพุทธพจน์ที่กล่าวถึงความสำคัญของใจไว้ว่า

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคน
มีใจชั่ว ก็จะทำชั่วหรือทำดีตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อม
ติดตามเขาไปเหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป^๓
จิตที่ตั้งไว้ผิด พึงทำให้ได้รับความเสียหาย ยิ่งกว่าความเสียหายที่
โจรเห็นโจร หรือผู้จองเวรเห็นผู้จองเวร จะพึงทำให้แก่กัน^๔
จิตที่ตั้งไว้ชอบ ย่อมอำนวยให้ได้ผลที่ประเสริฐยิ่ง ที่มารดาบิดาก็
ทำให้ไม่ได้ หรือแม่ญาติเหล่าอื่นก็ให้ไม่ได้....^๕

พระพุทธพจน์เหล่านี้เป็นตัวอย่างแสดงถึงความสำคัญของใจ หมายถึง ใจเป็นจุดเริ่มของ การกระทำทั้งปวง การดำเนินชีวิตของมนุษย์จะบรรลุเป้าหมายได้ด้วยใจ ใจที่ตั้งมั่นไว้ดีจะทำให้การ กระทำของกายและวาจาดีตามไปด้วย ส่วนใจที่ตั้งไว้ในทางที่ไม่ดี จะทำให้การกระทำของกายและ วาจาไม่ดีตามไปด้วย เช่นกัน ซึ่งใจนี้มีความหมายว่าเป็นตัวรู้และตัวคิด และในแง่ระบบของการ กระทำกรรม ความคิดเป็นจุดเริ่มต้นที่จะเป็นนำไปสู่การแสดงออกทางกายและวาจา^๖ ดังนั้น จาก ทศนะของพระพุทธศาสนา จะเห็นเป็นเบื้องต้นว่า การดำเนินชีวิตของมนุษย์จะให้ดีหรือเลวนั้น สิ่ง สำคัญที่สุดคือการต้องรู้จักควบคุมพฤติกรรมของตนเองทั้ง ๓ ด้าน คือ กาย วาจา และใจ

ศาสนาอิสลาม เชื่อว่ามนุษย์เป็นสิ่งมหัศจรรย์สูงสุดในบรรดาสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นทั้งหลาย โดย ถือว่า การพิจารณาถึงชีวิตมนุษย์เป็นเงื่อนไขที่จะนำไปสู่การรู้จักและเข้าใจ อัลลอฮ์ (ซ.บ) การที่ มนุษย์รู้จักตัวเองย่อมนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง และสอดคล้องกับการที่อยู่ของเขาและธรรมชาติ ของเขา และการดำเนินชีวิตของเขา^๗ เพราะมนุษย์ทั้งหมดมีต้นกำเนิดมาจากพ่อแม่คนเดียวกัน โดยมนุษย์คนแรกเป็นผู้ชาย (อาดัม) ได้ถูกสร้างขึ้นจากดิน ส่วนมนุษย์คนที่สองเป็นผู้หญิงได้ถูกสร้าง มาจากอาดัมเพื่อมาเป็นคู่ครองและได้แผ่ขยายไปทั่วทวีป^๘

^๓ พ.ร.บ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^๔ พ.ร.บ. (ไทย) ๒๕/๔๒/๓๙.

^๕ พ.ร.บ. (ไทย) ๒๕/๔๓/๓๙.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), วิถีคิดตามหลักพุทธธรรม, หน้า ๖.

^๗ อัลกุรอาน ๓๙: ๖๒, ๓๗: ๙๖, ๘: ๑๗

^๘ ยูไลน เกอทัม, มนุษย์ในอิสลาม: ศึกษาวิเคราะห์ปฐมกำเนิดของมนุษย์, (ปัตตานี: มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕.

การที่สังคมเกิดขึ้นจากการมารวมตัวของครอบครัวแต่ละครอบครัว ซึ่งความสงบสุขในสังคมจะเกิดขึ้นได้นั้น ก็มาจากหน่วยย่อยของสังคม ซึ่งก็คือครอบครัวและปัจเจกบุคคลแต่ละคนนั่นเอง แม้ว่าอิสลามจะมีข้อปฏิบัติและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มากมายที่มีไว้กำกับวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคลแต่ละคน และดูแลรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวแล้ว อิสลามยังมีข้อบัญญัติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในสังคมด้วย ซึ่งคนภายในสังคมจะต้องยึดหลักดังต่อไปนี้ (๑) ความรักและความเมตตา (๒) ความร่วมมือและความเป็นปึกแผ่น (๓) ระบบการเมืองที่รัฐจะต้องดูแลประชาชนด้วยความเสมอภาค (๔) ความยุติธรรม และ (๕) สวัสดิการที่ดีของสังคม ด้วยหลักการทั้ง ๕ ซึ่งหลักการทั้ง ๕ ประการดังกล่าว เป็นเสมือนหลักประกันแก่ทุก ๆ คน ด้วยมาตรฐานอันดีแห่งการดำเนินชีวิต เพื่อประกันความเท่าเทียมกันทางสังคมในชุมชน อิสลามได้จัดเตรียมและป้องกันหลักประกันด้านวัตถุเหล่านี้ไว้ คือมนุษย์ทุกคนจะต้องทำงาน ว่าการทำงานทำให้มนุษย์มีชีวิตที่ดีขึ้น และได้ให้เงินเลี้ยงชีพแก่เขาด้วยการทำมาหากินของเขา แต่ถ้าทุพพลภาพรัฐจะต้องเลี้ยงดูเขา หากประสบความยากจน ความอดอยาก ความจรจัด และความเป็นหนี้ เมื่อกำลังการหาเลี้ยงชีพของคนแต่ละคนไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย รัฐจะต้องชดเชยสำหรับจำนวนที่ขาดไปให้เพียงพอแก่เขา ประชาชนผู้ขัดสนทั้งหมดจะได้รับเงินช่วยเหลือจากรัฐบาล จากคลังประชาชน (บัยตุลมาล-อาคารแห่งทรัพย์สิน) และหากมีการต่อสู้ของคนแต่ละคน เพื่ออาหารการกินของเขา นักนิติศาสตร์ท่านหนึ่ง กล่าวว่า “ชุมชนใดที่ไม่ยอมให้อาหารแก่ประชาชน จนเป็นเหตุให้เกิดการตายและความอดอยากขึ้น ชุมชนนั้นจะต้องรับใช้ค่าเสียหายและค่าชดเชยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพราะว่าสังคมต้องรับผิดชอบถึงที่สุดสำหรับการยังชีพของสมาชิกในสังคมนั้น”^๙

ดังนั้น เมื่อมองในมุมของศาสนาอิสลามจะเห็นว่า การดำเนินชีวิตของมุสลิมนั้น ต้องประกอบด้วยความรัก ความศรัทธา ความเมตตาต่อกัน มีกฎบัญญัติอิสลามเป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมนั้น ๆ โดยเชื่อว่ามันคือหนทางที่ประเสริฐ เพราะเป้าหมายของมุสลิมคือความภักดีต่อพระอัลลอฮ์ ดังความที่ว่า “มนุษย์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างของอัลลอฮ์ (ช.บ) โดยที่พระองค์ได้สร้างขึ้นโดยไม่มีเป้าหมายอื่นใดนอกจากเพื่อมนุษย์เคารพภักดีต่อพระองค์เท่านั้น”^{๑๐}

เขตหนองจอกมีพื้นที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพมหานคร จำนวนเนื้อที่ประมาณ ๒๓๖.๒๖๑ ตารางกิโลเมตรเป็นเขตที่มีเนื้อที่มากที่สุดประมาณ ๑ ใน ๗ ของจำนวนเนื้อที่รวมของกรุงเทพมหานคร อาณาเขตด้านทิศเหนือติดต่อกับอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ทิศใต้ติดต่อกับเขตลาดกระบัง ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอบางน้ำเปรี้ยว และอำเภอเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา ทิศตะวันตกติดต่อกับเขตมีนบุรีและเขตคลองสามวา มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น

^๙ชัยยิด กุฎบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กรุอัน (ได้รับเงาอัล-กรุอัน) ญุซที่ ๑, แปลโดย สุนทร มาลาดี, (ปัตตานี: เบนฮาลาบี เพรส, ม.ป.ป.), หน้า ๒๒๑-๒๒๒.

^{๑๐}อับดุลละซีซ บินอับดิลลาฮ์ บินบาซ, หลักการเชื่อมั่นที่ถูกต้องและที่ตรงข้ามกัน, แปลโดย อิมรอน มะกูดี, (กรุงเทพมหานคร: โรงเรียนศาสนวิทยา, ๒๕๓๑), หน้า ๕-๖.

๑๗๐,๐๒๙ คน (ณ เดือนกันยายน ๒๕๖๐) ด้านศาสนา ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม และมีศาสนสถาน ได้แก่ มัสยิด ๔๖ มัสยิด, วัด ๑๗ วัด, โบสถ์คริสต์ ๑ แห่ง, ศาลเจ้า ๑ แห่ง^{๑๑}

ชุมชนตลาดหนองจอก เดิมทีเป็นแหล่งรวมศูนย์การค้าทางเรือ และได้มีการเปลี่ยนถ่ายจากกาลเวลาสู่ความทันสมัยทางเทคโนโลยี แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงน่าศึกษาค้นคว้าคือความหลากหลายแห่งวัฒนธรรมด้านศาสนา เดิมทีชุมชนดังกล่าวแม้จะมีความเชื่อต่างกัน แต่ยังคงมีการอยู่ร่วมกันฉันญาติมิตร โดยอาศัยวัฒนธรรมไทยเป็นเครื่องประสาน แต่เมื่อกระแสความเชื่อทางศาสนารุนแรงขึ้นก็มีการกระทบกระทั่งกันระหว่างศาสนาเป็นบางครั้งบางคราว เช่น กรณีผู้ปกครองนักเรียนชาวมุสลิมร้องเรียนขอให้นักเรียนหญิงสวมฮิญาบเข้าเรียนในโรงเรียนวัดหนองจอก ซึ่งไม่ได้รับอนุญาตจากทางวัดด้วยเหตุแห่งวัฒนธรรมความเชื่อที่ต่างกัน แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวชุมชนดังกล่าวก็คงดำรงชีวิตกันอยู่อย่างมีความสุขแบบพึ่งพาอาศัยกันและกัน ซึ่งควรค่าแก่การศึกษาส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งคือการอาศัยหลักการทางศาสนาของตน เป็นเครื่องพัฒนาตนเองและสังคมที่อยู่อาศัยให้น่าอยู่

จากการศึกษาเบื้องต้นในวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธและชาวมุสลิม มีข้อสังเกตว่า ทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาอิสลาม มีทัศนะตรงกันว่า มนุษย์นั้นเป็นผู้ที่ควรพัฒนาตนเองให้มีวิถีชีวิตที่ดีขึ้น ด้วยอาศัยหลักการทางศาสนาเป็นตัวนำพา ทางพระพุทธศาสนาเน้นหลักศีล ๕ เป็นเบื้องต้น ส่วนศาสนาอิสลามเน้นความรักความเมตตาเป็นอันดับแรก และในส่วนของการดำเนินชีวิตของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอกนั้น เบื้องต้น ผู้วิจัยพบใน ๒ มิติ คือ มิติด้านวัฒนธรรมทางสังคมไทย และมิติทางศาสนาอันเป็นเหตุให้ชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันอย่างมิตรภาพ แต่ยังคงขาดประเด็นที่ชัดเจนว่าอะไรเป็นหลักการที่ทำให้ชุมชนดังกล่าวแข็งแกร่งด้านวัฒนธรรม โดยผู้วิจัยจะศึกษาในประเด็นหลัก ๆ คือ ความหมาย รูปแบบ วิธีการ และเป้าหมายในการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข เพื่อความชัดเจนในเชิงวิชาการและการเข้าใจอันดีระหว่างศาสนาต่อไป

๑.๒ ปัญหาวิจัย

- ๑.๒.๑ วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธเป็นอย่างไร
- ๑.๒.๒ วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมเป็นอย่างไร
- ๑.๒.๓ วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมชุมชนตลาดหนองจอกมีนัยที่เหมือนกันและต่างกันอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๓.๑ เพื่อศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ
- ๑.๓.๒ เพื่อศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม
- ๑.๓.๓ เพื่อเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร

^{๑๑} สำนักงานเขตหนองจอก, แผนปฏิบัติการประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๑ สำนักงานเขตหนองจอก, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๖๑), หน้า ๓.

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” มีขอบเขตในการศึกษาดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา เนื้อหาที่ใช้ให้การศึกษา ประกอบด้วย

๑) เอกสารชั้นปฐมภูมิ

(๑) พระคัมภีร์พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช

๒๕๓๙

(๒) พระคัมภีร์อัลกุรอาน ของศาสนาอิสลาม

๒) เอกสารชั้นทุติยภูมิ

(๑) เอกสารประเภทตำราวิชาการที่เกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข

(๒) รายงานการวิจัยและวิทยานิพนธ์

(๓) บทความวิชาการทั้งจากนิตยสารวารสารสื่อสิ่งพิมพ์และจากสื่ออินเทอร์เน็ต

(๔) ข้อมูลเชิงประจักษ์จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงสำรวจภาคสนาม จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง เกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร

ผู้วิจัยใช้ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชุมชนชาวพุทธและชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร จำนวน ๒๐ คน ดังนี้

๑) ชาวพุทธ ๑๐ คน โดยแบ่งเป็นชาย ๕ คน และหญิง ๕ คน

๒) ชาวมุสลิม ๑๐ คน โดยแบ่งเป็นชาย ๕ คน และหญิง ๕ คน

แล้วรวบรวมผลการสัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์เปรียบเทียบเกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขระหว่างสองศาสนา

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

วิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข หมายถึง การดำรงชีวิตอย่างมีความสุข โดยอาศัยรูปแบบวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อทางศาสนา กฎหมาย และสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อให้เกิดความสุข

วิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ หมายถึง รูปแบบหรือวิธีการในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากแนวความคิดที่ถูกต้องตามแนวทางพระพุทธศาสนา คือเริ่มจากการมีสัมมาทิฐิและโยนิโสมนสิการ ประกอบกับการประพฤติตนตามหลักธรรมต่าง ๆ เพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องทั้งกาย วาจา และใจ นำไปสู่เป้าหมายที่ตั้งใจทำทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น สังคม และประเทศชาติ

วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม หมายถึง รูปแบบหรือวิธีการในการดำเนินชีวิตของชาวมุสลิม โดยอาศัยหลักการตามคัมภีร์อัลกุรอาน ซึ่งเริ่มจากความศรัทธา ความเมตตากรุณาเป็นต้น นำไปสู่เป้าหมายที่ตั้งงามทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น สังคม และประเทศชาติ

ชุมชนตลาดหนองจอก หมายถึง กลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนโดยรอบของตลาดหนองจอก เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายถึงการดำเนินชีวิตของคนเราว่า ประกอบด้วยพฤติกรรมทางกายหรือทางวาจา และหากไม่แสดงออกทางกายและวาจาก็จะทำอยู่ภายในจิตใจ เรียกว่า กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม คือการกระทำ การพูด และการคิด การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและได้ผลดี ก็คือ การรู้จักทำ รู้จักพูด และรู้จักคิด การคิดเป็น หรือ การรู้จักคิด เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เพราะความคิดเป็นจุดศูนย์รวมของข้อมูลข่าวสาร เป็นที่วินิจฉัยและนำข่าวสารข้อมูลไปใช้การต่างๆ ในแง่ระบบการกระทำกรรมแล้ว ความคิดเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่การแสดงออกทางกายและวาจา ดังนั้น การคิดถูกต้อง รู้จักคิด จึงเป็นศูนย์กลางที่บริหารการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องทั้งหมด โดยพระพรหมคุณาภรณ์ได้อธิบายถึงวิธีคิดตามหลักพุทธธรรมว่าเท่าที่พบในบาลีมีอยู่ ๑๐ วิธีใหญ่ ๆ คือ วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ วิธีคิดแบบอริยสัจจ วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน และวิธีคิดแบบวิภาษวาท^{๑๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการศึกษา และสามารถพัฒนาเรียนรู้ได้ ด้วยการฝึกฝนตนเองให้สามารถดำเนินชีวิตได้ตั้งงามถูกต้อง และการฝึกฝนพัฒนาดนเองที่เป็นระบบที่สุดคือ การพัฒนาแบบองค์รวมที่ทำหน้าที่สอดประสานกัน ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เพราะการดำเนินชีวิตต้องติดต่อสื่อสารกับโลกหรือสิ่งแวดล้อมภายนอก ซึ่งหมายถึง เพื่อนมนุษย์ตลอดจนสรรพสัตว์ ๒) ด้านจิตใจ ที่ก่อปรด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์อันมีผลต่อพฤติกรรมที่แสดงออก และ ๓) ด้านปัญญา อันเป็นตัวชี้นำบอกทางสว่างที่เป็นประโยชน์สูงสุดในการดำเนินชีวิต^{๑๓}

มนต์ ทองชัย ได้กล่าวในหนังสือชื่อ “ศาสนาสากล” สรุปได้ว่า หลักการดำเนินชีวิตเพื่อความสงบสุข และสอนเรื่องหลักปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิต^{๑๔}

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, หน้า ๑-๓๙.

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๒๓๔.

^{๑๔} มนต์ ทองชัย, *ศาสนาสากล*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๑๘-๒๑๙.

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาทองสุข สุจิตโต (ไกรพงษ์) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์ในพระพุทธรูป”^{๑๕} พบว่า ชีวิตประกอบด้วยชั้น ๕ ธาตุ ๔ ได้แก่ นามรูป หรือจิตกับกายที่เป็นธรรมชาติที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ประเภทของชีวิตมนุษย์นั้น มีความแตกต่างกันตามภูมิปัญญา เพศ คุณธรรม และจริต ซึ่งเป็นไปตามกฎแห่งกรรมและกฎไตรลักษณ์ ส่วนมโนวิธีชีวิตของมนุษย์นั้นคือ การอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสงบสุข ดำเนินไปตามหลักทศ ๖ ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพและหน้าที่ที่แตกต่างกัน แต่สัมพันธ์กันตามหน้าที่ตามทีกล่าวไว้ในทศทั้งหก เป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ คือการหลุดพ้นจากความทุกข์ ด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เรียกว่า ทางสายกลางที่ไม่ติ่งหรือหย่อนจนเกินไป และด้วยการปฏิบัติเช่นนี้จึงจะสามารถดับทุกข์ได้สิ้นเชิง

พระมหาเสรีชน นริสโร (พันธ์ประโคน) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์อภิสันดานธรรมในพระพุทธรูป”^{๑๖} พบว่า อภิสันดานธรรม มีองค์ประกอบ ๔ ประการคือ การพิจารณาแล้วเสพ การพิจารณาแล้วอดกลั้น การพิจารณาแล้วเว้น การพิจารณาแล้วบรรเทา เป็นกระบวนการที่ทำให้ปฏิบัติได้ถูกต้องตามหลักไตรสิกขา ช่วยให้เกิดการพัฒนาชีวิต ๔ ด้านคือ ๑) พัฒนากาย ทำให้รู้จักการใช้สอยปัจจัย ๔ และวัตถุอุปกรณ์เทคโนโลยีต่างๆ ด้วยการมุ่งถึงคุณค่าที่แท้จริง ๒) พัฒนาศีล ทำให้พฤติกรรมในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเป็นไปด้วยความเอื้อเฟื้อ แบ่งปันและช่วยเหลือทุกข์แก่กันและกัน ๓) พัฒนาจิต ทำให้มีสติ ไม่ปล่อยให้มีวิถีชีวิตที่ขึ้นอยู่กับวัตถุ สิ่งเสพบริโภคมามากเกินไป ๔) พัฒนาปัญญา ทำให้เกิดความพอดีในการดำเนินชีวิต แม้พระพุทธรูปทรงตรัสสอนเน้นแก่บรรพชิตก็ตาม แต่คฤหัสถ์ก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ ส่วนจะสำเร็จผลอย่างไรบุญได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับลักษณะของการนำไปใช้ว่า ใช้อย่างเหมาะสมกับเหตุการณ์ เวลา และสถานที่หรือไม่

ศ. ดร.จันทน์ อติวัฒนสิทธิ์ ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์”^{๑๗} ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ ระบบการพัฒนาสังคมมี ๒ ระบบคือ ๑) ระบบการพัฒนาสังคมในชุมชนให้เป็นไปตามทฤษฎีการพึ่งตนเอง และเศรษฐกิจพอเพียง ๒) ระบบการพัฒนาที่มุ่งให้เป็นตามมาตรฐานสากลโลก ตามทฤษฎีความทันสมัย ระบบการพัฒนาสังคมแบบแรกยึดแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งตนเองและการร่วมคิดร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ส่วนระบบ

^{๑๕}พระมหาทองสุข สุจิตโต (ไกรพงษ์), “การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์ในพระพุทธรูป”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ก.

^{๑๖}พระมหาเสรีชน นริสโร (พันธ์ประโคน), “การศึกษาวิเคราะห์อภิสันดานธรรมในพระพุทธรูป”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ก.

^{๑๗}จันทน์ อติวัฒนสิทธิ์, ศ. ดร., “การศึกษาระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์”, รายงานการวิจัย, สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักงานปลัดกระทรวง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเนติกุลการพิมพ์ (๒๕๔๑) จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ก.

การพัฒนาแบบหลังได้รับอิทธิพลจากกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยมโลก อันเป็นกระแสหลักของการพัฒนาในปัจจุบัน ระดับมหภาค ซึ่งส่งผลกระทบให้สังคมอ่อนแอ ไม่เป็นปึกแผ่นมั่นคง และสร้างภาระหนี้สินแก่ประชาชนค่อนข้างมาก ระบบการพัฒนาสังคมทั้ง ๒ ระบบ ได้รับการยอมรับและปฏิบัติในระดับที่ไม่ต่างกันมากนัก กระบวนการพัฒนาสังคมมีการดำเนินการตามขั้นตอนโดยเริ่มตั้งแต่ จุดประกายความคิด การระดมความคิดเห็นของทุกฝ่าย การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา การกำหนดวัตถุประสงค์ การทำงบประมาณ การจัดทรวัดอุปกรณ การจัดทำลั้งคนให้เหมาะสม การเริ่มต้นดำเนินงานจนถึงเป้าหมายและการประเมินผลลัษ ในบางชุมชนมีการก้าวกระโดดข้ามขั้นตอนแรกๆ โดยเป็นไปตามสภาพการพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชนก่อน และในบางชุมชนกระบวนการพัฒนามีลำดับขั้นตอนเหมือนกับกระบวนการที่เรียกชื่อต่างๆ กันเช่น ประชาสังคม ยุทธศาสตร์การพัฒนา การทำแผนแม่บทชุมชน การพัฒนาเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเอง และกระบวนการพัฒนาแบบองค์รวม

กานต์สินี จันทรวิภาติล ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ระบบวิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา” พบว่า โยนิโสมนสิการเป็นวิธีคิดที่มีเฉพาะในพระพุทธศาสนาและเป็นวิธีคิดที่ทำให้เกิดสภาวะรู้จริง รู้แจ้งและให้ผลเป็นความเห็นถูก (สัมมาทิฐิ) บทบาทสำคัญของโยนิโสมนสิการ คือ ทำหน้าที่เชื่อมต่อหลักธรรมกับการนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นกลไกสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ซึ่งประกอบด้วย กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการคิด และกระบวนการนำหลักธรรมสู่ภาคปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม ผู้สนใจใฝ่ธรรมจะต้องให้ความสำคัญกับการนำหลักธรรมสู่ภาคปฏิบัติหรือการนำหลักธรรมไปใช้ เพราะสิ่งนี้คือหัวใจสำคัญของการศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา^{๑๘}

โสภิตา จิระพงศ์ ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การดำเนินชีวิตเชิงพุทธของผู้นำในสังคมไทย” พบว่า หลักการดำเนินชีวิตของผู้นำเชิงพุทธ ต้องเริ่มจากการเป็นคนดีที่ถึงพร้อมทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม โดยมีหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง คือ นาทถนธรรม ขาวาสธรรม สัปปริสธรรม ๗ พรหมวิหารธรรม และสังคหัตถธรรม การประพฤติตนเป็นผู้นำที่ดี โดยมีวิสัยทัศน์ กัลยาณมิตร และการบริหารปกครองที่ดี ด้วยหลักธรรมคือ อปริหานิยธรรม อิทธิบาท ๔ อดิ ๔ และพละ ๔ สำหรับหลักการของอริยสัจ ๔ และโยนิโสมนสิการ เป็นหลักธรรมสำหรับความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต อันส่งผลต่อการพัฒนาจิตใจของผู้นำ^{๑๙}

ศศิวรรณ กำลังสินเสริม ได้ศึกษาเรื่อง “พุทธกระบวนการทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม” พบว่า เพื่อให้สังคมไทยมีวิถีชีวิตที่อุดมด้วยปัญญา พึ่งพาตนเองได้อย่างมีความสุข ความพอดี มีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกรอบตัวและภายในจิตตนได้อย่างชัดเจน ไม่ยึดเอาบริโภค

^{๑๘} กานต์สินี จันทรวิภาติล, “การศึกษาวิเคราะห์ระบบวิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ก.

^{๑๙} โสภิตา จิระพงศ์, “ศึกษาวิเคราะห์การดำเนินชีวิตเชิงพุทธของผู้นำในสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ก.

นิยมเป็นจุดหมาย แต่อาศัยเป็นเครื่องมือเพื่อยังชีวิตตนให้อยู่ได้ทั้งกายและจิตท่ามกลางกระแสบริโณค
นิยม คนไทยต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดหรือกระบวนทัศน์มาสู่พุทธกระบวนทัศน์ ด้วยการนำหลักธรรมคำ
สอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้อย่างจริงจัง จนสามารถฝังรากลึกลงในจิตตนจนเป็นลักษณะนิสัย
ใฝ่ดี มีสัมมาทิฐิ เพื่อให้สัมมาทิฐิเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนวิถีชีวิตเข้าสู่กระบวนการพัฒนาชีวิตตาม
หลักมัชฌิมาปฏิปทา เป็นไปเพื่อสร้างสมดุลให้แก่ชีวิตทั้งด้าน ศีล สมาธิ และปัญญา โดยอาศัยปัจจัยสอง
ด้านคือ การคบถ้อยคำมิตร และการคิดแบบโยนิโสมนสิการ มีการบริหารจัดการทรัพยากรที่หามาได้ อย่างมี
ประสิทธิภาพ พิจารณาถึงคุณค่าแท้ ก่อนเสพใช้สอยปัจจัย ๔ ด้วยการบริโภคอย่างมีสติ ตามหลัก
อปัสเสนธรรม มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง ตามหลักสันโดษ คือยินดีตามมี พอใจตามได้ ตามสมควรแก่
เพศภาวะและฐานะของตน นอกจากนี้ บุคคลผู้ใฝ่ดี มีสัมมาทิฐิ พร้อมทั้งจะเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้อื่นและ
มีวินัยต่อตนเองด้วยการละกรรมกิเลส ๔ สมานสามัคคีด้วยการละอคติ ๔ พร้อมทั้งทำหน้าที่ของตนต่อคน
รอบกายที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วยอย่างเต็มกำลังความสามารถตามหลักทศ ๖ ไม่ทำลายเศรษฐกิจด้วยการเว้น
ขาดจากอบายมุขทั้งปวง ร่วมมือกันปกป้อง บำรุงรักษา และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้อุดม
สมบูรณ์ รวมทั้งสร้างสังคมให้เข้มแข็งด้วยการขยายเครือข่ายคนดี โดยนับหนึ่งที่ตนเอง แล้วขยายสู่
ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ^{๒๐}

ธนภข ฉัตรเลขานิข ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินชีวิตของอุบาสก
ในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบัน” พบว่า หลักธรรมคำสอนที่เป็นพื้นฐานสำหรับอุบาสกที่ปรากฏ
ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามี ๔ หมวด คือ อุบาสกธรรม ๕, ไตรสิกขา, จดเว้นอบายมุข ๖, และการ
ปฏิบัติตามหลักทศ ๖^{๒๑}

นุชนาฏ ปริกสุวรรณ ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาชุมชนมุสลิมเขตหนองจอก” พบว่า
อาหารที่ชาวไทยมุสลิมเขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร ยังมีการปฏิบัติบริโภคโดยยึดหลักศาสนา
อิสลาม ชาวมุสลิมบริโภคอาหารตามบทบัญญัติที่กำหนดไว้แล้วเท่านั้น แต่ชนิดของอาหารและ
รูปแบบของอาหารในชีวิตประจำวันมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ชาวไทยมุสลิมหนองจอกยอม
รับประทานอาหารไทยมากขึ้น เนื่องจากสภาพแวดล้อม และความสะดวกสบายในการจัดหาและ
จัดทำ การรับประทานอาหารชนิดอื่นที่มีใช่อาหารมุสลิม ก็ไม่ถือว่าผิดหลักศาสนาอิสลาม ถึงแม้ว่า
เป็นอาหารไทย แต่ก็กระทำตามบทบัญญัติในการบริโภคอาหารอย่างถูกต้อง ชาวไทยมุสลิมเขตหนอง
จอกนิยมประกอบอาหารรับประทานเองมากกว่าที่ซื้อมาปรุงเอง และมักจะรับประทานอาหารพร้อมกัน
เพราะชาวไทยมุสลิมชุมชนนี้เชื่อว่า การรับประทานอาหารพร้อมกันนั้นช่วยสร้างความสัมพันธ์และ
ความเข้าใจอันดีระหว่างคนในครอบครัว ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารของมุสลิมเขตหนองจอกในปัจจุบัน
จากการศึกษาข้อมูลพบว่า ความเชื่อที่เคยมีแต่เดิมนั้นลดน้อยลงไป บางคนก็ไม่ทราบว่ามี ความเชื่อ

^{๒๐} ศศิวรรณ กำลังสินเสริม, “พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโณคนิยม”, **คุษณินพนธ์พุทธ
ศาสตรคุษณินบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๑), หน้า ก-ข.

^{๒๑} ธนภข ฉัตรเลขานิข, “การศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินชีวิตของอุบาสกในสมัยพุทธกาลและใน
สมัยปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ก.

เกี่ยวกับอาหาร โดยที่การประกอบอาหารต่าง ๆ เป็นเพียงการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษที่เคยทำสืบทอดกันมา ส่วนความเชื่อในอาหารที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ก็ไม่ได้เป็นความเชื่อตามหลักศาสนาอิสลาม หากแต่เป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาและวัฒนธรรมอื่น ๆ เพราะตามหลักศาสนาอิสลามแล้วนั้น ไม่ได้สอนให้มีความเชื่อในเรื่องใด ๆ เพียงสอนให้ศรัทธาต่อผู้เป็นเจ้านั่น และตามหลักศาสนาอิสลามแล้วอาหารที่อนุญาตให้บริโภคได้นั้น บริโภคเพื่อสุขภาพพลานามัยของชาวมุสลิมเอง^{๒๒}

นิรันดร์ ชันธวิธี ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อและการปฏิบัติทางศาสนาของชาวมุสลิมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการศึกษาพบว่า หลักคำสอนของศาสนาและแหล่งที่มาของหลักคำสอนจากคัมภีร์ทางศาสนา คือ อัลกุรอาน และซุนนะฮ์ การยึดมั่นในผู้นำทางศาสนาและการยอมรับวัฒนธรรมท้องถิ่นน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญทำให้มีการตีความศาสนาโดยนำวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ามาประกอบและถ่ายทอดสืบทอดกันมาโดยผ่านผู้นำทางศาสนา จนเกิดกลุ่มความเชื่อที่มีลักษณะเด่นจำเพาะต่าง ๆ และดำรงอยู่ร่วมกันเป็นพหุสังคมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา^{๒๓}

มานี ชูไทย ได้ศึกษาเรื่อง “อิสลาม: วิธีการดำเนินชีวิตที่พัฒนาคุณภาพชีวิต” ผลการศึกษาพบว่า อิสลามสอนให้ปลูกพืชเพื่อบำรุงดิน และอนุรักษ์สัตว์บางชนิดไม่ห้ามเรื่องฆ่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารและที่เป็นอันตราย หรือสัตว์ดุร้าย แต่ห้ามฆ่าสัตว์เพื่อเกมกีฬา และห้ามทรมานสัตว์ อิสลามสอนให้มุสลิมทุกคนรักแผ่นดินที่อาศัย ให้ทำนุ บำรุง รักษาและอนุรักษ์ธรรมชาติ^{๒๔}

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเบื้องต้น มีข้อสังเกตว่า ข้อมูลต่าง ๆ เหล่านั้นที่กล่าวถึงการดำเนินชีวิตของชาวพุทธและชาวมุสลิม ยังเป็นประเด็นที่เน้นปรากฏในเฉพาะคัมภีร์ทางศาสนาและความเชื่อเฉพาะกลุ่ม ยังขาดประเด็นในเชิงเปรียบเทียบถึงวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในเขตชุมชนตลาดหนองจอก ฉะนั้น ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการที่จะศึกษาถึงวิธีการดำเนินชีวิตของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในเขตชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร ในเชิงเปรียบเทียบในด้านความหมาย รูปแบบ วิธีการ และเป้าหมาย ตลอดจนอิทธิพลที่มีต่อสังคมพหุวัฒนธรรมท้องถิ่นในมิติทางศาสนาและวัฒนธรรม อันจะเป็นประโยชน์ในด้านวิชาการและการเข้าใจอันดีต่อวัฒนธรรมทางศาสนาทั้ง ๒ ฝ่ายต่อไป

^{๒๒} นุชนาฏ ปริกสุวรรณ, “การศึกษาชุมชนมุสลิมเขตหนองจอก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ก.

^{๒๓} นิรันดร์ ชันธวิธี, “การศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อและการปฏิบัติทางศาสนาของชาวมุสลิมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ก.

^{๒๔} มานี ชูไทย, “อิสลาม: วิธีการดำเนินชีวิตที่พัฒนาคุณภาพชีวิต”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๔๔), หน้า ก.

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทางสังคมศาสตร์ (social research) เก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาค้นคว้ารวบรวมเรียบเรียง วิเคราะห์สังเคราะห์จากเอกสารวิชาการ แบ่งเป็น

๑) เอกสารปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ คัมภีร์อัลกุรอานของศาสนาอิสลาม

๒) เอกสารทุติยภูมิ คือ ปรณวิเสส รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสารประเภทตำรา บทความวิชาการทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ ตลอดจนจากสื่ออินเทอร์เน็ต เป็นการวิจัยเชิงวิเคราะห์ (Analytical research) ใช้วิธีการวิเคราะห์หลักฐานที่รวบรวมได้เพื่อแสวงหาคำตอบสำหรับปัญหาวิจัย รายงานผลการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นลักษณะพรรณนา (Descriptive research) ที่มุ่งหาคำตอบเกี่ยวกับข้อเท็จจริงของสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของสมาชิกในชุมชนเป็นสภาพที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ

๑.๗.๒ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เก็บข้อมูลด้วยวิธี สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ ประชุมกลุ่ม และประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) เพื่อศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของชาวพุทธและชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก

๑.๗.๓ วิเคราะห์ข้อมูล จากเอกสารชั้นปฐมภูมิ และชั้นทุติยภูมิตามกรอบวัตถุประสงค์ นำเสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ

๑.๘.๒ ทำให้ทราบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม

๑.๘.๓ ทำให้ทราบความเหมือนและต่างกันระหว่างวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร

๑.๙ กรอบแนวคิดในการทำวิจัย

ในการศึกษาเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานครนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบในการวิจัยไว้ดังนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

Input/concept	Process	Output	Outcome	Impact
- วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร - วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร	การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) แบบสัมภาษณ์ (Indebt Interview) โดยมีวิธีการดังนี้ - เก็บรวบรวมข้อมูล ในพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนา และคัมภีร์อัลกุรอานในศาสนาอิสลาม รวมถึงศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เช่น วิทยานิพนธ์ งานวิจัย หนังสือ วารสาร และเอกสารต่าง ๆ - เก็บรวบรวมข้อมูลสัมภาษณ์ - การวิเคราะห์เปรียบเทียบ - นำเสนอผลการวิจัย	- เพื่อศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ - เพื่อศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม - เพื่อเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร	- ทำให้ทราบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ - ทำให้ทราบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม - ทำให้ทราบความเหมือนและต่างกันระหว่างวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร	คุณค่าที่มีต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพุทธวัฒนธรรม ตลอดถึงความสุขสันติสุขที่เกิดแต่การอยู่ร่วมกันในสังคมนั้น

บทที่ ๒

วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ

วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติ หมายถึง กระบวนการ หรือวิธีการปฏิบัติด้วยความพยายาม และด้วยใจที่ตั้งมั่น พร้อมการลงมือปฏิบัติของบุคคลในการที่จะจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจาก ปัจจัยต่าง ๆ รอบตัว โดยผสมผสานกับหลักธรรมสำคัญ ๆ ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท สำเร็จผลเป็น บรรยากาศแห่งความสงบ ร่มเย็น สามัคคี ประองตองกัน ไม่มีความกดดันทั้งหลายภายในจิตใจ ดังนั้น ในบทนี้ ผู้ศึกษาต้องการศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ ในประเด็นความหมาย รูปแบบ วิธีการ และเป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ

คำว่า สันติสุข เป็นคำประกอบขึ้นมาด้วยคำ ๒ คำ ระหว่าง คำว่า สันติ ซึ่งแปลว่า ความสงบ^๑ กับคำว่า สุข ซึ่งแปลว่า ความสบายกาย ความสบายใจ สันติในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง ได้แก่ สันติภายใน หมายถึงการที่สภาวะจิตได้บรรลุพระนิพพานซึ่งเป็นสันติที่แท้จริงและสูงสุดในพระพุทธศาสนา ดังความที่ว่า “ข้าพเจ้าเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ ได้บรรลุนิพพานซึ่งเป็นสันติสุขในกาลบัดนี้”^๒ ซึ่งเกิดขึ้นจากการฝึกอบรมพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา และสันติภายนอก หมายถึง ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนหรือของสังคมหรือของโลกทั้งหมด ซึ่งเป็นภาวะที่ทุกคนมองเห็นรับรู้ได้ และเป็นภาวะที่เกิดขึ้นจากการที่สังคมมีความสงบเรียบร้อย ไม่มีการรบราฆ่าฟัน ไม่มีสงคราม อยู่กันโดยไม่เบียดเบียน

ศ. นพ.ประเวศ วะสี มีทัศนะว่า คำว่า สันติ มีหลายมิติ มิติหนึ่งหมายถึง การสิ้นสุดของสภาวะสงคราม” แต่ถึงกระนั้น “สันติสุขยังมีความหมายในนัยอื่น ๆ อีก เช่น สันติสุขในสังคม สันติสุขในครอบครัว สันติสุขในตนเอง อันมีความหมายอย่างเดียวกับอภิสภาพ ซึ่งหมายถึง สภาวะที่เป็นอิสระจากการถูกบีบคั้น ความบีบคั้น ๔ ด้าน คือ (๑) ความบีบคั้นทางกายหรือทางวัตถุ (๒) ความบีบคั้นทางสังคม (๓) ความบีบคั้นทางจิต และ (๔) ความบีบคั้นทางปัญญา”^๓

ปิ่น มุทุกันต์ ให้ความหมายของคำว่า สันติ ไว้อย่างสั้น ๆ หมายถึงความสงบราบคาบ ปราศจากยุคเข็ญรบราฆ่าฟัน^๔

^๑พ.อ.ป. (ไทย) ๓๒/๒๐๔/๖๐๙.

^๒พ.ร. (ไทย) ๒๕/๒๐๒/๙๕ สุข (อื่น) ยิ่งกว่าความสงบ ไม่มี.

^๓ประเวศ วะสี, “สันติวิธีบท: เอกสภาวะธรรม”, ใน *สู่ศานติเสรี: ๕๐ ปี สันติสุขไทย*, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘), บทนำ.

^๔ปิ่น มุทุกันต์, *ประมวลศัพท์ ๖ ศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บริษัทสารมวลชน, ๒๕๓๔), หน้า ๓๑๘.

ส่วนคำว่า ความสุข เป็นความรู้สึกหรืออารมณ์ประเภทหนึ่ง มีหลายระดับตั้งแต่ความสบายใจเล็กน้อยหรือความพอใจจนถึงความเพลิดเพลินหรือเต็มไปด้วยความสนุก ความสุขเป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหาเพื่อให้ได้พบกับเสรีภาพและการหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ความสุขเป็นสิ่งที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา เหตุด้วยต้องการที่จะให้สรรพสัตว์พ้นจากความทุกข์ที่เกิดจากความแก่ ความเจ็บ ความตาย ในหลักการทางพระพุทธศาสนา ได้ให้ความหมายของความสุขไว้ ๒ นัยด้วยกันดังนี้

๑. สภาพที่ทนได้ง่าย สภาพที่ทนได้ง่าย เช่น การนั่งบนเก้าอี้ไม่กับการนั่งบนโซฟา การนั่งบนโซฟาย่อมจะสบายกว่าการนั่งบนเก้าอี้ไม่เพราะสัมผัสแตกต่างกันจึงสามารถที่จะนั่งได้นานกว่าและมีความพึงพอใจมากกว่า ดังนั้น ความหมายในระดับนี้ จึงต้องเกี่ยวเนื่องกับประสาทสัมผัส โดยอาศัยวัตถุหรืออาศัยกามคุณ ๕ เพื่อให้เกิดความพึงพอใจ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงความสุขชนิดนี้ให้ภิกษุทั้งหลายพอสรุปได้ดังนี้ คือ (๑) รูปที่จะพึงรู้แจ้งทางตา (๒) เสียงที่จะพึงรู้แจ้งทางหู (๓) กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งทางจมูก (๔) รสที่จะพึงรู้แจ้งทางลิ้น และ (๕) โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด^๕ ความหมายของความสุขในทางพระพุทธศาสนาดังกล่าว หมายถึงสภาพที่ทนได้ง่ายอย่างชัดเจนว่า เป็นความสุขเพราะประสบกับสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก อันมีความหมายตรงข้ามกับความทุกข์ซึ่งแปลว่าสภาพที่ทนได้ยากเพราะเมื่อประสบกับสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ ย่อมเกิดการขัดเคืองไม่พอใจขึ้นมาจึงได้ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะเป็นสภาวะที่ทนได้ยาก

๒. ความปราศจากทุกข์จากสภาวะที่หมดสิ้นกิเลสทั้งปวง หมายถึง หรือสภาวะที่ปราศจากตัณหา ได้แก่ ความสุขคือวิมุตติสุขซึ่งมีความสุขที่มีความประณีตและมีความแตกต่างจากความสุขในกามเพราะผู้ที่มีความสุขอยู่ในกาม ได้ชื่อว่าเป็นผู้เป็นผู้ที่ยังติดอยู่ในโลก ถึงแม้แต่ความสุขในกามสุข ก็ชื่อว่ายังเป็นผู้ติดเนื่องอยู่ในโลก ส่วนความสุขที่หมดสิ้นกิเลสหรือปราศจากตัณหา ได้ชื่อว่า ผู้มาถึงที่สุดแห่งโลกแล้วอยู่ ณ ที่สุดแห่งโลกและได้ข้ามสิ่งที่ยึดเหนี่ยวให้ติดอยู่ในโลกไปได้แล้วด้วย เพราะฉะนั้น ความสุขในความหมายนี้ จึงหมายถึง ความเป็นผู้มีจิตที่เป็นอิสระจากพันธนาการทั้งปวง

การดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำทางกาย วาจา และใจที่ถูกต้องตามหลักธรรม เพื่อชีวิตที่เจริญก้าวหน้า ก่อให้เกิดความสุขสบายทั้งกายและใจ ถึงเวลาแล้วที่มนุษย์ควรยกจิตของตนขึ้นมาให้อยู่เหนือวัตถุที่ไร้ความรู้สึกนึกคิด แล้วเอาเวลาที่เหลือมาใส่ใจคนรอบข้างที่มีชีวิตจิตใจ สร้างความรัก ความอบอุ่น ความเห็นอกเห็นใจเพื่อร่วมกันสร้าง “สันติสุข” ให้เกิดขึ้น โดยเริ่มจากคนในครอบครัวเดียวกันและแผ่ขยายไปสู่เพื่อนร่วมสังคม เพื่อให้สังคมน่าอยู่กว่าที่เป็น โดยยึดถือหลักความเมตตา กรุณา ไม่ทอดทิ้งกันในยามที่สังคม เศรษฐกิจ มีปัญหา ปัจจุบันสังคมโลกยังมีช่องว่างนับวันที่จะสร้างรอยแตกแยกให้เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ ถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยควรเร่งสร้างมิตรให้มากกว่าสร้างศัตรู ในหลักการสร้างมิตรหรือผูกมิตร ทางพระพุทธศาสนานั้นเริ่มต้นจากการรู้จักให้ พุดจาอ่อนหวาน ทำตนให้เป็นประโยชน์ และวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ตามหลักของสังคหธรรม^๖ เพื่อสร้างจิตสำนึกให้เกิดความรักความเมตตาต่อกัน ในการเผยแผ่พระศาสนา ท่านก็ให้ยึดหลักเมตตาเป็นสำคัญเพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกให้เกิดความรัก โดยถือว่าทุกชีวิตคือมิตรร่วมเกิด

^๕ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๖/๑๖๗-๑๖๘.

^๖อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑.

แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน และในการประพาศพรหมจรรย์อันเป็นขั้นที่จะพัฒนาตนไปสู่จุดหมายสูงสุด ท่านก็สอนให้รู้จักคบหามิตรที่ดีที่เรียกว่า “กัลยาณมิตร” เพราะมิตรที่ดีจะนำพาไปสู่จุดหมายได้สำเร็จ เมื่อคบคนดี จะทำให้คิดดี พูดดี ทำดี พระพุทธองค์ได้ทรงยกย่องการมีมิตรที่ดีว่าเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ไว้ใน “กัลยาณมิตตสูตร” ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉันทใด กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี) ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉันทันนั้น”^๗

ดังนั้น การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข จึงเป็นสภาพความเป็นอยู่ หรือการดำรงชีพอยู่ที่มีแต่ความสงบปราศจากความขัดแย้ง ความรุนแรง มีความยุติธรรม และแนวทางต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดความสงบอย่างมีหลักการและมีเหตุผล รวมทั้งรู้จักสิทธิหน้าที่ มีวินัยในตนเอง เพราะที่ไหนมีความสงบ มีความสุข นั่นก็คือภาวะไร้ความขัดแย้ง ภาวะที่ทำให้เกิดความสงบสุข

๒.๒ รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ

ความเจริญหรือความเสื่อม ความประสบผลสำเร็จหรือความล้มเหลวในชีวิตของเรานั้น มีส่วนสัมพันธ์อย่างมากมาจากการคบมิตร เนื่องจากการคบมิตรนั้นเป็นปัจจัยได้ทั้งในทางบวกคือการส่งเสริม และในทางลบคือการบั่นทอน รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธนั้น ต้องอาศัยผู้นำทางให้ตรง สันติสุขควรเป็นสิ่งที่มนุษย์และสังคมโลกทุกระดับพึงปรารถนาและต้องการให้เกิดขึ้น และวิธีที่จะช่วยให้มนุษย์และสังคมสร้างสรรค์สันติสุขเกิดขึ้นได้ จำเป็นต้องสร้างขึ้นมาทั้ง ๒ ระดับ คือ ระดับปัจเจกบุคคลกับระดับสังคม มีรายละเอียดดังนี้

๒.๒.๑ การสร้างสันติสุขในระดับปัจเจกบุคคล

ควรส่งเสริมให้บุคคลมีการศึกษาดีหรือถูกต้องสมบูรณ์ คือ ต้องมีความรู้ทั้งด้านวิชาชีพ และมีความรู้ด้านศีลธรรมหรือธรรมะสำหรับความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องหรือสมบูรณ์ด้วย ส่งเสริมให้บุคคลมีสุขภาพอนามัยดีหรือถูกต้องทั้งทางกาย ทางจิต และทางสติปัญญา สุขภาพอนามัยดีทางกาย คือร่างกายไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน พร้อมทั้งจะเป็นที่ตั้งของจิต สุขภาพอนามัยดีทางจิตคือจิตปกติไม่เป็นคนวิกลจริต ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส พร้อมทั้งจะเป็นที่ตั้งของสติปัญญา และสุขภาพอนามัยดีทางสติปัญญาคือไม่มีความเห็นผิด เข้าใจผิด เชื่อผิด และไม่เป็นทาสของกิเลส พร้อมทั้งสำหรับจะแก้ปัญหาทุกอย่างให้ลุล่วงไปด้วยดี ส่งเสริมให้บุคคลมีครอบครัวที่ดีหรือถูกต้อง หรือไม่มีปัญหาครอบครัว คือ มีความเป็นอยู่ที่อยู่ถูกต้องต่อกันและกันตามหลักธรรมะเรื่องทิศ ๖ ได้แก่ ทิศข้างหน้าคือ บิดามารดา ทิศข้างหลังคือลูกหลาน ทิศข้างซ้ายคือมิตรสหาย ทิศข้างขวาคือครูบาอาจารย์ ทิศข้างบนคือผู้มีอำนาจ ผู้บังคับบัญชา พระมหากษัตริย์ สมณะพระสงฆ์ ทิศข้างล่างคือคนที่อยู่ใต้บังคับบัญชา คนยากจน คนใช้ คนกรรมกร” ส่งเสริมให้บุคคลมีระบบเศรษฐกิจที่ดี คือ เป็นบุคคลที่ไม่ยากจน ไม่เดือดร้อน มีระบบเศรษฐกิจที่เรียกว่ากินอยู่พอดีเท่าที่จะให้สำเร็จประโยชน์ในการเป็นอยู่ แล้วทำหน้าที่ได้มากมาย ถ้ามีเหลือก็ใช้ไปเพื่อประโยชน์ของสังคมหรือสาธารณประโยชน์ ส่งเสริมให้บุคคล

^๗ดูรายละเอียดใน พ.บ. (ไทย) ๓๑/๓๖/๕๕-๕๖, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๙/๔๓.

^๘ดูรายละเอียด ใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖-๒๗๔/๒๑๒-๒๑๘.

รู้จักธรรมชาติ จินรู้ว่าธรรมชาติคือหน้าที่ที่ถูกต้องของมนุษย์ หน้าที่แบ่งออกเป็น ๒ ชั้น ได้แก่ หน้าที่ชั้นที่หนึ่งพื้นฐานทั่วไปคือหน้าที่ที่ถูกต้องของมนุษย์ หน้าที่ชีวิตรอดอยู่ได้ เป็นหน้าที่ระดับโลกียะ และหน้าที่ชั้นที่สองคือให้รอดจากความทุกข์ ความบีบคั้นของโลก เป็นหน้าที่ระดับโลกุตตระ ดังนั้น แม้ว่าบุคคลจะมีหน้าที่อย่างโลกียะ ให้รอดชีวิตอยู่ได้ในโลก แต่ต้องมีชีวิตอย่างโลกุตตระคือมีหน้าที่ไม่ให้เรื่องโลก ๆ ความเห็นแก่ตัวของกุมารอบำทำให้เป็นทุกข์ได้ ส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนไม่เห็นแก่ตัว คือ รักผู้อื่น เพราะนำหลักธรรมสูงสุดมาใช้คือทุกคนเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน เรามีปัญหาคือความทุกข์อย่างเดียวกัน คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย อย่างเดียวกัน แล้วเราจะเบียดเบียนกันทำไม เราจะเอาเปรียบกันทำไม เราจะรังเกียจกันทำไม เราจึงรักผู้อื่น ส่งเสริมให้บุคคลมีศีลธรรม คือ มีการคิด การพูด การกระทำที่เป็นไปเพื่อให้เกิดความปรกติ ความสงบสุขหรือสันติสุข แต่ไม่ก่อให้เกิดปัญหาโกลาหลวุ่นวายวิกฤตการณ์ใด ๆ ที่ตรงกันข้าม ส่งเสริมให้บุคคลมีสัมมาทิฐิ คือ ความคิด ความเห็น ความเชื่อ ความรู้ ที่ถูกต้อง ย่อมจะก่อให้เกิดการคิด การพูด และการกระทำที่ถูกต้องตามไปด้วย สัมมาทิฐิจึงเป็นความรู้ที่เป็นรากฐานของศีลธรรม และส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนมีชีวิตเย็น ชีวิตเย็นนี้มี ๒ แบบ คือ ชีวิตเย็นอย่างผู้มีกิเลส แก่กิเลสไม่เกิดขึ้น เพราะสามารถควบคุมไว้ได้ เรียกว่า “ชีวิตเย็นแบบชาวโลก” และ “ชีวิตเย็นอย่างผู้ไม่มีกิเลส” คือแบบพระอรหันต์ เพราะหมดกิเลสโดยสิ้นเชิงแล้ว ไม่มีกิเลสเกิดขึ้นอีก

๒.๒.๒ การสร้างสันติสุขในระดับสังคม

ควรส่งเสริมให้สังคมมีระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้อง กล่าวคือ ระบบที่คนร่ำรวยกับคนยากจนอยู่ร่วมกันได้ โดยการร่วมมือกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ แต่กลับทะนุบำรุงส่งเสริมรักษาทรัพยากรของธรรมชาติ และทำสิ่งที่มีค่าน้อยให้มีค่ามาก หรือทำสิ่งที่ไม่มีความหมายกลายเป็นของมีค่า และเป็นระบบเศรษฐกิจที่จัดการให้มนุษย์ได้รับประโยชน์สูงสุดทางจิตวิญญาณคือบรรลุมรรคผลนิพพาน ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการอยู่ร่วมกันอย่างถูกต้อง กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนร่ำรวยหรือคนยากจนก็ตาม ต่างก็พึงพาอาศัยกันและกันได้ โดยมีหลักธรรมเป็นพื้นฐานทางจิตใจคือมีความรู้สึกว่าเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งสิ้น ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการเมืองที่ถูกต้อง กล่าวคือ ระบบที่ทำให้อยู่กันอย่างผาสุก โดยไม่ต้องใช้ศาสตรา โดยไม่ต้องใช้อำนาจ และระบบการเมืองซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น รัฐบาล การบริหาร ตุลาการ นิติบัญญัติ รัฐสภาพรรคการเมือง เป็นต้น จะต้องมีศีลธรรมคือความถูกต้องเป็นหลักในการปฏิบัติทั้งนักการเมืองและประชาชน ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการปกครองที่ถูกต้อง กล่าวคือ ระบบการปกครองทั้งหลายที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็นระบบใดก็ตาม ต้องถือเอาธรรมะคือความถูกต้องเป็นใหญ่ มีความถูกต้องเป็นหลัก โดยที่ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองก็ต้องมีธรรมะ มีศีลธรรม คือ ไม่เห็นแก่ตัว แต่เห็นแก่ธรรมะ ส่งเสริมให้สังคมมีระบบศีลธรรมและศาสนาที่ถูกต้อง ศีลธรรมที่ถูกต้องคือศีลธรรมที่เป็นไปตามหลักของศาสนาที่ถูกต้อง เพราะศีลธรรมเป็นผลผลิตที่ออกมาจากหลักเกณฑ์ของศาสนา เพราะฉะนั้นศาสนาจะต้องเป็นระบบที่ถูกต้องด้วย ศาสนาที่ถูกต้องจึงหมายถึงศาสนาที่มนุษย์สามารถนำมาปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เพื่อให้บรรลุจุดหมายที่ถูกต้องคือสันติสุขแก่มนุษย์ ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการศึกษาที่ถูกต้อง กล่าวคือ การศึกษาจะต้องสอนให้คนมีทั้งความรู้ความสามารถทั้งด้านวิชาการและการประกอบอาชีพได้อย่างถูกต้อง มีศีลธรรม เหมาะสมแก่ความ

เป็นมนุษย์ สามารถพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้ที่มีจิตใจสูงคือทำมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติเป็นสาวกที่ดีของศาสนา และส่งเสริมให้สังคมมีระบบนิเวศวิทยาที่ถูกต้องในที่นี้ไม่ได้หมายถึงระบบการกำจัดมลภาวะเท่านั้น แต่มีความหมายกว้างไปจนถึงวิทยาการสำหรับการเป็นอยู่ทุกแขนง ทุกทิศทาง ทุกระดับที่ถูกต้อง โดยการดำเนินการให้มีลักษณะพอดี และสามารถควบคุมให้มีความเรียบร้อย มีความสงบสันติสุขได้ เรียกว่า นิเวศวิทยาที่ถูกต้อง เหมาะสมแก่ความมีสันติสุข

สรุปได้ว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธได้แก่ การส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลและสังคมมีธรรมะคือความถูกต้อง ยึดเอาความถูกต้องเป็นใหญ่และเป็นหลักการสำคัญในการประพฤติปฏิบัติหรือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การปกครอง ศาสนา การศึกษา และนิเวศวิทยา หากส่งเสริมตามแนวทางดังที่กล่าวในเบื้องต้นให้เป็นไปพร้อม ๆ กันทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนสังคม สันติสุขก็จะเกิดขึ้นแก่สังคมโลก

๒.๓ วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ

พระพุทธศาสนาให้ข้อคิดแก่ผู้ครองเรือนไว้ว่า การใช้ชีวิตร่วมกันในครอบครัวให้สมบูรณ์เต็มที่ที่เป็นไปได้ยากเพราะจะต้องสงเคราะห์คนข้างเคียงอย่างทั่วถึง และหากคนที่อยู่ร่วมกันในครอบครัวไม่รู้จักการปฏิบัติต่อกันอย่างให้เกิดเกียรติ ยกย่องในสิทธิและหน้าที่ตามฐานะต่างๆ ด้วยแล้วก็ยิ่งทำให้การครองเรือนไม่ประสบสันติสุข มีแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อน ดังพระคาถาที่ตรัสแก่ภิกษุผู้เป็นโอรสของเจ้าวัชชีว่า “เรือนที่ครอบครองไม่ดี ก่อให้เกิดทุกข์ การอยู่ร่วมกับคนเสมอกันเป็นทุกข์.. บุคคลจึงไม่ควรให้ทุกข์ติดตามได้”^๙ รากฐานที่สำคัญของการสร้างครอบครัวเริ่มต้นด้วยความรัก แต่การจะดำรงความรักไว้ให้มั่นคงได้นั้นขึ้นอยู่กับทุกคนในครอบครัวที่จะช่วยกันทะนุถนอมด้วยความเข้าอกเข้าใจ เห็นใจซึ่งกันและกัน เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยทั่วไปอนาคตของคนเริ่มต้นที่ครอบครัว นรกหรือสวรรค์ก็อยู่ที่นี้ด้วย จุดพบกันของสมาชิกในครอบครัวอยู่ที่การรู้จักสิทธิและหน้าที่ของแต่ละคนเพื่อการปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้องดีงาม เป็นมิตรที่ดีต่อกัน รวมถึงการมีความพึงพอใจในการเสวนาคบหากลายามิตรในการดำเนินชีวิตเพื่อเป็นแรงจูงใจในการประพฤติปฏิบัติธรรมสำหรับการใช้ชีวิตร่วมกันในครอบครัวอย่างมีสุขสงบ ร่มเย็นยิ่ง ๆ ขึ้น ทั้งนี้ด้วยการตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งต่อไปนี้

๒.๓.๑ ทิศ ๖ ในฐานะหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว

ในพระพุทธศาสนาได้วางหลักสิทธิ และหน้าที่ของสมาชิกภายในครอบครัวไว้ในหัวข้อธรรมที่ชื่อว่า “ทิศ ๖” อันหมายถึงบุคคลประเภทต่างๆ ที่เราทุกคนต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วยดุจทิศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น ๖ ทิศ^{๑๐} คือ มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า (ปุตถิมทิศ) อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา (ทักษิณทิศ) บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง (ปัจฉิมทิศ) มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย (อุตตฺรทิศ) ทาส

^๙ พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๐๒/๑๒๗.

^{๑๐} ดูรายละเอียด ใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖-๒๗๔/๒๑๒-๒๑๘.

และกรรมกร เป็นทิศเบื้องล่าง (เหนือภูมิทิศ) และพระสงฆ์ สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน (อุปริมทิศ)^{๑๑} แต่ละทิศมีความสัมพันธ์ดังคำตรัสเวทยากรณภาษิตเกี่ยวกับทิศ ๖ ของพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

๑) บุตรพึงบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า และมารดาบิดาก็ให้ความอนุเคราะห์ต่อบุตรโดยหน้าที่ฝ่ายละ ๕ ประการ^{๑๒} คือ บุตรบำรุงมารดาบิดาโดย (๑) เลี้ยงดูเป็นการตอบแทนพระคุณ (๒) ช่วยทำกิจ (๓) ดำรงรักษาวงศ์ตระกูล (๔) ประพฤติตนเหมาะสมกับความเป็นทายาท (๕) ทำบุญอุทิศให้เมื่อท่านล่วงลับ ส่วนมารดาบิดาอนุเคราะห์บุตรโดย (๑) ห้ามมิให้ประพฤติชั่ว (๒) ให้ประพฤติดี (๓) ให้ได้รับการศึกษา (๔) ช่วยหาภรรยาหรือสามีที่สมควรให้ (๕) มอบสมบัติให้ในเวลาอันควร

๒) ศิษย์พึงบำรุงอาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา ขณะเดียวกันอาจารย์ก็อนุเคราะห์ศิษย์โดยหน้าที่ฝ่ายละ ๕ ประการ^{๑๓} คือ ศิษย์ (๑) ลูกขึ้นต้อนรับอาจารย์ (๒) เข้าไปคอยรับใช้ (๓) เชื่อฟัง (๔) ดูแลปรนนิบัติ (๕) เรียนวิชาความรู้ด้วยความเคารพ และอาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์โดย (๑) แนะนำให้เป็นคนดี (๒) สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง (๓) ให้ความรู้ในศิลปวิทยาการทุกแขนง (๔) ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อน (๕) ปกป้องศิษย์ในทิศทั้งหลายคือสอนให้ปฏิบัติได้จริง นำวิชาไปเลี้ยงชีพ ทำการงานได้

๓) สามีพึงบำรุงภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลัง และภรรยาก็อนุเคราะห์สามีโดยหน้าที่ฝ่ายละ ๕ ประการ^{๑๔} คือ สามี (๑) ให้เกียรติยกย่องภรรยา (๒) ไม่ดูหมิ่น (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ (๔) มอบความเป็นใหญ่ให้ (๕) ให้เครื่องประดับเครื่องแต่งตัวแก่ภรรยา ส่วนภรรยาอนุเคราะห์สามีโดย (๑) จัดการงานดี (๒) สงเคราะห์ญาติมิตรของทั้งสองฝ่ายด้วยดี (๓) ไม่นอกใจสามี (๔) รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ (๕) ขยันในการงานทั้งปวง

๔) บุคคลพึงบำรุงมิตรสหายผู้เป็นทิศเบื้องซ้าย และมิตรสหายก็อนุเคราะห์ตอบโดยหน้าที่ฝ่ายละ ๕ ประการ^{๑๕} คือ บุคคลบำรุงมิตรสหายโดย (๑) มีน้ำใจแบ่งปันสิ่งของให้ (๒) พุดจาไพเราะ (๓) ทำตนเป็นประโยชน์ (๔) วางตนสม่ำเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย (๕) ซื่อสัตย์จริงใจไม่พุดจาหลอกลวงมิตรสหาย ขณะเดียวกันมิตรสหายก็สนองตอบด้วยการ (๑) ช่วยรักษาป้องกันเมื่อมิตรประมาท (๒) ป้องกันทรัพย์สินของมิตรเมื่อเขาประมาท (๓) เป็นที่พึ่งพิงแก่มิตรได้เมื่อมีภัย (๔) ไม่ละทิ้งมิตรในยามทุกข์ยากอันตราย หรือยามคับขัน (๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงโทษแห่งการคบคนชั่วเป็นมิตรไว้ ๖ ประการ^{๑๖} คือ ทำให้มีมิตรสหายเป็น (๑) นักเลงการพนัน (๒) นักเลงเจ้าชู้ (๓) นักเลงเหล้า (๔) คนหลอกลวง (๕) คนโกง และ (๖) โจร และได้ตรัสถึงลักษณะของมิตรเทียมไว้ ๔ ประการ^{๑๗} คือ (๑) ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว

^{๑๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒.

^{๑๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^{๑๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

^{๑๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๙/๒๑๔.

^{๑๕}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๐/๒๑๔-๒๑๕.

^{๑๖}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๔-๒๐๕.

^{๑๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๔-๒๕๙/๒๐๗-๒๐๙.

คือ เสียน้อย ประราณาจะได้มาก เมื่อตนเองมีภัยจึงค่อยทำกิจของเพื่อน และคบเพื่อนก็เพราะเห็นแก่ประโยชน์ (๒) ดีแต่พูด คือ จะกล่าวต้อนรับเฉพาะเรื่องที่เป็นอดีตไปแล้วและเรื่องที่ยังมาไม่ถึง สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์ไม่ได้ และเมื่อมีกิจเกิดขึ้นเฉพาะหน้าก็แสดงความขัดข้อง (๓) พูดประจบ คือ เมื่อเพื่อนทำทั้งชั่วและดีก็คล้อยตาม สรรเสริญต่อหน้า แต่เมื่อลับหลังกลับนินทา (๔) เป็นเพื่อนที่ชักนำไปในทางเสื่อม เช่น ชักนำให้หมกมุ่นในการเสพของมีนเมาอันเป็นเหตุให้ประมาท ชักนำให้หมกมุ่นในการเที่ยวเตร่ในเวลากลางคืน ชักนำในการเที่ยวดูมหรสพ และชักนำให้หมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท จากนั้นพระพุทธองค์ก็ได้ตรัสคาถาประพันธ์เกี่ยวกับบุคคลที่เป็นมิตรดีที่ควรคบไว้ว่า

บุคคลที่เป็นมิตรมีใจดี ๔ จำพวกนี้ คือ (๑) มิตรมีอุปการะ
(๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (๓) มิตรแนะนำประโยชน์ (๔) มิตรมี
ความรักใคร่ บัณฑิตรู้อย่างนี้แล้ว พึงเข้าไปคบหาด้วยความ
จริงใจ เหมือนมารดาคบหาบุตรผู้เกิดแต่อก ฉะนั้น^{๑๘}

๕) นายจ้างพึงบำรุงคนรับใช้หรือลูกจ้างผู้เป็นทิศเบื้องล่าง และคนรับใช้หรือลูกจ้าง ก้อนุเคราะห์นายจ้างโดยหน้าที่ฝ่ายละ ๕ ประการ^{๑๙} คือ นายจ้าง (๑) จัดการงานให้คนรับใช้หรือลูกจ้างทำตามสมควรแก่กำลัง (๒) ให้อาหารและค่าจ้าง (๓) ดูแลรักษายามเจ็บป่วย (๔) ให้อาหารมีรสแปลก (๕) ให้หยุดงานตามโอกาส ส่วนคนรับใช้หรือลูกจ้างก็ตอบแทนโดย (๑) ตื่นขึ้นทำงานในหน้าที่ก่อนนายจ้าง (๒) แม้เลิกงานแล้วก็เข้านอนทีหลัง (๓) ถือเอาแต่ของที่นายจ้างให้ (๔) ทำการงานให้ดีขึ้น (๕) นำคุณของนายจ้างไปสรรเสริญ

๖) คฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือนพึงบำรุงพระสงฆ์ สมณพราหมณ์ ผู้เป็นทิศเบื้องบนโดยหน้าที่ ๕ ประการ ขณะเดียวกันพระสงฆ์ สมณพราหมณ์ ก้อนุเคราะห์ตอบโดยหน้าที่ ๖ ประการ^{๒๐} คือ คฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือนพึงบำรุงพระสงฆ์ สมณพราหมณ์ โดย (๑) ปฏิบัติตนด้วยเมตตา (๒) พุดด้วยเมตตา (๓) คิดด้วยเมตตา (๔) ให้การต้อนรับ (๕) ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ ส่วนพระสงฆ์ สมณพราหมณ์ก็ย่อมอนุเคราะห์คฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือนตอบโดย (๑) ห้ามมิให้ประพฤติชั่ว (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี (๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม มีแต่ความปรารถนาดี (๔) ให้ฟังในสิ่งที่ยังไม่เคยได้ฟัง (๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจลึกซึ้งยิ่งขึ้น (๖) ชี้ทางสงบสุขโดยสอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบแต่ความสุขความเจริญยิ่งๆ ขึ้นซึ่งเปรียบเหมือนการบอกทางสวรรค์ให้^{๒๑}

หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสเวทยากรณภายิตเกี่ยวกับทิศ ๖ ดังข้างต้นแล้วก็ได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกมีใจความต่อจากบุคคลต่าง ๆ ในทิศ ๖ ว่า

บัณฑิตผู้สมบูรณ์ด้วยศีลเป็นคนละเอียดและมีไหวพริบ มี
ความประพฤติเจียมตน ไม่แข่งกระด้าง เช่นนั้น ย่อมได้ยศ คน

^{๑๘}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๑.

^{๑๙}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๑/๒๑๕.

^{๒๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

^{๒๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๒-๑๓๓.

ชอบสงเคราะห์ ชอบสร้างไมตรี รู้เรื่องที่เขายก ปราศจาก
ความตระหนี่ เป็นผู้ชอบแนะนำ ชี้แจงแสดงผล เช่นนั้น
ย่อมได้ยศ^{๒๒}

ดังนั้น ไม่ใช่แค่เพียงวัตถุสิ่งของ เงินทองเท่านั้นที่จะรองรับครอบครัวให้เกิดสันติสุขได้ แต่คือบุคคลผู้แวดล้อม “ทิศ ๖” ดังกล่าวข้างต้นที่สามารถทำหน้าที่ช่วยเหลือกันและกันในฐานะเป็นผู้สงเคราะห์หรือผู้ให้ ผู้ปลุกเร้า ชี้แนะด้วยความเต็มใจไม่หวงแหนในการชี้แจง แสดงเหตุผลให้ใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาในทุกๆ เรื่องโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาในครอบครัว ซึ่งแม้จะมีมากเรื่องก็จริง แต่เรื่องใหญ่ ๆ ก็มีเพียง ๔ เรื่องหลัก ๆ เท่านั้น คือ (๑) เรื่องความอึดอัดขัดใจของภรรยาที่เห็นว่าสามีไม่เป็นสามีที่ดี ชอบหาความสุขนอกบ้าน ชอบทำตัวเจ้าชู้แอบมีภรรยาน้อย ภรรยาเก็บ ใช้จ่ายเงินเปลือง ดื่ม น้ำเมาทำให้บกพร่องในการประกอบหน้าที่การงาน ไม่เป็นพ่อที่ดีของลูก (๒) เรื่องสามีไม่ชอบใจ ภรรยา เห็นว่าภรรยาไม่เป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี ชอบใช้เวลาไปเที่ยวหาไปเที่ยวหาในทางเหินห่าง ประชด ประชัน จู้จี้ขี้บ่น ใช้เวลาไปในเรื่องไร้สาระ เช่นสมาคมกับเพื่อนฝูง เล่นการพนัน แต่งกายด้วยรสนิยม ฟุ้งเฟ้อไปตามยุคสมัย ไม่มีเวลาจัดบ้านช่องให้น่าอยู่น่าอาศัย ไม่เป็นแม่ที่ดีของลูก (๓) เรื่องลูกไม่อยู่ในโอวาท ขาดความอดทนในการศึกษาเล่าเรียน ชอบเที่ยวเตร่ คบมิตรชั่ว ไม่อยู่ในโอวาทของพ่อแม่ และ (๔) ปัญหาเรื่องเศรษฐกิจการเงินซึ่งค่อนข้างจะเป็นเรื่องใหญ่มาก^{๒๓}

สมาชิกในครอบครัวจะช่วยชี้แนะช่องทางในการยอมรับความจริง และแก้ไขข้อบกพร่องในการปฏิบัติหน้าที่และปฏิบัติตามครรลองแห่งทิศต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นด้วยหลักอริยสัจ ๔^{๒๔} (รู้ทุกข์ รู้เหตุแห่งทุกข์ รู้ความดับทุกข์ และรู้วิธีแห่งการดับทุกข์) และการรู้จักวิถีในการสาวเหตุปัจจัยตามกระบวนการเกิดดับของทุกข์ที่มีชื่อว่า หลักปฏิจจสมุปบาท^{๒๕} หรือที่มีชื่อเรียกในคัมภีร์อริยธรรมและคัมภีร์รุ่นอรุณกล่าวว่า ปัจจยาการ ซึ่งแปลว่า อาการที่สิ่งทั้งหลายเป็นปัจจัยแก่กัน กล่าวโดยย่อแล้วอริยสัจ ๔ และปฏิจจสมุปบาทมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันนำสู่เส้นทางในการดำเนินชีวิตสายกลางอันประเสริฐที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา^{๒๖} หมายถึงการดำเนินชีวิตไปในทางที่ไม่ติงหรือหย่อนเกินไป หรือคือทางแห่งปัญญาด้วยการเริ่มด้วยปัญญา ดำเนินไปด้วยปัญญา และนำไปสู่ปัญญา สู่ความหลุดพ้นป็นอิสระโดยสิ้นเชิง ตามหลักของพุทธธรรม คือการอยู่อย่างรู้เท่าทันสภาวะต่างๆ และรู้จักอยู่อย่างประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ โดยทำตนให้ไม่ตกอยู่ในอำนาจของสิ่งล่อลวงคือตัณหาอุปาทานต่างๆ นั่นคือไม่อยู่อย่างยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ แต่มีความระลึกรู้หรือมีสติทันในการเข้าไปเกี่ยวข้องและจัดการกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามวิถีทางแห่งเหตุปัจจัย^{๒๗} เพื่อประโยชน์ในการสร้าง และ

^{๒๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๓/๒๑๗.

^{๒๓}วสิน อินทสระ, *คติชีวิต*, (กาญจนบุรี: สหยาพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖.

^{๒๔}ดูใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๖-๔๐๓/๓๒๔-๓๓๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๙/๑๑๘-๑๒๘.

^{๒๕}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๕-๑๑๖/๕๗-๖๖ และดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๗๙-๑๕๐, ๕๖๙-๘๙๒.

^{๒๖}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓/๓๑-๓๓.

^{๒๗}ดูรายละเอียด พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, หน้า ๗๙-๑๕๐, ๕๖๙-๘๙๒.

ส่งเสริมสันติสุขในครอบครัวเป็นอันดับต้นซึ่งทุกคนในครอบครัวจำเป็นต้องตระหนักรู้หน้าที่ของครอบครัวร่วมกันด้วย คือ (๑) ให้ความรัก ความเอาใจใส่ ความอบอุ่นแก่สมาชิกในครอบครัว (๒) ช่วยกันเลี้ยงดู อบรม ฝึกฝน สั่งสอนสิ่งดีงามแก่สมาชิกในครอบครัว (๓) จัดหาสิ่งจำเป็นทางกายภาพ ได้แก่ปัจจัย ๔ รวมถึงการจัดหาการบริการด้านสุขภาพ แก่สมาชิกทุกคนในครอบครัว (๔) จัดการทรัพยากรทางเศรษฐกิจแก่ครอบครัว และ (๕) ร่วมกันเผชิญปัญหาครอบครัว^{๒๘} ทั้งนี้หัวหน้าครอบครัวต้องเป็นหลักสำคัญแก่ทุกคนในครอบครัวให้สมดังคำกล่าวของหลวงวิจิตรวาทการที่ว่า “ครอบครัวคือประเทศเล็กๆ ประเทศหนึ่งซึ่งสามารถสร้างความมั่นคงได้ถ้าประมุขเข้มแข็ง”^{๒๙}

๒.๓.๒ คุณสมบัติของกัลยาณมิตร ๗ ประการ

แม้พระพุทธศาสนาวางหลักสิทธิ และหน้าที่ของกัลยาณมิตรซึ่งเป็นสมาชิกภายในครอบครัวไว้ในเรื่องทศ ๖ แต่การที่บุคคลจะปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวได้สมบูรณ์ จะต้องมียุทธศาสตร์ของผู้เป็นกัลยาณมิตรทั้ง ๗ ประการ^{๓๐} ดังต่อไปนี้

๑. **ปิโย** คือ การทำตัวน่ารักในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม การที่จะเป็นคนที่น่ารักได้นั้น บุคคลควรมีคุณธรรมประกอบ ดังนี้

๑) **ธรรมมีอุปการะมาก** คือ สติสัมปชัญญะ^{๓๑} (ความระลึกได้ และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำ และไม่ควรถ้า ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท)^{๓๒}

๒) **ธรรมคุ้มครองโลก** (ธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อนและสับสนสับสนวุ่นวาย)^{๓๓} ได้แก่ หิริ คือ ละอายต่อกายทุจริต วชิรุต มโนทุจริต ละอายต่อการประกอบบาปอกุศลกรรมทั้งหลาย คู่กับ โอตตปปะ คือ ความสะดุ้งกลัวต่อกายทุจริต วชิรุต มโนทุจริต สะดุ้งกลัวต่อการประกอบบาปอกุศลกรรมทั้งหลาย^{๓๔}

๓) **สังคหัตถ์ ๔** คือ หลักการสงเคราะห์ ช่วยเหลือกันหรือยึดเหนี่ยวใจกันไว้มี (๑) ทาน การให้ การแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน (๒) ปิยวาจา คือ พูดจาอ่อนหวาน ถ้อยทีถ้อยอาศัย

^{๒๘} สุรินทร์ วัฒนเกียรติ และ ณัฐติ วัฒนโนรม, “ครอบครัวไทยเข้มแข็ง หรืออ่อนแอ”, เอกสารประกอบสัมมนาทางวิชาการ โครงการปริญญาโทจิตวิทยาการศึกษา ครั้งที่ ๑๑, คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๑.

^{๒๙} พิมาน แจ่มจรัส, **ชีวิต มั่นคง และการต่อสู้** ของ พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: ธีระการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๒.

^{๓๐} อ.ส.ต.ก. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๔.

^{๓๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๑๔/๗๓; ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๐/๑๐๕.

^{๓๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๗๖.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

^{๓๔} อ.ป.ญ.ก. (ไทย) ๒๒/๒/๔.

น่ารัก นานิยมนับถือ (๓) อตถจริยา คือ การทำตนให้เป็นประโยชน์ และ (๔) สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตัวให้เข้ากันได้ เสมอต้นเสมอปลาย ไม่ถือตัว ร่วมสุข ร่วมทุกข์กัน เป็นต้น^{๓๕}

๔) สาราณียธรรม ๖ (หรือสารณียธรรม)^{๓๖} คือ ธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ทำให้มีความเคารพกัน ช่วยเหลือกัน และสามัคคีพร้อมเพรียงกัน โดยเป็นบุคคลที่เปรียบเหมือนรอยขีดที่น้ำ คือ แม้จะถูกปรามาสด้วยถ้อยคำหนัก ๆ ด้วยถ้อยคำหาญคาย ด้วยคำที่ไม่น่าพอใจต่าง ๆ นานา ก็ยังสมานไมตรีกลมเกลียว ประองดองอยู่ เปรียบเสมือนรอยขีดที่น้ำย่อมขาดหายไปเร็ว ไม่ปรากฏอยู่นาน ซึ่งต่างจากบุคคลอีก ๒ จำพวก คือ ที่เปรียบเหมือนรอยขีดบนแผ่นหิน คือคนที่มักโกรธเป็นประจำ และความโกรธนั้นของเขาหมักหมมอยู่นานเสมือนรอยขีดบนแผ่นหินไม่ลบเลือนเร็วเพราะลมหรือน้ำ ย่อมติดอยู่นาน และที่เปรียบเหมือนรอยขีดที่แผ่นดิน คือคนที่มักโกรธเป็นประจำ แต่ความโกรธนั้นของเขาไม่หมักหมมอยู่นานเสมือนรอยขีดที่แผ่นดิน ย่อมลบเลือนเร็วเพราะลมหรือน้ำ ไม่ปรากฏอยู่นาน^{๓๗} ในบรรดารอยขีดทั้ง ๓ ประเภทนี้ที่เปรียบกับบุคคล ที่ขีดบนน้ำเป็นบุคคลที่น่ารักที่สุด

๒. ครุ นำเคารพในฐานะประพจน์สมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกรอบอุ้มใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย โดยควรต้องเป็นผู้มีคุณธรรมสำคัญประกอบ ดังนี้

๑) ศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ยังผลให้เป็นผู้มีเบญจศีลคู่เบญจธรรม

กัลยาณมิตรย่อมเป็นผู้มีศรัทธา^{๓๘} ในความมีพระรัตนตรัยเป็นสรณะ คือ มีพระพุทธเจ้าพร้อมพระธรรมคำสั่งสอนชี้แนะของพระพุทธเจ้า^{๓๙} และมีพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้ตั้งมั่น และระลึกถึงให้ประพจน์ตนไปในทางประเสริฐดีงามทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ และเพราะศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปล้ำใจที่ประเสริฐ^{๔๐} ผู้มีศรัทธาดังกล่าวย่อมเป็นผู้ที่มีทั้งเบญจศีล หรือศีล ๕^{๔๑} และเบญจธรรม หรือกัลยาณธรรม^{๔๒} (the five ennobling virtues; virtues enjoined by the five precepts) คือ ธรรมอันดีงาม หรือธรรมของกัลยาณชน^{๔๓} ซึ่งมีความลึกซึ้งกว่าเบญจศีล เช่น การห้ามดื่มสุราในเบญจศีล แต่หลักการมีสติในเบญจธรรมจะครอบคลุมไปถึงสิ่งเสพติด และการกระทำทุกชนิดที่ทำให้ขาดสติ ไม่ใช่เฉพาะสุราหรือของมึนเมาเท่านั้น หลักเบญจธรรมมีความละเอียดอ่อน และปฏิบัติยากกว่าเบญจศีล ผู้ที่รักษาหลักธรรมทั้ง ๕ นี้อย่างเคร่งครัดก็ถือ

^{๓๕} อด.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒, ๒๕๖/๕๑, ๓๗๓, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๑๒.

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑-๓๒๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๒/๕๓๑-๕๓๓.

^{๓๗} อด.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓๓/๓๘๑-๓๘๒.

^{๓๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๔/๑๘๓.

^{๓๙} ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๔๑๗-๔๒๒/๔๑๑-๔๑๒, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒/๔.

^{๔๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๒.

^{๔๑} ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๖/๒๖๙.

^{๔๒} อด.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๙๑/๑๓๙.

^{๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๕, ๑๘๗.

ว่าได้รับวิชาศีล ๕ ด้วยโดยอัตโนมัติ^{๔๔} พระพุทธเจ้ายังตรัสว่า ศีล ๕ นี้เป็น มหาทานคือเป็นทานที่ยิ่งใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ถือว่าให้ความไม่มีภัยไม่มีเวร ให้ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลายหาประมาณมิได้ นี่เป็นทานประการที่ ๑ เป็นมหาทานที่รู้กันมานานว่าล้าเลิศ ไม่เคยถูกลบล้างในทุกยุคทุกสมัยไม่ว่าจะเป็นอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต ไปจนถึงผู้ที่ละเว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนอันไม่มีประมาณ นี่เป็นทานประการที่ ๕ เป็นมหาทานที่รู้กันมานานว่าล้าเลิศในทุกยุคทุกสมัยเช่นเดียวกัน^{๔๕} จึงเป็นที่แน่นอนว่าผู้ที่มีทั้งศีลและธรรมคู่กันไปย่อมเป็นผู้งามพร้อมไม่มีที่ติ เพราะฉะนั้นศีล (ที่ประกอบด้วยธรรม) จึงเป็นกำลังหาสิ่งเปรียบปานมิได้ เป็นอาวุธชั้นเยี่ยม และเป็นอาภรณ์อันประเสริฐ เป็นเกราะกำบังอย่างน่าอัศจรรย์^{๔๖} โดยทั่วไปกัลยาณมิตรจะหมั่นเตือนผู้แวดล้อมเริ่มจากสมาชิกในครอบครัวของตนและของครอบครัวข้างเรื่องการรักษาศีล ๕ เป็นขั้นต่ำและสม่ำเสมอ ประกอบกับการมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกถึง^{๔๗} และศีล ๕ ยังเป็นบาทเบื้องต้นแห่งสมาธิอันจะนำไปสู่ปัญญาอันเป็นเหมือนคัสตรา^{๔๘} หรือเครื่องตัด (อุปมาเหมือนคนจับกอข้าวด้วยมือข้างซ้าย จับเคียวด้วยมือข้างขวา แล้วตัดให้ขาดด้วยเคียวที่ถือไว้ด้วยมือข้างขวา ปัญญาก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือหากบุคคลถือไว้ซึ่งมานัสอันเป็นกิเลสที่มีในใจของตน ก็ตัดด้วยปัญญานั้น และการถือเอาคือลักษณะของ “มนสิการ”)^{๔๙} และเหมือนประทีป^{๕๐} คือ เครื่องส่องสว่าง (กำจัดเครื่องทำให้มืด คือ อวิชชา ทำให้เกิดแสงสว่าง คือ วิชชา คือ ญาณ ทำให้อริยสัจปรากฏ)”^{๕๑} สามารถปกป้องภัยอันตรายทั้งปวงได้จริง กัลยาณมิตรนอกจากจะมีเบญจธรรมหรือกัลยาณธรรมคู่กับเบญจศีลแล้ว ยังรู้จักประพฤตินในทางที่จะไม่ทำให้สังคมเสียสมดุลโดยการใช้ข้อเบกขาในพรหมวิหาร ๔ ด้วย นั่นคือการวางใจเป็นกลางไม่เอนเอียงด้วยความชอบหรือความชัง หรือการวางใจเฉยๆ ไม่ยินดียินร้าย เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นผลอันเกิดขึ้นโดยสมควรแก่เหตุ และรู้ว่าพึงปฏิบัติต่อไปตามธรรมหรือตามควรแก่เหตุนั้น หรือมีการวางเฉยคอยดูอยู่ในเมื่อคนนั้น ๆ สิ่งนั้น ๆ ดำรงอยู่หรือดำเนินไปตามควรของเขาตามควรของมัน ไม่เข้าข้าง ไม่ตกเป็นฝ่ายใด ไม่สอดใส่ ไม่จู้จี้ หรือไม่ก้าวก่ายแทรกแซง กล่าวอีกนัยหนึ่งการมีอุเบกขาต้องเป็นการวางใจเป็นกลางที่มีจุดหมายเพื่อมิให้ละเมิดธรรมหรือเสียหลักการ ทั้งนี้เพราะถ้าปราศจากอุเบกขาแล้ว ความเมตตากรุณาที่มีต่อบุคคล อาจทำให้เลยเถิดจนเป็นผลเสียต่อธรรมได้ เช่น ช่วยเพื่อนโดยเอาเงินส่วนรวมไปให้เขา พระพุทธศาสนาเน้นอุเบกขาในกรณีดังกล่าว เพื่อรักษาธรรมหรือหลักการของส่วนรวมเอาไว้ เป็นการป้องกันส่วนรวมมิให้

^{๔๔} สม สุจิรา, “ข่าวอาชญากรรมกับศีล ๕”, บทความ Secret นิตยสารรายปักษ์, ปีที่ ๑, เล่มที่ ๑๘ (๒๕๕๒): ๒๙.

^{๔๕} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓๙/๓๐๐.

^{๔๖} ข.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๑๔/๔๔๖.

^{๔๗} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๓๙/๓๐๐-๓๐๑.

^{๔๘} อ.ก.ส. (ไทย) ๓๔/๗๙/๔๑.

^{๔๙} พระธรรมมหาวิราจ, มลิตนปัญหา ฉบับพร้อมด้วยอรรถกถาฎีกา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ลูก ส. ธรรมภักดี, ๒๕๒๘), หน้า ๔๖.

^{๕๐} อ.ก.ส. (ไทย) ๓๔/๗๙/๔๑.

^{๕๑} พระธรรมมหาวิราจ, มลิตนปัญหา ฉบับพร้อมด้วยอรรถกถาฎีกา, หน้า ๕๖-๕๗.

เสียหาย เห็นได้ชัดว่าอุเบกขานั้นเป็นธรรมและหลักการของส่วนรวม มิใช่คำนึงแต่หน้าที่หรือคุณธรรมต่อตัวบุคคลเท่านั้น

๒) พรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมอันเป็นเครื่องอยู่ของพรหม หรือ ธรรมประจำใจอันประเสริฐที่ต่อสืบเนื่องในเบญจธรรม หรือกัลยาณธรรมในเรื่องของความมีเมตตา กรุณาที่มี มุทิตา และ อุเบกขา ประกอบอยู่ด้วย ผู้เจริญพรหมวิหาร ๔ แม้จะยังไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน แต่ก็ยังผลให้ไปเกิดในพรหมโลก^{๕๒} จึงไม่ต้องพูดถึงความสันติสุขในโลกมนุษย์นี้ว่าผู้เจริญพรหมวิหาร ๔ จะได้รับมากเพียงใด ตัวอย่างของผู้มีพรหมวิหาร ๔ ในทุก ๆ ครอบครัวยุคคือ พ่อและแม่ผู้เปรียบเป็นพรหมของลูก เพราะพ่อแม่มีเมตตา คือมีความปรารถนาดีต่อลูกไม่มีที่สิ้นสุด มีความกรุณา คือมีความห่วงใยในความทุกข์ของลูก และคอยช่วยเหลือเสมอ ไม่ทอดทิ้ง มีมุทิตา คือเมื่อลูกมีความสุขสบาย ก็มีความปลาบปลื้มยินดีด้วยความจริงใจ และมีอุเบกขา คือเมื่อลูกมีครอบครัวสามารถเลี้ยงตนเองได้แล้ว ก็ไม่เข้าไปวุ่นวายกับชีวิตครอบครัวของลูกจนเกินงาม และหากลูกพลั้งพลาดในการดำเนินชีวิตก็ไม่ซ้ำเติมแต่คอยเป็นที่ปรึกษาให้เมื่อลูกต้องการ พ่อแม่จึงเป็นเสมือนเทวดา และร่มโพธิ์ร่มไทรคนแรกของลูก เพราะคอยปกป้องคุ้มกันภัย เลี้ยงดูลูกมาก่อนผู้มีความปรารถนาดีคนอื่น ๆ บ้านเรือนใดมีการเคารพบูชาพ่อแม่ บ้านเรือนนั้นย่อมมีเทวดาคู่มือครองรักษา พ่อแม่เปรียบเป็นครูคนแรกของลูกเพราะคอยสั่งสอนอบรมบ่มนิสัย และกิริยามารยาทอันดีงามให้ลูกก่อนคนอื่น ๆ และพ่อแม่ยังเป็นพระอรหันต์ของลูกด้วยคุณธรรมโดยธรรมชาติถึง ๔ ประการ คือ (๑) เป็นผู้มื่ออุปการะมากแก่ลูกโดยได้ทำภารกิจในการอุปการะเลี้ยงดู ยากที่จะมีผู้ใดทำได้อย่างเสมอเหมือน (๒) เป็นทั้งพระเดชและพระคุณในการปกป้องอันตราย ให้ความอบอุ่นแก่ลูกตลอดเวลา (๓) เป็นเนื่อานุบุญของลูก มีความบริสุทธิ์ใจต่อลูกอย่างแท้จริง เป็นผู้ที่ถูกควรทำบุญต่อตัวท่าน และ (๔) เป็นอาหุไนยบุคคลผู้ควรแก่การรับของค่านับ และการนมัสการของลูก^{๕๓}

๓) ความกตัญญูกตเวทิตะ ดังคำตรัสของพระพุทธเจ้าที่ว่าความกตัญญูกตเวทิตะบางอย่างยังมีในสุนัขจิ้งจอกแก่ที่เป็นโรคเรื้อน เพราะเหตุนั้น พระพุทธองค์จึงเตือนให้ภิกษุทั้งหลายศึกษาว่าตนจะเป็นผู้กตัญญูกตเวทิตะ และอุปการะแม้เพียงเล็กน้อยที่บุคคลอื่นกระทำไว้ในตนจักไม่เสื่อมสูญไป^{๕๔} และครั้งที่พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นสร้งคดาบส พิจารณาเห็นโทษในกาม ไม่ยอมรับตำแหน่งเสนapati จึงออกบวช ต่อมาได้ตอบปัญหาท้าวสักกะ และได้มีบริวารเลื่อมใสออกบวชตามเป็นจำนวนมาก ปัญหาหนึ่งที่สร้งคดาบสได้ตอบท้าวสักกะมีว่าบุคคลใดเป็นคนกตัญญูกตเวทิตะ เป็นปราชญ์ มีกัลยาณมิตร และมีความรักดีมั่นคง ช่วยกระทำความดีที่ตกยากด้วยความเต็มใจบัณฑิตเรียกคนเช่นนั้นว่า สัตบุรุษ^{๕๕} กตัญญูกตเวทิตะ หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน แยก

^{๕๒}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗-๓๒๘/๒๕๖-๒๕๗.

^{๕๓}พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), พ่อ-แม่ พระในบ้าน การตอบแทนพระคุณบิดา-มารดา (พระธรรมเทศนาพิเศษ: ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ, ๒๕๔๑), หน้า ๗, และ ศรวิวัฒน์ ปรีดิเมธี, ๓๘ วิธีพลิกชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ริชแมกซ์ อินเตอร์พรีนท์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๘๕.

^{๕๔}ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๓๓-๒๓๔/๓๒๓-๓๒๔.

^{๕๕}ช.ชา. (ไทย) ๒๗/๗๘/๖๐๘.

ออกเป็น ๒ คือ กตัญญู รู้คุณท่าน กตเวที ตอบแทน หรือสนองคุณท่าน ความกตัญญูกตเวทีว่าโดยขอบเขตแยกได้เป็นสองระดับ คือ กตัญญูกตเวทีต่อบุคคลผู้มีความดีหรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัวอย่างหนึ่ง และกตัญญูกตเวทีต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์หรือมีความดีเกื้อกูลแก่ส่วนรวมอีกอย่างหนึ่ง เช่นที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อพระพุทธเจ้าโดยฐานที่ได้ทรงประกาศธรรมยังหมู่ชนให้ตั้งอยู่ในกุศลกัลยาณธรรม เป็นต้น^{๕๖}

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้นิพนธ์เกี่ยวกับความกตัญญูกตเวทีไว้อย่างมีคุณค่า สรุปความว่า ความหมายของพุทธศาสนสุภาษิตที่แปลความว่า “ความกตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี” นั้นไม่ควรได้รับการตีความเพียงระดับเดียว คือความสำนึกในพระคุณและตอบแทนพระคุณท่านเท่านั้น แต่ควรตีความหมายให้ครบสองระดับ คือความเป็นผู้สมควรได้รับกตัญญูกตเวทีด้วย สรุปก็คือต้องเป็นคนดีด้วยความกตัญญูกตเวทีต่อผู้อื่นที่มีคุณและเป็นผู้ที่ทำประโยชน์ต่อส่วนรวม และก็ยังสมควรแก่ความกตัญญูกตเวทีของผู้อื่นที่มีต่อตนด้วย ไม่มีคนใดเลยที่ยกเว้นที่ว่าทุกคนสมควรเป็นผู้ได้รับความกตัญญูกตเวที ก็เพราะอย่างน้อยทุกคนต้องเคยทำคุณต่อผู้อื่นแน่นอน ไม่ต่อคนนั้นก็ต่อคนนี้ ไม่มากก็น้อย แม้จะเป็นผู้ที่เป็นคนพาล เป็นคนชั่วร้าย เหลวไหลมากมายสักเพียงไหนก็ตาม ต้องเคยได้ทำคุณความดีมีบุญคุณต่อผู้ใดผู้หนึ่ง ต่อพวกใดพวกหนึ่งมาแล้ว เป็นต้นว่าต่อบุตรธิดาหรือต่อผู้ที่ตนรักชอบ ซึ่งคงเป็นที่ยอมรับทั่วกันว่า คือผู้ใดเป็นที่รักชอบของตน จะเป็นลูกหลาน พี่น้องหรือไม่ก็ตาม ตนก็ย่อมจะช่วยเหลือเกื้อกูลเท่าที่มีโอกาสมีความสามารถ นั่นคือบุญคุณที่สมควรได้รับความกตัญญูกตเวทีจากผู้ได้รับประโยชน์เกื้อกูลเป็นการตอบแทน บุญคุณนั้นเป็นสิ่งที่คนดีสำนึกอยู่ด้วยความกตัญญู และคนดีย่อมแสดงกตเวทีด้วยการตอบแทนทุกโอกาสและเต็มความสามารถ คือทุกคนต้องเป็นทั้งผู้มีคุณและผู้ต้องตอบแทนคุณ ทุกคนจึงไม่มีการได้เปรียบเสียเปรียบอยู่ทุกเวลา เสียอยู่ก็แต่ที่ว่าไม่ทุกคนไปที่ยอมรับความจริงทั้งสองประการ ไปยอมรับเอาแต่ว่าตนเป็นผู้สมควรได้รับกตัญญูกตเวที มิได้ยอมรับว่าตนเองก็เป็นผู้ต้องมีกตัญญูกตเวทีด้วย จะเป็นคนดีได้ต้องพร้อมด้วยความสมควรแก่กตัญญูกตเวที และมีกตัญญูกตเวทีด้วย มารดาบิดากับบุตรธิดาเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งของการที่ต้องมีความกตัญญูกตเวทีต่อกันเท่านั้น เพราะผู้ทำคุณที่ยิ่งกว่ามารดาบิดาคือสถาบันสำคัญต่างๆ ซึ่งล้วนเป็นที่ทรงคุณ มีพระคุณอย่างกว้างขวาง เพียงมีกตัญญูกตเวทีต่อมารดาบิดาเท่านั้นก็จะเป็นฐานของกตัญญูกตเวทีที่สูงขึ้น และกว้างไกลออกไป ครอบคลุมถึงการแสดงกตัญญูกตเวทีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทุกคนจึงพึงมีสติพิจารณาให้รอบคอบ มีสติยับยั้งเมื่อจะทำความไม่ดีไม่งามใดๆ โดยต้องคิดให้เห็นว่า นั่นจะเป็นความไม่มีกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ จะทำให้ท่านเดือดร้อน และความเดือดร้อนนั้นจะเป็นความเย็นของตนเองไม่ได้ คนในสกุลเดียวกัน ในบ้านเดียวกัน ในประเทศชาติเดียวกัน คนเดียวเป็นคนไม่ดี ทำความไม่ดี คนร่วมสกุล ร่วมบ้าน ร่วมประเทศชาติก็ย่อมมีความเดือดร้อนร่วมด้วยในความไม่ดีนั้น ตัวอย่างก็มีให้เห็นอยู่ชัดเจนทั่วไปว่าคนไม่ดีคนเดียวทำความเดือดร้อนให้กว้างไกลนัก ในทางตรงกันข้าม คนดีคนเดียวทำความร่มเย็นให้อย่างยิ่ง งานไม่ดีที่ใหญ่ยิ่งทั้งหลายหากมีคนดีเป็นผู้นำเพียงคนเดียวก็สามารถทำงานไม่ดีขึ้นได้สำเร็จ ในขณะที่งานดีที่ใหญ่ยิ่งทั้งหลายมีคนดีเป็นผู้นำเพียงคนเดียวก็สามารถทำงานดีขึ้นได้สำเร็จ แต่คนทำงานไม่ดีสำเร็จจะทำความเสื่อมเสียให้เกิดแก่ชาติสกุล กล่าวได้

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒.

ว่าเป็นคนอกตัญญูต่อชาติสกุล ในทางตรงกันข้ามคนทำงานดีสำเร็จ ทำชาติสกุลให้รุ่งเรืองมีชื่อเสียงเกียรติยศ กล่าวได้ว่าเป็นคนกตัญญูต่อชาติสกุล ประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เปรียบได้ดั่งมารดาบิดาผู้ยิ่งใหญ่ของทุกคนผู้ร่วมชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ คือประเทศ ให้ที่อาศัยเกิดและอยู่ เช่นมารดาให้ท้องเป็นที่เกิดที่อาศัยแก่บุตรธิดา ศาสนาให้การอบรมสั่งสอนดั่งาม เช่นมารดาบิดา พระมหากษัตริย์ให้ความคุ้มครองรักษาเช่นเดียวกับมารดาบิดา แต่ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เป็นมารดาบิดาที่ยิ่งใหญ่เหนือมารดาบิดาทั่วไป เพราะทรงคุณยิ่งใหญ่กว่าทั้งการให้ที่เกิดที่อยู่ ก็ใหญ่ยิ่งกว่า ให้การอบรมสั่งสอนก็เลิศยิ่งกว่า ให้การคุ้มครองพิทักษ์รักษาก็ด้วยบรมเดชานุภาพที่เหนือกว่าทุกประการ น่าจะพากันคำนึงถึงความจริงนี้ให้มากเสมอ และแสดงกตัญญูทเวทิตอบให้อย่างยิ่งทั่วกัน ก็มีใช้ด้วยการทำอะไร ที่ยากลำบากนักหนา เพียงแต่ทำตัวให้เป็นคนคิดดี พูดดี ทำดี เท่านั้น ก็เพียงพอ และแม้จะพากันตั้งใจว่าต่อแต่นี้เป็นต้นไป แม้ยังคิดดี พูดดี ทำดีไม่ได้ ก็จะเริ่มทำให้ได้ตั้งแต่บัดนี้ เพียงการตั้งใจจริงเช่นนี้ก็จัดเป็นบุญเป็นกุศลแล้ว หากทุกคนปฏิบัติได้เหมือนดังที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ผู้เป็นกัลยาณมิตรของพุทธบริษัทได้มีพณธวัชช้างต้น ความสันติสุขย่อมเกิดขึ้นทุกหนแห่งนับจากในครอบครัวหน่วยเล็กเป็นต้นไป จนถึงสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ที่นับเป็นครอบครัวหน่วยใหญ่ เพราะคนที่คิดดี พูดดี ทำดี หรือคนที่ตั้งใจอย่างเต็มที่ในการที่จะคิดดี พูดดี ทำดีให้จงได้นั้นมีความเป็นกัลยาณมิตรทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ย่อมรู้คุณบุคคล สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รวมถึงสรรพสัตว์ สิ่งของ เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เอื้อคุณประโยชน์ให้ทั้งต่อตนเองและส่วนรวม ในขณะที่เดียวกันก็เป็นผู้สมควรได้รับความกตัญญูทเวทิตจากผู้ที่ได้รับคุณประโยชน์จากตนเช่นกัน เมื่อเป็นดังนี้ความรู้สึกด้อยค่าหรือเสียเปรียบย่อมไม่มีมาตัดรอนในการที่จะเป็นผู้คิดดี พูดดี ทำดี อยู่เป็นประจำ และจัดเป็นบุคคลที่น่าเคารพ

๔) เวสารัชชกรณธรรม^{๕๗} คือ ธรรมทำความกล้าหาญ หรือธรรมอันเป็นเหตุให้กล้าหาญ ๕ อย่าง มี (๑) ศรัทธา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ในกาลามสูตร ในพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนชาวกาลามะ^{๕๘} นั้น เราสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนถึงเรื่องการพึ่งพาตนเองในการได้มาซึ่งความรู้ เราควรจะใช้จิตของเราตรวจสอบความถูกต้องของคำสอนผ่านประสบการณ์ส่วนตัวเป็นสิ่งสำคัญ เช่น เราสามารถพบได้ด้วยตัวเราเองว่า เมื่อเราจัดความโลภ และความโกรธที่มีอยู่ในจิตของเราออกไปก็จะส่งผลให้เกิดความสุขและความสงบขึ้น นี่เป็นเรื่องง่าย ๆ ที่ใคร ๆ ก็สามารถทดลองดูได้ เพราะสิ่งที่พระพุทธองค์ตรัสสอนจะมีประสิทธิผล จะเป็นสิ่งที่มาเปลี่ยนแปลงชีวิตของเราได้ก็ต่อเมื่อเราได้ผ่านการทดลองด้วยตนเอง และสามารถตรวจสอบความจริงของคำสอนของพระพุทธองค์จากประสบการณ์ของเราเอง เราก็สามารถมั่นใจได้ว่า เรากำลังก้าวหน้าในหนทางแห่งความดับทุกข์ (๒) ศีล มีความประพฤติดีงามตามกรอบของวัฒนธรรมและสังคม (๓) พากุสัจจะ ได้สดับหรือศึกษามาก (๔) วิริยารัมภะ เพียรทำกิจอยู่อย่างจริงจัง และ (๕) ปัญญา รู้รอบและรู้ชัดเจนในสิ่งที่ควรรู้

^{๕๗} อิง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๖/๒๒๐-๒๒๒, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๘๖.

^{๕๘} อิง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕-๒๖๓.

๕) ธรรม ๖ ประการในอธิปหานิยธรรมสูตร ^{๕๙} หรือ คารวธรรม ๖ ^{๖๐} คือ

(๑) พุทธคารวตา ความเคารพในพระพุทธเจ้า (๒) ธมมคารวตา ความเคารพในพระธรรม (๓) สังฆคารวตา ความเคารพในพระสงฆ์ (๔) สิกขาคารวตา ความเคารพในการศึกษา (๕) อปุปาตคารวตา ความเคารพในความไม่ประมาท (๖) ปฏิสนธาคารวตา ความเคารพในปฏิสนธการ คือการต้อนรับปราศรัย ^{๖๑} ผู้ที่มีคารวะ คือ มีความเคารพ มีความยำเกรงในทั้งคุณธรรม ๖ ประการนี้ จะเป็นผู้ที่ไม่มีความเสื่อม ดังพระดำรัสของพระพุทธเจ้า ดังนี้

ภิกษุมีความเคารพในศาสดา
มีความเคารพในธรรม
มีความเคารพอย่างแรงกล้าในสงฆ์
มีความเคารพในความไม่ประมาท
มีความเคารพในปฏิสนธการ
เป็นผู้ไม่ควรถูกล้อ ด่ารังอยู่ใกล้นิพพานทีเดียว ^{๖๒}

ดังนั้น บุคคลที่เป็นผู้มีความเคารพยำเกรงในคุณธรรมทั้ง ๖ นี้ย่อมเป็นผู้ที่น่าเคารพ น่ายำเกรงต่อผู้แวดล้อม ผู้เสวนาคบหา และเขาเหล่านั้นย่อมจะรู้สึกอบอุ่นใจ รู้สึกมีที่พึ่งพาและรู้สึกปลอดภัย มั่นใจได้ว่าบุคคลเช่นนี้ คือกัลยาณมิตรผู้ที่สามารถจะชี้นำพวกเขาไปในทางอันประเสริฐดีงาม ซึ่งเป็นทางที่จะทำให้ถึงซึ่งความดับทุกข์ได้

๖) ฆรวาสธรรม คือ ธรรมของผู้ครองเรือน ๔ ประการ ^{๖๓} คือ (๑) สัจจะ ความจริง เช่น ซื่อสัตย์ต่อกัน (๒) ทมะ ความฝึกฝนปรับปรุงตน เช่น รู้จักข่มใจ ควบคุมอารมณ์ บังคับตนเอง ปรับตัวให้เข้ากับการงาน และสิ่งแวดล้อมได้ดี (๓) ขันติ ความอดทน และ (๔) จาคะ ความเสียสละ เผื่อแผ่ แบ่งปันมีน้ำใจ ^{๖๔} บุคคลผู้มีธรรมของผู้ครองเรือน ๔ ประการนี้ ย่อมอยู่ในฐานะที่น่าเคารพ น่าเชื่อถือ น่าเสวนาคบหาด้วย เพราะด้วยคุณธรรมนี้บุคคลจะไม่ถือแต่อารมณ์ และความคิดของตนเป็นใหญ่ ไม่กอบโกยผลประโยชน์ใส่ตนแต่จะเห็นประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก และจะทำกิจใด ๆ ก็มีแต่ความสำเร็จเพราะมีความซื่อสัตย์ มีความอดทน รู้จักปรับตนให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดี เมื่อเป็นมิตรกับใครก็ย่อมมีแต่ความปรารถนาดี และช่วยบ่มเพาะให้เขาเหล่านั้นได้เป็นผู้มีฆรวาสธรรมด้วยเช่นกัน

๗) อปัณณกปฏิบัติ คือ ข้อปฏิบัติหรือทางดำเนินที่ไม่ผิด มี ๓ ^{๖๕} คือ (๑) อินทริยสังวร คือ การสำรวมอินทริย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ก็จะไม่เป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออกิขมา

^{๕๙} อก.ฉก. (ไทย) ๒๒/๓๒/๔๗๘.

^{๖๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๑๘.

^{๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๐.

^{๖๒} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๒/๔๗๘.

^{๖๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๔.

^{๖๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๔.

^{๖๕} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๑๓/๗๒-๗๓.

และโหม่นสครอบังได้ เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ครั้นเวลาเช้าเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในสำนักของพวกมัลลิกะที่ชุมนุมกันอยู่ในที่ซื้อขายโค ในเวลาภายหลังภัต เสด็จกลับจากเที่ยวบิณฑบาตได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่าขณะที่พระพุทธองค์เที่ยวบิณฑบาตอยู่ในสำนักดังกล่าวนั้นได้เห็นภิกษุรูปหนึ่งผู้ไม่มีความข่มขื่น มีแต่ความข่มขื่นภายนอก หลงลืมสติ ไม่มีสัมปชัญญะ มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตกวัดแกว่ง ไม่สำรวมอินทรีย์ ครั้นแล้วได้กล่าวกับภิกษุนั้นว่าไม่ให้เขาทำตนเป็นผู้มักใหญ่ เพราะเป็นไปไม่ได้เลยที่แมลงวันจักไม่ตอม ไม่กัดคนที่มักใหญ่ ชุ่มเพราะกลิ่นดินนั้น เมื่อพระพุทธองค์กล่าวสอนด้วยโอวาทนั้นแล้ว ภิกษุนั้นก็ถึงความสังเวช โดยพระพุทธองค์ตรัสแถลงต่อภิกษุผู้ฟังเรื่องนี้อยู่ว่า ความมักใหญ่คืออภิชฌา กลิ่นดินคือพยาบาท แมลงวัน คือบาปอกุศลวิตก เป็นไปไม่ได้เลยที่แมลงวันจักไม่ตอม ไม่กัดคนที่มักใหญ่ และชุ่มเพราะกลิ่นดิน และตรัสว่า “แมลงวันคือความดำริที่อิงราคะ จักได้ตอมบุคคลที่ไม่คุ้มครองในจักขุทวารและโสทวาร ไม่สำรวมในอินทรีย์ทั้งหลาย ภิกษุทำตนให้เป็นผู้มักใหญ่ (อภิชฌา) ชุ่มเพราะกลิ่นดิน ย่อมอยู่ห่างไกลจากนิพพาน มีแต่ความคับแค้นเท่านั้น”^{๖๖} (๒) โภขเน มัตตัญญูตา^{๖๗} คือ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้ชีวิตเป็นอยู่ได้ผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนานมัวเมา^{๖๘} (๓) ชาคริยานุโยค^{๖๙} คือ การหมั่นประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่น^{๗๐} ไม่เห็นแก่นอน ตื่นตัวอยู่เป็นนิตย ขำระจิตไม่ให้มีนิรณ^{๗๑} เพื่อพัฒนาจิตของตนอยู่เสมอ

การมีอุปถัมภ์ปฏิบัติจะทำให้กัลยาณมิตรเป็นต้นแบบที่ดีของผู้แวดล้อมหรือผู้มีศรัทธา หรือมีแรงบันดาลใจในการเอาอย่างการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบเพื่อดำเนินชีวิตไปในทางประเสริฐ โดยเฉพาะพ่อแม่ต้องเป็นกัลยาณมิตร หรือตัวอย่างที่ดีของลูก ต้องมีความเป็นผู้ที่น่าที่ดี เข้าใจบทบาท และหน้าที่ของความเป็นพ่อแม่ ทั้งยังต้องมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่นี้อย่างสูงยิ่งโดยต้องมีความพร้อมในการที่จะสามารถเปลี่ยนแปลงตัวเองให้เหมาะสมกับการเป็นพ่อแม่สมัยใหม่ เพราะการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องธรรมดา ต้องไม่หวาดหวั่นโดยตื่นตัวเสมอในการเรียนรู้ความเป็นไปรอบ ๆ ตัว และโลกภายนอก เตรียมตัวให้พร้อม และมีความมั่นใจ เนื่องจากองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในการอบรมบ่มนิสัยลูกก็คือนิสัยใจคอ และการปฏิบัติตนของพ่อแม่ ทั้งนี้ก็ต้องระลึกด้วยว่าไม่มีพ่อแม่คนใดสามารถเป็นพ่อแม่ที่สมบูรณ์แบบเต็มที่ และไม่มีลูกคนใดเป็นลูกที่สมบูรณ์แบบพร้อมไปทั้งหมด พ่อแม่ทุกคนต้องตระหนักว่า ความสุขในการเลี้ยงดูลูกนั้นไม่ใช่ความสุขชั่วครั้งชั่วคราวแล้วก็เลิกรากันไป เพราะหากพ่อแม่ได้มีโอกาสและรู้วิธีการเลี้ยงดูลูกอย่างถูกวิธีตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโตแล้ว การเลี้ยงลูกก็จะนำความสุขครั้งแล้วครั้งเล่ามาสู่พ่อแม่ เป็นความสุขอันแท้จริงที่ยาวนาน เป็นความภาคภูมิใจอย่างยิ่ง ยากที่จะหาสิ่งใดมาเทียบได้^{๗๒} หากคนในครอบครัวยุคโลกาภิวัตน์นี้นำหลักธรรม

^{๖๖} อด.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๒๙/๓๗๘.

^{๖๗} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๙/๕๘๕.

^{๖๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๙๓.

^{๖๙} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๙/๕๘๕.

^{๗๐} อด.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๖๔/๒๔๗.

^{๗๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๘๓.

^{๗๒} นายแพทย์นิคม วรรณราชู, ครอบครัว: พ่อแม่คือผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ส. เอเชียเพรส, ๒๕๔๔), หน้า ๘-๙.

อปถกปฏิบัติมานี้มาพัฒนาตนทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจอยู่เป็นประจำ ก็จะทำให้ไม่ตกเป็นทาสของความเจริญทางวัตถุ และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีต่าง ๆ ซึ่งมีแต่จะนำความทุกข์มาสู่ตนและครอบครัวไม่จบสิ้น เพราะต้องคอยตามใจกิเลส คือความไม่รู้จักประมาณอยู่เสมอ

๘) ปราศจากอคติ ๔ กัลยาณมิตรต้องเป็นผู้ที่นำเราพบในลักษณะที่เห็นเด่นชัดในข้อสุดท้ายนี้ว่าต้องไม่เป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในความประพฤติดันผิด ๔ ประการ ที่เรียกว่ามีอคติ ๔^{๗๓} คือ (๑) ฉันทาคติ คือ การลำเอียงเพราะรัก (๒) โทสาคติ คือ การลำเอียงเพราะชัง (๓) โมหาคติ คือ การลำเอียงเพราะเขลา และ (๔) ภยาคติ คือ การลำเอียงเพราะกลัว^{๗๔} เพราะทั้งหมดนี้จะทำให้ไม่เห็นทั้งตนเองและผู้อื่นตามความเป็นจริง^{๗๕} ผู้ที่ไม่กระทำการใน ๔ ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่ายศของเขานั้นย่อมบริบูรณ์ เปรียบได้กับดวงจันทร์ข้างขึ้น^{๗๖} หากคนในครอบครัวมีอคติ ๔ เช่น พ่อแม่มีความลำเอียง รักลูกไม่เท่ากัน หรือสามีรักลูกมากกว่าภรรยา หรือภรรยารักลูกมากกว่าสามี หรือลูกรักพี่เลี้ยงที่เป็นลูกจ้างในบ้านมากกว่าพ่อแม่ที่ไม่ค่อยมีเวลาให้ เป็นต้น ย่อมก่อให้เกิดปัญหาตามมามากมาย หัวหน้าครอบครัวจึงต้องทำหน้าที่เป็นหลักคอยพัฒนาตนเองและสมาชิกในครอบครัวให้อยู่ร่วมกันโดยปราศจากอคติ ๔ นี้ ให้ได้มากที่สุด เพื่อกำจัดปัญหาต่างๆ อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ วิธีที่จะช่วยได้มากก็คือการเสวนาคบหากับผู้ที่มีคุณธรรมข้อปราศจากอคติ ๔ นี้เป็นประจำ สม่ำเสมอ เพื่อซึมซับแง่คิดในการดำเนินชีวิตที่ไม่มีอคติใด ๆ มาขวางกั้นความสันติสุขในครอบครัวได้

๓. ภาวนีโย นำเจริญใจหรือน่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้หมั่นฝึกอบรม และพัฒนาตนอยู่เสมอให้ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยความซาบซึ้งภูมิใจ การจะมีคุณสมบัติข้อนี้ได้นั้น ต้องมีความเพียรในการเจริญธรรม ที่เรียกว่า การบำเพ็ญกรณียกิจ^{๗๗} หรือฝึกฝนอบรมตนในการศึกษาไตรสิกขา (สิกขา ๓)^{๗๘} คือ การปฏิบัติตามหลักของการศึกษาด้วยการฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพานมี ๓ อย่าง คือ ๑) อธิศีลสิกขา (สิกขา คือศีลอันยิ่ง หรือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง) ๒) อธิจิตตสิกขา (สิกขา คือจิตอันยิ่ง หรือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง) ๓) อธิปัญญาสิกขา (สิกขา คือปัญญาอันยิ่ง หรือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง เรียกว่าง่าย ๆ ว่าการหมั่นฝึกฝนอบรมหรือเจริญตนให้อยู่ใน ศีล สมาธิ ปัญญา^{๗๙} ทั้งนี้ด้วยการหมั่นเจริญในการปฏิบัติดังต่อไปนี้

^{๗๓} วจ.จตุกก (ไทย) ๒๑/๑๙/๓๐-๓๑.

^{๗๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๗๒.

^{๗๕} ชยสาโร ภิกขุ, สร้างตน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คิว พรินท์ แมเนจเม้นท์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า

๕๑.

^{๗๖} ดูรายละเอียดใน วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙/๓๐-๓๑.

^{๗๗} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๑/๒๐.

^{๗๘} วจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๘/๓๑๕.

^{๗๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๗.

๑) การเจริญในศีล^{๘๐} คือการหมั่นฝึกฝนอบรมตนให้มีความประพฤติดีทางกาย และวาจาโดยการรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม รักษาความเป็นปกติตามระเบียบวินัยทางวัฒนธรรมและสังคม หรือการหมั่นทำความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีพ^{๘๑} ศีลมีความหมายมากมาย ไม่ใช่เพียงแค่ศีล ๕ ที่เป็นศีลปกติที่ทำให้ชีวิตอยู่ในความสงบสุข แต่ศีลอื่น ๆ จะเป็นเครื่องเกื้อหนุนให้เราปฏิบัติศีล ๕ ได้ด้วยดี อาทิ ศีลในบ้าน มีอินทรียศีล และปัจฉยศีล คือการกินอยู่ ดู ฟังเป็น รู้คุณค่าของอาหาร เสื้อผ้า ของใช้ต่าง ๆ ไม่ใช่ให้ความสำคัญในด้านความโก้หรูหรือสิ้นเปลืองอันอาจเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมได้ ซึ่งจัดเป็นการศึกษาเบื้องต้นก่อนการเรียนการศึกษาตามสถานศึกษานอกบ้าน จึงจะทำให้การเรียนการศึกษามีคุณภาพยิ่งขึ้น คนที่มีการศึกษาจึงจัดเป็นคนมีความเป็นอยู่ที่ดี เป็นต้น ผู้ที่หมั่นเจริญในศีลอย่างตั้งใจจะทำให้เกิดความพร้อมที่จะรับสิ่งที่เป็ประโยชน์เข้ามาสู่ชีวิต เป็นการหลอมจิตใจให้เป็นคนไม่ถือตัว สามารถที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดี มีความน่ายกย่องในฐานะผู้ที่มีความรู้และภูมิปัญญาอย่างแท้จริง

๒) การเจริญสมาธิ^{๘๒} คือการทำให้จิตตั้งมั่น มีอารมณ์เป็นหนึ่ง หรือการทำใจให้สงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน^{๘๓} การทำสมาธิทำให้เกิดความสุขได้ถึง ๓ ชั้น คือสุขในปัจจุบัน สุขในสัมปรายภพ และสุขอย่างยิ่ง คือนิพพานหากจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ปราศจากความเศร้าหมอง ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว และสามารถน้อมจิตไปตามลำดับขั้นของฌาน^{๘๔} ก็สามารถบรรลุอรหัตผลเป็นจุดหมายสูงสุดได้^{๘๕} คนที่ยังดำเนินชีวิตในทางโลกียะอยู่ ก็สามารถเจริญสมาธิเพื่อให้เข้าใจหลักทางโลกุตระมากขึ้นได้โดยไม่ยาก เพราะมีกัลยาณมิตรหลายท่านที่สอนแนวทางการเจริญสมาธิในหลายแนวทางที่ไม่เหลือวิสัยที่ทุกคนจะทำได้ เพียงแต่ทุกคนที่จะเจริญสมาธิควรจะต้องมีความเชื่อมั่น และศรัทธาในคุณพระรัตนตรัยเป็นอันดับแรก เมื่อจะเริ่มทำสมาธิ ก็ทำใจให้สงบพร้อมที่จะทำการสำรวจจิตให้มันคงจะโดยการใช้นำบริกรรมภาวนาในใจในอริยาบถนั่ง เช่น เมื่อหายใจเข้าบริกรรมว่า “พุท” และเมื่อหายใจออกบริกรรมว่า “โธ” หรือเมื่อหายใจเข้าบริกรรมว่า “พองหนอ” และหายใจออกบริกรรมว่า “ยุบหนอ” ก็ได้ เป็นต้น โดยกระทำด้วยด้วยความเบาใจ สบายใจ ไม่บังคับ และให้มีความปล่อยวาง ขณะภาวนาจิตจะเกิดความสงบ จนกระทั่งถึงจุดหนึ่งคำภาวนาก็จะหายไปเอง หรือหากไม่ใช้คำภาวนาก็ใช้การสังเกตให้รู้ถึงจุดที่ลมหายใจมากระทบอวัยวะใด ก็จดจำและให้รู้ถึงทุกขณะที่ลมหายใจกระทบทั้งเข้าและออกก็ได้ผลเช่นเดียวกันกับการใช้คำภาวนา ในที่สุดสิ่งที่ได้คือ ความสุขจากความสงบ และได้พบสิ่งอัศจรรย์ในจิตทำนองเดียวกัน ส่วนแนวทางของกัลยาณมิตรบางท่าน ผู้ปฏิบัติสามารถเริ่มต้นการเจริญสมาธิด้วยอริยาบถทั้ง ๔ ที่สบาย คือ ยืน เดิน นั่ง นอน ได้ตามสะดวก แต่ทำความรู้ตัวให้เต็มที่ในลักษณะรักษากิจให้รู้อยู่เฉย ๆ และพยายามรักษากิจมิให้ส่งออกไปภายนอก และหากจิตพลอยไปเสวยอารมณ์ข้างนอกก็ให้รู้เท่าทัน และพิจารณารักษากิจต่อไป ด้วยอุบายเช่นนี้ ท่านว่าไม่นานนักก็จะสามารถควบคุมจิตและบรรลุสมาธิได้ในที่สุด กัลยาณมิตรจะสอนให้ทราบถึง

^{๘๐} ๐.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๐๑/๓๓๗.

^{๘๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๙๑.

^{๘๒} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๕/๑๗, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๔๕/๒๙๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๒/๕๐๓.

^{๘๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๐๑.

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๔.

^{๘๕} ที.ส. (ไทย) ๙/๒๓๔-๒๔๔/๗๗-๘๔.

จุดมุ่งหมายของการเจริญสมาธิว่าเป็นการทำให้จิตสงบ เป็นสมาธิ เกิดความมั่นคง สามารถจะต้านทานต่ออารมณ์ที่มากระทบ ไม่ให้เกิดความหวั่นไหว และเมื่อจิตสงบเป็นสมาธิ ปราศจากอารมณ์ เราจะได้รู้สภาพความเป็นจริงของจิตของเราว่าเวลาที่ไม่มียोगนั้นเป็นอย่างไร เมื่อมันออกมารับรู้ อารมณ์แล้วเป็นอย่างไร เมื่อจิตอยู่ว่าง ๆ ไม่มีอารมณ์ มันสบายหรือไม่ รู้อารมณ์ที่เกิดขึ้น เราทุกข์หรือไม่ ต้องอ่านจิตของเราก่อน เราจะสามารถทำจิตของเราให้ดำรงอยู่ในความเป็นอิสระ ไม่ตกอยู่ในอำนาจของสิ่งอื่นใดได้หรือไม่

๓) การเจริญสติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ สติคือความระลึก (ความไม่ปล่อย หรือ การคุมใจไว้ในกิจ)^{๘๖} พระพุทธเจ้าทรงตรัสเรื่องการเจริญสติไว้ว่าการเจริญสติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เป็นทางเดียวที่จะเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และ โทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรมหรืออริยมรรค เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน คือ (๑) การพิจารณาเห็นภายใน ภายนอกอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดและเหตุดับ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา^{๘๗} และโทมนัสในโลกได้ (๒) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ (๓) พิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในและ ภายนอกอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ และ (๔) พิจารณา เห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ อาทิ นิเวธ ๕ อุปาทานขันธ์ ๕ आयตนะภายใน ๖ และภายนอก ๖ โพชฌงค์ ๗ และอริยสัจ ๔ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้^{๘๘} และการเจริญสติปัฏฐาน ๔ เป็นนิมิตหรือเครื่องหมายให้จิตกำหนดสมาธิ^{๘๙} สติที่ได้จากการเจริญสติ ปิฏฐาน ๔ เป็นตัวคุมสติ และยังเป็นการละมัจฉริยะ^{๙๐} (ความตระหนี่ ความหวง) ๕ ประการอีกด้วย มี (๑) อาวาสมัจฉริยะ คือ การตระหนี่ที่อยู่ (๒) กุลมัจฉริยะ คือ การตระหนี่ตระกูล (๓) ลาภมัจฉริยะ คือ การตระหนี่ในลาภ (๔) วัฒนมัจฉริยะ คือ การตระหนี่วรรณะ (การถือในตระกูลว่าตนเกิดใน ตระกูลสูงศักดิ์ ไม่ชอบคบหากับคนชั้นต่ำกว่า) (๕) ธัมมมัจฉริยะ คือ การตระหนี่ในธรรม (มีความรู้ รู้ ทางกุศล แต่ไม่แบ่งปันให้ผู้อื่นรู้ตามซึ่งตรงข้ามกับคำสอนของพระพุทธเจ้า) บุคคลจะเป็นกัลยาณมิตร ไม่ได้เลยหากยังมีความตระหนี่หรือความหวงเหนียว

๔) เจริญอิทธิบาท ๔ และสันโดษ เจริญอิทธิบาท ๔^{๙๑} คือ เจริญในทางแห่ง ความสำเร็จ ๔ มี (๑) ฉันทะ คือ ความพอใจ รักใคร่ในสิ่งที่ทำ หรือพูดง่าย ๆ คือการมีหัวใจให้กับสิ่งที่ ทำ เช่น อาจารย์ระพี สาคริก มีใจให้กับดอกกล้วยไม้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีหัวใจเผยแผ่ธรรมะ เป็นต้น (๒) วิริยะ คือ ความขยันหมั่นเพียรพยายามทำในสิ่งนั้น ๆ แม้มันสมองจะมีได้ ปราดเปรื่องนักแต่หากอาศัยความขยันหมั่นเพียรพยายามฝึกฝนจนเกิดความชำนาญก็ย่อมมีวันสำเร็จ ได้ เช่น นักเรียนที่อ่อนค่านวณได้อาศัยการหมั่นขยันทำโจทย์แบบฝึกหัดอยู่เป็นประจำ ก็ย่อมพิชิต

^{๘๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๙๕.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๙.

^{๘๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒-๔๐๕/๓๐๑-๓๔๐.

^{๘๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๒/๕๐๓.

^{๙๐} อ.น.ว. (ไทย) ๒๓/๖๙/๕๕๓.

^{๙๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๗/๒๑๘, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๗/๒๙๒.

เอาชนะข้อสอบและสอบผ่านได้ (๓) จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ฝึกฝนในสิ่งที่ทำนั้น ๆ ไม่เอาใจออกห่าง ไปอยู่กับสิ่งไร้สาระอื่นๆ และ (๔) วิมังสา คือ การใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรอง หาเหตุผลในสิ่งนั้น ๆ โดยอาศัยการวิเคราะห์ที่แท้จริงซึ่งไม่ใช่การตีความด้วยความรู้สึกแฉ่งแค้นใด ๆ แต่ต้องรู้จักแยกแยะ แบ่งดูรายละเอียด และต้องอาศัยสมาธิ เช่น ในการวิเคราะห์จิต ผู้วิเคราะห์ต้องสามารถแยกอาการของมันได้ อาทิ การฟังผู้มีทุกข์ ผู้ฟังต้องละทิ้งความเชื่อ ความรู้ และความฝัน อีกทั้งต้องมีใจสะอาด เมตตา สามารถที่จะอยู่กับผู้มีทุกข์ให้เขาได้รู้สึกอบอุ่นปลอดภัยและยินดีที่จะเผยความในใจของเขามาให้วิเคราะห์ได้^{๙๒} สรุปอิทธิบาท ๔ โดยย่อได้ว่า มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝึกฝน ใช้ปัญญาสอบสวน พร้อมกันนั้นก็ มี สันโดษ^{๙๓} คู่อิทธิบาท ๔ ซึ่งลักษณะของสันโดษ ๓ ประการนั้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ให้คำอธิบายไว้^{๙๔} มีใจความว่า (๑) ยินดีตามที่ได้ ยินดีตามที่พึงได้ คือไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหน ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่ริษยาเขา เรียกว่า ยถาลาภสันโดษ (๒) ยินดีตามกำลัง คือ ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกาย สุขภาพ และวิสัยแห่งการใช้สอยของตน เรียกว่า ยถาพลสันโดษ และ (๓) ยินดีตามสมควร คือยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เรียกว่า ยถาสารูปสันโดษ และเนื่องจากสันโดษ ๓ นี้เป็นไปในปัจจัย ๔ แต่ละอย่าง จึงรวมเรียกว่า สันโดษ ๑๒

๕) เจริญในมรรคมืองค์ ๘ เพื่อเป็นทางหรืออุบายไปสู่ความดับสนิท^{๙๕} อันเป็นทางสู่ผลของความเป็นอริยบุคคลแต่ละขั้น^{๙๖} หรือแม้จะมีได้ตั้งความปรารถนาสู่ความเป็นอริยบุคคลในขั้นใด ๆ ก็ตาม เพียงเจริญในมรรคมืองค์ ๘ นี้ ก็ย่อมถึงความเจริญเต็มที่^{๙๗} โดยการหมั่นเจริญในหนทางต่อไปนี้

(๑) การเจริญในสัมมาทิฐิ เป็นทางหรืออุบายไปสู่ความดับสนิทสำหรับบุคคลผู้มีความเห็นผิด

(๒) การเจริญในสัมมาสังกัปปะ เป็นทางหรืออุบายไปสู่ความดับสนิทสำหรับบุคคลผู้มีความดำริผิด

(๓) การเจริญในสัมมาวาจา เป็นทางหรืออุบายไปสู่ความดับสนิทสำหรับบุคคลผู้เจรจาผิด

(๔) การเจริญในสัมมากัมมันตะ เป็นทางหรืออุบายไปสู่ความดับสนิทสำหรับบุคคลผู้มีการกระทำผิด

^{๙๒} อาจารย์โสรัช โพธิ์แก้วน, “จิตรักษากับการปรัษาเชิงพุทธ”, เอกสารประกอบการสอน หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^{๙๓} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๑๕/๗๓.

^{๙๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๖.

^{๙๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/ ๘๗/๗๘-๗๙.

^{๙๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๗.

^{๙๗} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๓๑/๔๙๐.

(๕) การเจริญในสัมมาอาชีวะ เป็นทางหรืออุบายไปสู่ความดับสนิทสำหรับบุคคลผู้มีการเลี้ยวชีพผิด

(๖) การเจริญในสัมมาวายามะ เป็นทางหรืออุบายไปสู่ความดับสนิทสำหรับบุคคลผู้มีความพยายามผิด

(๗) การเจริญในสัมมาสติ เป็นทางหรืออุบายไปสู่ความดับสนิทสำหรับบุคคลผู้มีความระลึกรู้ผิด และ

(๘) การเจริญในสัมมาสมาธิ เป็นทางหรืออุบายไปสู่ความดับสนิทสำหรับบุคคลผู้มีความตั้งจิตมั่นผิด^{๙๘}

หนทางที่ประกอบไปด้วยองค์ ๘ ประการข้างต้น หมายถึงหนทางที่ประกอบไปด้วยการกระทำที่ถูกต้อง ๘ ประการ คือมีความถูกต้องในเรื่องของความคิดความเห็นเป็นอันดับแรกก่อน เรียกว่า สัมมาทิฐิ แล้วจึงมีความถูกต้องในความคิด ความมุ่งมั่นปรารถนาหรือความใฝ่ใจที่จะกระทำ เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ จากนั้นก็มีความถูกต้องในการพูดจา คือไม่ปล่อยให้ทุกข์เกิดขึ้นได้จากการพูดจาของตน เรียกว่า สัมมาวาจา แล้วก็ต้องมีการกระทำที่ถูกต้อง เรียกว่า สัมมากัมมันตะ และต้องมีการดำเนินชีวิตด้วยการทำมาหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง คือมีการประกอบอาชีพที่สุจริต เรียกว่า สัมมาอาชีวะ และต้องมีความถูกต้องในเรื่องความพยายาม ความพากเพียร เพื่อให้ชีวิตประสบผลสำเร็จ เรียกว่า สัมมาวายามะ และในการดำเนินชีวิตก็ต้องมีความถูกต้องในเรื่องของสติ คือความระลึกได้ ไม่เผลอเผลอ ไม่ประมาทเลินเล่อ สามารถประคองตนให้เป็นผู้มีระเบียบในการประพฤติปฏิบัติตนมิให้ผิดพลาดด้วยการมีสติที่ชัดเจน แจ่มใส เรียกว่า สัมมาสติ และสุดท้ายต้องมีความตั้งมั่นอันถูกต้อง คือ การสามารถควบคุมจิตให้ม่ก้างใจที่ตั้งมั่น กล่าวหาญ เข้มแข็ง ในการดำรงชีวิตด้วยความสงบ เยือกเย็น สามารถใช้ปัญญาแก้ไขปัญหิต่าง ๆ ได้ในทุกแง่มุม และไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ต่าง ๆ อันก่อให้เกิดทุกข์ เรียกว่า สัมมาสมาธิ ทั้งนี้บุคคลจะเป็นกัลยาณมิตรของทั้งตนเองและผู้อื่นรอบข้างไม่ได้เลยโดยเฉพาะบุคคลผู้แวดล้อมในครอบครัวหากตนเองยังมีทางในการดำเนินชีวิตที่ไม่ถูกต้องดังคำตรัสภาสิตของพระพุทธเจ้าต่อพระจุนทะ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ว่า

จุนทะ เป็นไปไม่ได้เลยที่บุคคลนั้นตนเองจมอยู่ในเปือกตมลึก จักยกบุคคลอื่นผู้จมอยู่ในเปือกตมลึกขึ้นได้ . . . เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลนั้นตนเองไม่จมอยู่ในเปือกตมลึก จักยกบุคคลอื่นผู้จมอยู่ในเปือกตมลึกขึ้นได้ . . . เป็นไปไม่ได้เลยที่บุคคลนั้นตนเองไม่ฝึกตน ไม่แนะนำตน ไม่ดับสนิท จักฝึกสอนผู้อื่น แนะนำผู้อื่น ช่วยให้ผู้อื่นดับสนิทได้^{๙๙}

เปรียบได้กับผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว หากไม่เป็นตัวอย่างในทางแห่งความดีความประเสริฐให้แก่สมาชิกในครอบครัว ก็ยากที่จะสั่งสอนอบรมสมาชิกในครอบครัวให้เดินไปในทางแห่งความดีความประเสริฐได้ หรือครู อาจารย์ ก็เช่นกันต้องเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนและลูกศิษย์ให้เขาเคารพเชื่อฟังในสิ่งที่อบรมสั่งสอน และนำไปปฏิบัติให้เกิดความเจริญงอกงามในชีวิต

^{๙๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/ ๘๗/๗๙.

^{๙๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๗/๗๘.

๔. วตฺตา จ หรือ วัตฺตา รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ ช่างเจรจาปราศรัย ถูกโอกาส ถูกกาลเทศะ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี โดย

๑) รู้หลักการพูด ตามหลักการตรัสถ้อยคำของพระพุทธองค์ ที่ว่า (๑) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่ตรัส (๒) คำพูดที่จริง ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่ตรัส (๓) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์เลือกเวลาตรัส (๔) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่ตรัส (๕) คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์ไม่ตรัส และ (๖) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์เลือกเวลาตรัส^{๑๐๐}

๒) รู้องค์ประกอบของวาจาสุภาสิต ที่ว่า (๑) วาจาที่กล่าวถูกต้อง (๒) วาจาที่กล่าวเป็นความจริง (๓) วาจาที่กล่าวอ่อนหวาน (๔) วาจาที่กล่าวเป็นประโยชน์ (๕) วาจาที่กล่าวด้วยจิตเมตตา^{๑๐๑}

๓) ศึกษาเคล็ดลับการพูดของพระพุทธองค์ที่ตรัสแก่พระอานนท์ พระพุทธเจ้าตรัสถึงเคล็ดลับในการตรัสถ้อยคำของพระพุทธองค์แก่พระอานนท์ว่า

อานนท์ การแสดงธรรมให้คนอื่นฟัง มีใช้สิ่งที่กระทำได้ง่าย ผู้แสดงธรรมแก่คนอื่น ฟังตั้งธรรม ๕ อย่างไว้ในใจ คือ ๑) เราจักกล่าวชี้แจงไปตามลำดับ ๒) เราจักกล่าวชี้แจง ยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ ๓) เราจักแสดงด้วยความเอ็นดู (เมตตา) ๔) เราจักไม่แสดงด้วยเห็นแก่อาภิส (ไม่มุ่งหวังลาภหรือปัจจัย ๔ เพื่อตน) ๕) เราจักแสดงไปโดยไม่ให้กระทบตน และผู้อื่น^{๑๐๒}

ผู้ที่จะได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตรจึงต้องศึกษาหลักการ และเคล็ดลับต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น แล้วนำไปฝึกฝนปฏิบัติให้ได้ผลสำเร็จ เพราะการใช้วาจาหรือการใช้คำพูดสามารถทำให้คนรักนับถือ หรือทำให้คนเกลียดและดูแคลนปราศจากความนับถือได้ เมื่อบุคคลเลือกที่จะพูดในสิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์ก็ย่อมมีคนรัก เชื่อฟัง ยกย่อง และนับถือในฐานะเป็นกัลยาณมิตรของเขาได้ แต่หากบุคคลพูดเพื่อเจ้า หาแก่นสารอะไรมิได้ก็จะมีแต่คนชิงชัง เบื่อหน่าย เช่นสุภาสิตที่ว่า “พูดดีเป็นศรีแก่ตัว พูดชั่วอัปราชัย”

๕. วจนฺทโม อดทนต่อถ้อยคำต่าง ๆ คือ พร้อมทั้งจะรับฟังคำปรึกษา ชักถาม คำเสนอ และวิพากษ์วิจารณ์ อดทนฟังได้โดยไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว ผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรที่แท้จริงย่อมไม่หวั่นไหวต่อคำพูดสับประมาท หรือคำพูดที่หมายจะลงภูมิภาคปัญหา เป็นต้น เพราะผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรที่แท้จริงย่อมไม่มีจุดมุ่งหมายที่จะเอาชนะผู้อื่นด้วยการอวดตนหรือถือดีว่ามีภูมิปัญญาที่เหนือกว่า ดังนั้นท่าทีของกัลยาณมิตรจึงเป็นท่าทีของผู้มีใจกว้าง ยอมรับได้ในความคิดเห็นของผู้อื่น แม้จะไม่น่าพอใจก็ตาม และย่อมไม่หวั่นไหวต่อคำสรรเสริญหรือคำนิทา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

^{๑๐๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๗-๘๘.

^{๑๐๑} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๘/๓๓๘.

^{๑๐๒} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๖๓.

ทั้งนี้คุณลักษณะ และคุณประโยชน์ของความเป็นผู้รู้จักอดทน หรือความเป็นผู้มีขันติ มีตามพุทธภาษิตดังนี้

ภูเขาศิลาแห่งทิบ ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะลมฉันใด บัณฑิตย่อมไม่หวั่นไหว เพราะนินทา
สรรเสริญ ฉะนั้น^{๑๐๓} . . . ขันติเป็นเครื่องประดับของนักปราชญ์ ขันติเป็นตบะของผู้พากเพียร
ขันติเป็นกำลังของนักพรต ขันตินำประโยชน์สุขมาให้^{๑๐๔}

นอกจากนั้น ความเป็นผู้มีขันติ มีความอดทน อดกลั้น ยังไม่ก่อให้เกิดเวรอีกด้วยดัง
ภาษิตที่ว่า “เสนาแม่หมูใหญ่ พร้อมด้วยพระราชารบอยู่ ไม่พึงได้ประโยชน์ที่สัตว์บุรุษผู้มีขันติพึงได้
(เพราะว่า) เวรทั้งหลายของผู้มีขันติเป็นกำลัง ย่อมสงบระงับ”^{๑๐๕}

๖. คมภีรณจ กถิ กตฺตา แกล้งเรื่องล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้
เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป กล่าวได้ว่าหมายถึงความเป็นผู้ที่กล่าวคำที่ลุ่มลึกให้
เข้าใจง่าย หรือทำเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย โดยการศึกษาและปฏิบัติตามหลักการสอนของพระพุทธ
องค์ที่เรียกว่าธรรมิกถาหรือ เทศนาวิธี ๔ คือ สันทัสสนา ชี้แจงให้เห็นชัด สมาทปนา ชวนให้อยากรับ
ไปปฏิบัติ สมุตเตชนา เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า และ สัมปหังสนา ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง^{๑๐๖}
ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมิกถาแก่พระเจ้าสุทโธทนะพระบิดาจนได้บรรลุธรรมเป็นลำดับไป
จนถึงอรหัตตผล เป็นต้น

๗. โน จฏฺฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูง
ไปในทางเสื่อมเสีย กล่าวได้ว่าไม่สอนในสิ่งที่ไร้ประโยชน์โดยปฏิบัติตามหลักการสอนของพระพุทธ
องค์ ดังนี้ ๑) ทรงสั่งสอนเพื่อจะให้ผู้ฟังรู้ยิ่งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น ๒) ทรงสั่งสอนมีเหตุผลที่
ผู้ฟังอาจตรองตามให้เห็นจริงได้ และ ๓) ทรงสั่งสอนเป็นอัศจรรย์ คือผู้ปฏิบัติตามย่อมได้ประโยชน์
โดยสมควรแก่ความปฏิบัติ^{๑๐๗} พระสาวกที่ดำเนินตามหลักการสอนของพระพุทธองค์ คือพระกุมาร
กัสสปะผู้เป็นกำลังช่วยเหลือกิจการพระศาสนาเต็มกำลังความสามารถ ท่านมีความสามารถพิเศษใน
การแสดงธรรมได้อย่างวิจิตรพิสดาร ทั้งข้ออุปมาอุปไมย เปรียบเทียบให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริง เข้าใจอย่าง
ง่ายดาย โดยครั้งหนึ่งท่านได้แสดงธรรมโปรดพระเจ้าปายาสี ผู้ครองนครเสตัพพะผู้เป็นมิจฉาทิฐิ มี
ความเห็นผิดว่าโลกหน้าไม่มี กรรมดีกรรมชั่วไม่มีผล อีกทั้งนรกสวรรค์ก็ไม่มี เมื่อได้ฟังธรรมจาก
พระเถระซึ่งได้ใช้อุปมาต่าง ๆ (อาทิ อุปมาด้วยดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ อุปมาด้วยโจร อุปมาด้วย
ก้อนเหล็กร้อน อุปมาด้วยการเป่าสังข์ อุปมาด้วยสตรีมีครรภ์ ฯลฯ) กับการที่โลกอื่นมี โอปปาติกสัตว์มี
ผลแห่งวิบากกรรมที่ทำดีและทำชั่วมี เป็นต้น) ก็กลับเป็นสัมมาทิฐิ ประกาศตนเป็นอุบาสกนับถือ

^{๑๐๓} พุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๘๑/๕๓.

^{๑๐๔} คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, พุทธศาสนสุภาษิต (เล่ม ๓), พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔.

^{๑๐๕} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖๘/๖๐๖.

^{๑๐๖} วิ.ม. (ไทย) ๒/๕๑๕/๓๙.

^{๑๐๗} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๒๖/๓๗๓.

พระรัตนตรัยตลอดพระชนม์ชีพ พระบรมศาสดาจึงทรงยกย่องพระกุมารกัสสปะในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางผู้แสดงธรรมอันวิจิตร^{๑๐๘}

จากการศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาให้ข้อคิดแก่ผู้ครองเรือนไว้ว่า การใช้ชีวิตร่วมกันในครอบครัวให้สมบูรณ์เต็มที่เป็นไปได้ยากเพราะจะต้องสงเคราะห์กันข้างเคียงอย่างทั่วถึง ก็ประสบสันติสุขด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมดังนี้

๑. **ทศ ๖ ในฐานะหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว** หมายถึง บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่เราทุกคนต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วยดุจทิศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น ๖ ทิศ คือ มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า (ปุตตมิตส) อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา (ทักษิณมิตส) บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง (ปัจฉิมมิตส) มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย (อุตตรมิตส) ทาสและกรรมกร เป็นทิศเบื้องล่าง (เหมฐมิตส) และพระสงฆ์ สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน (อุปริมมิตส)

๒. **คุณสมบัติของภักตยานมิตร ๗ ประการ** การที่บุคคลจะปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวได้สมบูรณ์ จะต้องมียุทธสมบัติของผู้เป็นภักตยานมิตรทั้ง ๗ ประการ (๑) การทำตัวน่ารักในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม (๒) นำเคารพในฐานะประพฤติดมสมควรแก่ฐานะ (๓) นำเจริญใจหรือนำยกย่อง (๔) รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ (๕) อดทนต่อถ้อยคำต่าง ๆ (๖) แกล้งเรื่องล้าลึกได้ (๗) ไม่ชักนำไปในอธรรม คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักนำไปในทางเสื่อมเสีย

๒.๔ เป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ

การที่บุคคลจะดำเนินชีวิตให้เกิดความสุขตามหลักพระพุทธศาสนาได้นั้น บุคคลนั้นจะต้องมีวินัยในการดำเนินชีวิต เพราะเข้าใจถูกในหลักการดำเนินชีวิตและความจริงของชีวิตแล้ว จึงตั้งเป้าหมายที่จะดำเนินชีวิตให้ได้ประโยชน์และความสุข อย่างต่ำสุดต้องสามารถดับทุกข์ทางกาย และทางสังขมได้สูงสุดคือดับทุกข์สิ้นเชิง มุ่งสู่พระนิพพาน ซึ่งมีระดับเป้าหมายอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน ดังนี้

๑. **ระดับต้น** เป็นเป้าหมายในชีวิตปัจจุบัน^{๑๐๙} คือการตั้งตนเองให้เป็นหลักฐานมั่นคงให้ได้ หมายถึง การมีอาชีพมั่นคง มีบ้านเป็นของตนเอง มีเงินทองใช้สอยตามปกติ ไม่เป็นคนหลักลอยหนี้สินล้นพ้นตัว วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายระดับต้น มีชื่อว่า ภิภุชธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม^{๑๑๐} หรือหัวใจเศรษฐี ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขในภพนี้ ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ดังนี้

๑.๑ **อุฏฐานสัมปทา** ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น หมายถึง ขยันทำมาหากิน เรียกล้วนๆ ว่า หาเป็นหรือฉลาดหา มีสาระสำคัญดังนี้

๑) ต้องไม่ประกอบอาชีพต้องห้าม ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในอนนชชาสูตร ความว่า

^{๑๐๘} พระครูภักตยานสิทธิวิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่), **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๗, ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๖-๔๓๗/๓๔๑-๓๖๘.

^{๑๐๙} ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๓๗.

^{๑๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๓๘.

ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกไม่ควรทำการค้าขาย ๕ ประการนี้ คือ (๑) การค้าขายศัตราวุธ หมายถึง การให้สร้างอาวุธแล้วขายอาวุธนั้น เหตุที่ห้ามเพราะ เป็นเหตุให้ทำความผิดก่อโทษแก่ผู้อื่นได้ (๒) การค้าขายสัตว์ ในที่นี้หมายถึง ค้าขายมนุษย์ เหตุที่ห้ามเพราะ ทำให้มนุษย์ขาดอิสรภาพ ตกอยู่ในสภาพสัตว์ดิรัจฉานทั้งเป็น (๓) การค้าขายเนื้อ หมายถึง การเลี้ยงสัตว์ มีสุกรเป็นต้น ไว้ขาย หรือการค้าขายเนื้อสัตว์ เหตุที่ห้ามเพราะ เป็นเหตุให้ต้องฆ่าสัตว์ (๔) การค้าขายของมีนเมา หมายถึง การให้ปรุงของมีนเมาชนิดใดชนิดหนึ่งแล้วขาย เหตุที่ห้ามเพราะเป็นเหตุให้มีการดื่มและนำมาสู่ความประมาท (๕) การค้าขายยาพิษ หมายถึง การให้ทำยาพิษแล้วค้าขายยาพิษนั้น เหตุที่ห้ามเพราะ เป็นเหตุให้เกิดอันตรายทั้งแก่ชีวิตคนและสัตว์ทั้งปวง การค้าขาย ๕ ประการนี้ อุบาสกไม่ควรทำทั้งด้วยตนเองและทั้งไม่ชักชวนบุคคลอื่นให้ทำด้วย^{๑๑๑}

๒) ประกอบอาชีพสุจริตด้วยความขยันหมั่นเพียร

๓) หมั่นเพิ่มพูนความรู้ให้ทันสมัยไว้ใช้ในการทำงาน ทั้งด้านเทคโนโลยีใหม่ๆ การบริหาร การผลิต และการบริการ เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก

๔) คบคนดีเป็นหุ้นส่วน ในที่นี้หมายถึง คนดีมีศีลธรรมและมีปัญญาในการแสวงหาทรัพย์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปรียบผู้มีปัญญาและไม่มีปัญญา ในการแสวงหาทรัพย์ไว้ในอันสูตร โดยแบ่งคนเป็น ๓ ประเภท ดังนี้ (๑) บุคคลตาบอด หมายถึง บุคคลผู้ไม่มีปัญญาหาทรัพย์มาเลี้ยงชีวิต หรือแม้มีโภคทรัพย์ก็ไม่มีปัญญาทำให้เพิ่มพูน อีกทั้งไม่เข้าใจธรรมะ ไม่เข้าใจบาปบุญคุณโทษ เปรียบได้กับบุคคลไร้ความสามารถ คนประเภทนี้ไม่ว่าจะมีทรัพย์หรือยากจนในชาตินี้ ที่แน่ๆ คือภพชาติหน้า ต้องยากจนแน่นอน เพราะไม่มีปัญญาสั่งสมบุญกุศลไว้ในชาติหน้า (๒) บุคคลตาเดียว หมายถึง บุคคลผู้มีปัญญา รู้จักแสวงหาและทำทรัพย์ให้เพิ่มพูน แต่ไม่มีปัญญาเข้าใจธรรมะ ฉะนั้น การแสวงหาทรัพย์ของเขาจึงมักเป็นไปในทางทุจริตโดยไม่ลังเล แม้จะผิดศีลธรรม ผิดกฎหมาย ทั้งไม่รู้จักรับสั่งสมบุญอีกด้วย บุคคลประเภทนี้ มักกินคนเดียว ไม่รู้จักการแบ่งปัน (๓) บุคคลสองตา หมายถึง บุคคลผู้มีปัญญาแสวงหาและทำทรัพย์ให้เพิ่มพูน ทั้งยังมีปัญญาเข้าใจธรรมะ ดังนั้น การแสวงหาทรัพย์ของเขาจึงเป็นไปในทางสุจริต พร้อมกับรู้จักการสั่งสมบุญอีกด้วย บุคคลประเภทนี้ เป็นคนประเสริฐ สมควรร่วมเป็นหุ้นส่วนได้^{๑๑๒}

๕) สร้างเครือข่ายคู่ค้าที่เป็นคนดี เพราะต่างจะสนับสนุนส่งเสริมธุรกิจของกันและกันให้ประสบผลสำเร็จและเจริญรุ่งเรือง

๖) สร้างเหตุแห่งความสำเร็จ ด้วยการบริหารจัดการที่ดี ศรัทธาในเรื่องกรรม รู้เท่าทันผลกระทบจากวิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่ว ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรื่อง เหตุให้การค้าขาดทุนหรือได้กำไร ไว้ในวนิชชาสูตรว่า (๑) ไม่โกงบุญตัวเอง เพราะจะทำให้ธุรกิจขาดทุน หมายความว่า บางคนเคยปวารณากับสมณพราหมณ์ว่า ขาดเหลืออะไรให้บอก ครั้นท่านบอกมา ก็ทำเฉยเสีย บุคคลประเภทนี้ เมื่อละโลกแล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก ไม่ว่าเขาจะลงทุนทำการค้า ธุรกิจใด เขาจะประสบแต่การขาดทุน (๒) โกงบุญตัวเองบางส่วน ทำให้กำไรน้อย หมายความว่า บุคคลบางคน ถวาย

^{๑๑๑} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๙๕.

^{๑๑๒} ตูรายละเอียดยใน อก.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๘/๑๗๘-๑๘๐.

ปัจจัยแก่สมณพราหมณ์ น้อยกว่าที่ตนเคยปวารณาไว้ บุคคลประเภทนี้ เมื่อละโลกแล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก ไม่ว่าเขาจะลงทุนทำการค้า ธุรกิจใด ก็จะได้กำไรน้อยกว่าที่ตั้งไว้เสมอ (๓) ทำบุญตามกำลัง ได้กำไรตามเป้าหมาย หมายความว่า คนบางคนปวารณาอย่างไร ก็ทำอย่างนั้น บุคคลประเภทนี้ เมื่อละโลกแล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก ไม่ว่าเขาจะลงทุนทำการค้า ธุรกิจใด ผลกำไรย่อมเป็นไปตามเป้าที่ตั้งไว้เสมอ (๔) ทำบุญเต็มกำลัง ได้กำไรเกินเป้า หมายความว่า คนบางคนถวายปัจจัยแก่สมณพราหมณ์มากกว่าที่ปวารณาไว้ บุคคลประเภทนี้ เมื่อละโลกแล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก ไม่ว่าเขาจะลงทุนทำการค้า ธุรกิจใด ย่อมได้กำไรเกินเป้าเสมอ^{๑๓๓}

๑.๒ อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา หมายถึง รู้จักเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้เหมาะสม เรียกสั้นๆ ว่า เก็บเป็นหรือฉลาดเก็บ มีสาระสำคัญ คือ ๑) เก็บทรัพย์ให้พ้นจากอันตราย เช่น ถูกโจรลักขโมย ไฟไหม้ น้ำท่วม หรือถูกทายาทที่เป็นพาลลักไป ๒) รู้จักถนอมทรัพย์ให้จีรังยั่งยืน ด้วยการเก็บเป็นทรัพย์หายาในภพนี้ และเก็บเป็นทรัพย์ละเอียดยกคือบุญ ไว้ใช้ในภพหน้า พระผู้มีพระภาคเจ้ากล่าวถึงพฤติกรรมของบุคคลผู้ได้ชื่อว่า เก็บเป็น ไว้ในกถาสุตตม ๔ ประการคือ ๑) แสวงหาพัสตุที่หายไป ๒) ซ่อมแซมพัสตุที่เก่าคร่ำคร่า ๓) รู้จักประมาณในการบริโภค ๔) ตั้งสตรหรือบุรุษผู้มีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน กล่าวสั้นๆ ได้ว่า ของหายให้หา ของเสียต้องซ่อม รู้ประมาณในการกิน และรู้จักตั้งคนดีเป็นหัวหน้า บุคคลผู้มีพฤติกรรมเช่นนี้ชื่อว่า ฉลาดเก็บ^{๑๓๔}

๑.๓ กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี หมายถึง ทั้งรู้จักเลือกคบแต่คนดี และสร้างเครือข่ายคนดีเป็น เรียกสั้นๆ คบคนดีเป็นหรือฉลาดคบคน มีสาระสำคัญดังนี้ ๑) ตนเองต้องมีสัมมาทิฐิอยู่ในใจอย่างมั่นคง ๒) เลือกคบคนที่มีความหมายชีวิต เพื่อไปสู่สุคติโลกสวรรค์เช่นเดียวกัน ๓) หมั่นศึกษา สังเกตและซึมซับความดีของคนที่เราคบ เพื่อพัฒนาสัมมาทิฐิในใจเราให้แกร่งยิ่งขึ้น พระผู้มีพระภาคเจ้าให้หลักการและวิธีปฏิบัติในเรื่อง การสร้างเครือข่ายคนดี ไว้ใน มหานามสูตร ความว่า ๑) ตัวเราต้องเป็นคนดี มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ๒) ตนเองต้องรักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์อยู่เป็นนิจ ๓) ตัวเราเองต้องปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองด้วยการถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะและปัญญา ๔) ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น ได้แก่ การชักชวนผู้อื่นให้ปฏิบัติเช่นเดียวกับเรา ทั้งยังเป็นปัจจัยให้เขาสามารถฝังสัมมาทิฐิไว้ในใจเขาได้อย่างมั่นคงจนเป็นนิสัยที่ดีเช่นเดียวกัน^{๑๓๕} ข้อนี้หมายถึง เมื่อตัวเรา รู้และเข้าใจชัดในสัมมาทิฐิ แล้วลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังจนเป็นนิสัยแล้ว จากนั้นให้ชักชวนคนที่แวดล้อมตัวเรา ตั้งแต่คนในครอบครัว ชุมชน สังคม ให้ประพฤติปฏิบัติตาม เป็นการสร้างแบบอย่างที่ดีให้แก่คนในสังคม สังคมก็จะอุดมไปด้วยคนดีมีสัมมาทิฐิ

๑.๔ สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม หมายถึง รู้จักใช้ทรัพย์ที่หามาได้เหมาะสม เรียกสั้นๆ ว่า ใช้เป็นหรือฉลาดใช้ มีสาระสำคัญดังปรากฏในทีฆชาณสูตรความว่า “...การใช้เป็นนั้น หมายถึง การรู้ทางเจริญและทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ ให้มีรายจ่ายน้อยกว่ารายรับ เพื่อให้มีเงินเหลือ

^{๑๓๓} ดูรายละเอียดใน อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๙/๑๒๔-๑๒๕.

^{๑๓๔} ดูรายละเอียดใน อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๗๕-๓๗๖.

^{๑๓๕} ดูรายละเอียดใน อัง.อญจก. (ไทย) ๒๓/๒๕/๒๖๘-๒๗๐.

เก็บ ที่เรียก รายเหลือ และจะต้องไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย แต่ก็ไม่ถึงกับฝืดเคือง เป็นการป้องกันความตระหนี่ในใจ...”^{๑๑๖}

เรื่องการบริหารจัดการทรัพย์ให้มี เหลือ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงวิธีปฏิบัติไว้ในอาทิสสูตร^{๑๑๗} มี ๕ ประการ คือ ๑) ใช้ทรัพย์เพื่อบำรุงตนเองและครอบครัว ตลอดจนบริวารให้มีความสุข ๒) ใช้ทรัพย์เพื่อสร้างเครือข่ายคนดีในหมู่บ้าน หรือชุมชนของตน เป็นการกระจายรายได้ และเก็บออมทรัพย์ในหมู่คนดี ๓) ใช้ทรัพย์เพื่อป้องกันภัย และใช้ยามฉุกเฉิน ๔) ใช้ทรัพย์ทำพลีหรือทำการสงเคราะห์ ๕ อย่าง ได้แก่ ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ อติถิพลี ต้อนรับแขก ปุพพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ราชพลี ถวายเป็นของหลวง เช่น การเสียภาษีอากร และเทวตาสพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดาจะได้ลงรักษา ๕) ใช้ทรัพย์ทำบุญกับเพื่อนานาบุญ หมายถึงการถวายจตุปัจจัยไทยทานแก่พระภิกษุผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ

สรุปว่า กฎเกณฑ์สำคัญที่จะทำให้เราประสบผลสำเร็จในการดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายระดับต้นนั้น นั่นคือ การคบภักตยาณมิตรหรือคนดี กับการสร้างเครือข่ายคนดี นั้นเอง ถ้ามองว่า จะรู้ได้อย่างไรว่า นี่เป็นภักตยาณมิตร นี่ไม่ใช่ภักตยาณมิตร พระพุทธศาสนาให้หลักธรรมในการแยกแยะมิตรไว้ในสังคาลกสูตร^{๑๑๘}

๒. ระดับกลาง เป็นคุณค่าด้านในของชีวิต เป็นฐานของการเกิดคุณธรรมและศีลธรรมที่ดีงามยิ่งๆ ขึ้นไป กล่าวคือการสั่งสมคุณความดีให้พร้อม เพื่อมุ่งสู่สุคติโลกสวรรค์หลังจากละโลกนี้ไปแล้ว เป็นการต่อยอดจากระดับต้น ด้วยวิธีปฏิบัติที่ชื่อว่า สัมปรายิกัตถสัจจวัต-ตนิกรรม ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลและความสุขในภพหน้า^{๑๑๙} มีหลักในการปฏิบัติ ๔ ประการ ดังนี้

๒.๑ สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา หมายถึง เชื่อมั่นในพระปัญญาตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั่นคือ เชื่อมั่นในพระธรรมคำสอนทั้งปวงในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องกฎแห่งกรรม เรื่องสัตว์มีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ และกรรมย่อมจำแนกสรรพสัตว์ให้ต่างหรือเลวทรามต่างกันไป บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ย่อมตั้งใจเลือกทำแต่กรรมดี พยายามเว้นจากกรรมชั่วทุกรูปแบบ

๒.๒ สิลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล หมายถึง การรักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์ พร้อมทั้งขวนขวายหาโอกาสรักษาศีล ๘ ด้วยมั่นใจว่า การรักษาศีลเป็นบ่อเกิดแห่งโภคทรัพย์และความสุขทั้งปวง

๒.๓ จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการสละ หมายถึง มีความยินดีในการบริจาคทานแก่บุคคลต่างๆ แม้เพื่อส่วนรวมและพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพื่อตัดความตระหนี่ออกจากใจนั่นเอง

^{๑๑๖}ดูรายละเอียดใน อด.อภจก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐-๓๔๔.

^{๑๑๗}ดูรายละเอียดใน อด.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๔-๖๖.

^{๑๑๘}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๔-๒๖๕/๒๐๗-๒๑๒ และ พระภาวนาวิริยคุณ, **คัมภีร์ปฏิรูปมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท กราฟิคอร์ทพริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๓๓๐-๓๓๔.

^{๑๑๙}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖/๑๓๗.

๒.๔ ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา หมายถึง มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมคำสอนมากพอที่จะก่อให้เกิดศรัทธา นำไปสู่การปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัยที่ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ จนเห็นโทษภัยของมิจฉาทิฎฐิ และสามารถนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน ตลอดจนการแก้ปัญหาต่างๆ จนประสบผลสำเร็จราบรื่น สมดังปณิธานที่ตั้งไว้^{๑๒๐}

๓. ระดับสูงสุด คือ การละชีวิตเป็นเดิมพันในการสร้างสมบุญบารมี เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน หลุดพ้นจากสังสารวัฏ เป้าหมายระดับนี้ แม้จะเป็นเรื่องยากสำหรับผู้ครองเรือน แต่เป็นเป้าหมายที่จะต้องไปถึงสักวันหนึ่ง วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายระดับสูงสุด นี้ชื่อว่า ปรมัตถสังวัตตนิกรรม^{๑๒๑} ได้แก่ มรรคมงคล ๘ ประกอบด้วย ๑) สัมมาทิฎฐิ ความเห็นชอบ ๒) สัมมาสังกัปปะ การดำริชอบ ๓) สัมมาวาจา การเจรจาชอบ ๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ ๕) สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ ๖) สัมมาวายามะ ความเพียรพยายามชอบ ๗) สัมมาสติ การระลึกชอบ ๘) สัมมาสมาธิ การตั้งใจมั่นชอบ^{๑๒๒}

ระดับสูงสุดนี้ก็คือ การปฏิบัติมีสมาธิปฏิบัติให้เข้มข้นจนฝังแน่นอยู่ในจิตอย่างมั่นคง เปรียบเหมือนการหมุนเกลียวของตะปูให้ฝังแน่นในเนื้อไม้ฉะนั้น เป็นการสร้างบุญบารมี และทำพระนิพพานให้แจ้ง เพื่อกำจัดอาสวะกิเลสให้หมดสิ้นไปจากใจ หลุดพ้นจากสังสารวัฏโดยเด็ดขาด ซึ่งก็คือเป้าหมายที่แท้จริงของการได้เกิดมาเป็นมนุษย์

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาได้ให้หลักในการครองชีวิตเพื่อบรรลุเป้าหมาย ๒ ระดับต้นไว้ให้ผู้เป็นสัมมาทิฎฐิได้ปฏิบัติตาม ดังที่ทรงแสดงไว้ในทิวชาณสูตร มีใจความโดยย่อดังนี้

คนขยันหมั่นเพียรในการทำงาน ไม่ประมาท รู้วิธีการเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ รักษาทรัพย์ที่หามาได้ เป็นผู้มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล รู้ความประสงค์ของผู้ขอ ปราศจากความตระหนี่ ชำระทางแห่งประโยชน์ที่มีในภพหน้าอยู่เป็นนิตย์ ที่พระพุทธเจ้าผู้มีพระนามว่า สัจจะ ตรัสธรรม ๘ ประการดังกล่าวมานี้ เพื่อผู้ครองเรือน ผู้มีศรัทธา อันเป็นเหตุนำสุขมาให้ในโลกทั้ง ๒ คือ ประโยชน์เกื้อกูลในภพนี้ และสุขในภพหน้า จาคะ บุญ (ศรัทธา ศีล จาคะ) นี่ย่อมเจริญแก่คุณให้สละทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้^{๑๒๓}

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว บุคคลจะดำเนินชีวิตให้เกิดความสุขตามหลักพระพุทธศาสนาได้นั้น มีระดับเป้าหมายอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน ดังนี้

๑. ระดับต้น เป็นเป้าหมายในชีวิตปัจจุบัน คือ การตั้งตนเองให้เป็นหลักฐานมั่นคงให้ได้ ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ๑) อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น ๒) อารักขสัมปทา

^{๑๒๐} คุุรายละเอียดใน งบ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๑-๑๐๒.

^{๑๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๓๗.

^{๑๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๘๕.

^{๑๒๓} งบ.อุฏฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๔.

ความถึงพร้อมด้วยการรักษา ๓) กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี หมายถึง ทั้งรู้จักเลือกคบแต่คนดี
๔) สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม

๒. ระดับกลาง เป็นคุณค่าด้านในของชีวิต เป็นฐานของการเกิดคุณธรรมและศีลธรรมที่ดียิ่งๆ ขึ้นไป มีหลักในการปฏิบัติ ๔ ประการ ๑) สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๒) สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล ๓) จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการสละ ๔) ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา

๓. ระดับสูงสุด คือ การสร้างสมบุญบารมี เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน หลุดพ้นจากสังสารวัฏ วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายระดับสูงสุด นี้ ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ ประกอบด้วย ๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ๒) สัมมาสังกัปปะ การดำริชอบ ๓) สัมมาวาจา การเจรจาชอบ ๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ ๕) สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ ๖) สัมมาวายามะ ความเพียรพยายามชอบ ๗) สัมมาสติ การระลึกชอบ ๘) สัมมาสมาธิ การตั้งใจมั่นชอบ

๒.๕ สรุป

การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข จึงเป็นสภาพความเป็นอยู่ หรือการดำรงชีพอยู่ที่มีแต่ความสงบปราศจากความขัดแย้ง ความรุนแรง มีความยุติธรรม และแนวทางต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดความสงบอย่างมีหลักการและมีเหตุผล รวมทั้งรู้จักสิทธิหน้าที่ มีวินัยในตนเอง เพราะที่ไหนมีความสงบ มีความสุข นั่นก็คือภาวะไร้ความขัดแย้ง ภาวะที่ทำให้เกิดความสงบสุข ซึ่งมีรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธได้แก่ การส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลและสังคมมีธรรมะคือความถูกต้อง ยึดเอาความถูกต้องเป็นใหญ่และเป็นหลักการสำคัญในการประพฤติปฏิบัติหรือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การปกครอง ศาสนา การศึกษา และนิเวศวิทยา หากส่งเสริมตามแนวทางดังที่กล่าวในเบื้องต้นให้เป็นไปพร้อม ๆ กันทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนสังคม สันติสุขก็จะเกิดขึ้นแก่สังคมโลก

นอกจากนั้น พระพุทธศาสนายังให้ข้อคิดแก่ผู้ครองเรือนไว้ว่า การใช้ชีวิตร่วมกันในครอบครัวให้สมบูรณ์เต็มที่เป็นไปได้ยากเพราะจะต้องสงเคราะห์คนข้างเคียงอย่างทั่วถึง ก็ประสบสันติสุขด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมดังนี้

๑) ทิศ ๖ ในฐานะหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว หมายถึง บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่เราทุกคนต้องเกี่ยวข้องกับด้วยดุจทิศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น ๖ ทิศ คือ มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย ทาสและกรรมกร เป็นทิศเบื้องล่าง และพระสงฆ์ สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน

๒) คุณสมบัติของกัลยาณมิตร ๗ ประการ การที่บุคคลจะปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวได้สมบูรณ์ จะต้องมียุทธศาสตร์ของผู้เป็นกัลยาณมิตรทั้ง ๗ ประการ (๑) การทำตัวน่ารักในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม (๒) นำเคารพในฐานะประพฤติดมควรแก่ฐานะ (๓) นำเจริญใจหรือนำยกย่อง (๔) รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ (๕) อดทนต่อถ้อยคำต่าง ๆ (๖) แกล้งเรื่องเล็กน้อยได้ (๗) ไม่ชักนำไปในอธรรม คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักนำไปในทางเสื่อมเสีย

บุคคลจะดำเนินชีวิตให้เกิดความสุขตามหลักพระพุทธศาสนาได้นั้น มีระดับเป้าหมายอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน ดังนี้

๑. ระดับต้น เป็นเป้าหมายในชีวิตปัจจุบัน คือ การตั้งตนเองให้เป็นหลักฐานมั่นคงให้ได้ ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ๑) อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น ๒) อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา ๓) กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี หมายถึง ทั้งรู้จักเลือกคบแต่คนดี ๔) สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม

๒. ระดับกลาง เป็นคุณค่าด้านในของชีวิต เป็นฐานของการเกิดคุณธรรมและศีลธรรมที่ดีงามยิ่งๆ ขึ้นไป มีหลักในการปฏิบัติ ๔ ประการ ๑) สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๒) สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล ๓) จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการสละ ๔) ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา

๓. ระดับสูงสุด คือ การสร้างสมบุญบารมี เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน หลุดพ้นจากสังสารวัฏ วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายระดับสูงสุด นี้ ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ ประกอบด้วย ๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ๒) สัมมาสังกัปปะ การดำริชอบ ๓) สัมมาวาจา การเจรจาชอบ ๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ ๕) สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ ๖) สัมมาวายามะ ความเพียรพยายามชอบ ๗) สัมมาสติ การระลึกชอบ ๘) สัมมาสมาธิ การตั้งใจมั่นชอบ

บทที่ ๓

ศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม

เราจะพบว่านับตั้งแต่ศาสนาฮัมหมัดได้ค้นพบหลักแห่งสันติที่เรียกว่าอิสลามแล้ว พระองค์ก็ได้ประกาศศาสนานี้มานับถึงปัจจุบันก็เป็นระยะเวลาหลายร้อยปี โดยศาสนาอิสลามนี้เป็นอีกศาสนาหนึ่งที่มีความมุ่งมั่นที่จะสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นกับสังคม โดยแนวคิดเรื่องสันตินี้ได้มีปรากฏในพระคัมภีร์อัลกุระอานอันศักดิ์สิทธิ์และรวมถึงกฎหมายอิสลามด้วย ฉะนั้น ในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาความหมาย รูปแบบ วิธีการ และเป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม ดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม

การที่จะศึกษาแนวคิดเรื่องใดเรื่องหนึ่งของอิสลามนั้น เราไม่สามารถศึกษาแยกเป็นส่วน ๆ ได้ เนื่องจากแนวคิดของอิสลามนั้นกว้างขวาง ครอบคลุมไปทุกส่วนของการดำเนินชีวิต อิสลามเป็นศาสนาที่มีความหมายกว้างขวาง อิสลามได้ครอบคลุมอย่างครบถ้วนเรื่องราวของการดำรงไว้ซึ่งสันติสุขสากล^๑ ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่มีหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติที่มากมาย ล้วนเป็นหนทางอันนำมาซึ่งสันติสุขทั้งสิ้น อีกประการหนึ่ง คำจำกัดความของคำว่าสันติสุขในอิสลามนั้น มีความหมายกว้างขวางและลึกซึ้งกว่าถ้อยคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลายกันอยู่ในปัจจุบัน สันติสุขต้องมีความหมายถึงเสรีภาพ ความยุติธรรม ความมุ่งคงปลอดภัยสำหรับประชาชนทุกคน^๒

ชัยยิด กุฎบ ได้ให้นิยามความหมายของอิสลามไว้ว่า “แบบแผนแห่งสันติสุข ได้ถูกผสมผสานให้กลมกลืนกับคำสอนต่างๆ ของอิสลามในความคิดเกี่ยวกับจักรวาล ชีวิตและมนุษย์ ระบบต่าง ๆ ทั้งหมดของอิสลามหลักความเชื่อ บทบัญญัติ และการปฏิบัติศาสนกิจ ได้ถูกกำหนดขึ้นบนพื้นฐานของความคิดนี้”^๓ สันติสุข คือ ความประสานกลมกลืนกันระหว่างกฎธรรมชาติและกฎของมนุษย์นั้นล้วนมาจากแหล่งเดียวกัน คือมาจากอัลลอฮ์ จึงมีความสอดคล้องกันโดยไม่มีข้อขัดแย้งแต่อย่างใด สำหรับจุดยืนของมุสลิมต่อพลังทางธรรมชาติ มุสลิมจะต้องทำความเข้าใจค้นหาความจริง ไม่ใช่ยืนด้วยความกลัวหรือการต่อต้าน เพราะพลังของมนุษย์และพลังทางธรรมชาติล้วนแล้วแต่มาจากแหล่งเดียวกันคือมาจากพระประสงค์ของอัลลอฮ์ พลังทั้งสองมาจากประสงค์ขององค์การขับเคลื่อนของพลังทั้งสองจึงสอดคล้องกันและเดินไปด้วยกันโดยไม่ขัดแย้งแต่อย่างใด”^๔ และ “ความกลมกลืนกันระหว่างครรลองชีวิตกับระบบของโลกเท่านั้น ที่จะประกันได้ว่ามนุษย์จะสามารถประสาน

^๑ชัยยิด กุฎบ, อิสลามและสันติภาพสากล, (คูเวต: Sahaba Islamic, ๒๕๒๓), หน้า ๖๕

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

^๓ชัยยิด กุฎบ, ด้วยจิตวิญญาณอันเปี่ยมสุข, แปลโดย ชะการียา อัลนัควีย, (กรุงเทพมหานคร: อัล-อิมมาน, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑.

ประโยชน์กับพลังอำนาจมหาศาลของโลกได้^๕ แต่เมื่อใดที่มนุษย์ละเลยทั้งที่โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์และสรรพสิ่งถูกสร้างมาให้ความสอดคล้องกันอย่างลงตัว นอกจากจะไม่สามารถผสมผสานประโยชน์ได้แล้ว ยังจะนำพาความขัดแย้งมาสู่เขาอีกด้วย ดังที่ปรากฏใน นีคืออิสลาม ว่า

โดยพื้นฐานแล้วธรรมชาติของมนุษย์สอดคล้องกับระบบของโลกเมื่อมนุษย์ละเลยระบบอันนั้น ไม่เพียงแต่เขาจะขัดแย้งกับพลังธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่เท่านั้นหากยังขัดแย้งกับธรรมชาติของเขาเองอีกด้วยแล้วมนุษย์ก็จะระทมทุกข์งุนงงขมขื่นและวิตกกังวลจะต้องชีวิตอยู่อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันท่ามกลางความทุกข์ทรมาน ท่ามกลางความลำเค็ญ^๖

มุสลิมมีความเชื่อว่าพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของได้สร้างสรรพสิ่งทั้งมวลภายใต้กฎเดียวกัน เพื่อให้สรรพสิ่งเหล่านี้ประสานงานซึ่งกันและกัน อำนาจความสะดวกให้กับมนุษย์ และมนุษย์ควรพยายามศึกษาทำความเข้าใจกับกฎต่าง ๆ เหล่านี้ แล้วใช้ชีวิตให้สอดคล้องไปกับกฎต่าง ๆ เหล่านั้น เพราะหากเกิดความขัดแย้งก็จะเกิดความเสียหายแก่การทำงานในหน้าที่ของมนุษย์ ดังข้อความที่กล่าวว่า

พระองค์ทรงสร้างสรรพสิ่งทั้งหมดมาด้วยกฎอันเดียวนั้นก็เพื่อให้สรรพสิ่งเหล่านี้ประสานงานซึ่งกันและกันในการที่จะนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของกฎ พลังเหล่านี้ถูกสร้างมาเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับมนุษย์ โดยมนุษย์เองจะต้องเริ่มโดยการศึกษาทำความเข้าใจ ศึกษาพิจารณาค้นหาความจริงของกฎต่างๆ เหล่านี้^๗

เพื่อให้พระประสงค์ของอัลลอฮ์บรรลุกิจตามที่พระองค์ทรงประสงค์ ด้วยเหตุนี้เองเราจึงพบว่ากฎต่างๆ ที่ใช้สำหรับการควบคุมพื้นพิภพและจักรวาลทั้งหมดเป็นกฎที่เป็นเอกภาพและมีความสมดุลเข้ากันได้ กฎต่างๆ เหล่านี้จะคอยควบคุมสิ่งถูกสร้างและพลังต่างๆ เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งและปะทะกันระหว่างพลังเหล่านี้ เพราะหากมันเกิดปะทะกันเมื่อใดก็จะเกิดความเสียหายแก่การทำงานในหน้าที่ของมนุษย์อย่างแน่นอน^๘

แม้บางครั้งพลังทางธรรมชาติจะสร้างความเดือดร้อนหรือให้ร้ายกับมนุษย์บ้างแต่นั่นก็เป็นเพราะว่ามนุษย์ยังไม่ได้ทำความเข้าใจธรรมชาติให้ถ่องแท้ ไม่ได้ทำความรู้จักพลังเหล่านี้ให้ชัดเจนไม่ได้รับการชี้แนะให้รู้จักธรรมชาติของกฎต่าง ๆ ที่พลังเหล่านี้ดำเนินอยู่ จึงเกิดความผิดพลาด จนบางครั้งมนุษย์ได้รับความเดือดร้อนจากพลังนี้บ้างในบางครั้ง นอกจากนั้นแล้ว พิธีกรรมแบบอิสลามก็เป็นพิธีกรรมที่สร้างขึ้นมามีรองรับระบบดังกล่าวด้วย ดังปรากฏในได้รัมเงอัล-กูรออัน ซัยยิด กุฎบได้ อรรถาธิบายไว้ว่า

อิสลามใช้หลักการนี้เป็นฐานในการสร้างพิธีกรรมการนมัสการทั้งหมดพิธีกรรมจะต้องไม่เป็นแค่เพียงการตั้งเจตนา ไม่ใช่แค่เพียงการตั้งจิตอธิษฐาน แต่จะต้องเป็นการแสดงออกด้วยรูปลักษณะภายนอกด้วย ในการทำละหมาด จะต้องมีการยืนผืนหน้าไปทางกิบลัต กล่าวตักเบรออ่านบทอ่าน โค้รงรอเกาะฮ์ กราบชูชูด ในการประกอบพิธีหัจญ์จะต้องมีการเอี๊ยะหฺรอมจาก

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

^๖ ซัยยิด กุฎบ, อิสลามและสันติภาพสากล, หน้า ๔๑

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗.

สถานที่ที่ถูกกำหนดไว้ มีเครื่องแต่งกายเฉพาะ มีรูปแบบการเคลื่อนไหว การสะแอ การอ่านดุอา กล่าวตัลปียะฮฺ การเชือดสัตว์พลีทาน การโกนผมหรือการขลิบผม เป็นต้น ส่วนพิธีการถือศีลอด จะต้องมีการตั้งใจเจตนา และละเว้นการทานอาหารและเครื่องดื่ม การมีเพศสัมพันธ์ เป็นต้น^๙

และทุก ๆ การเคลื่อนไหวในพิธีกรรมก็จะเป็นการอิบาดะฮฺ เป็นการเคลื่อนไหวที่คุ้นเคยทั้งจิตใจภายในและการแสดงออกภายนอกสอดคล้องกับพลังกำลังของความเป็นมนุษย์ เข้ากันได้กับธรรมชาติโดยรวมของมนุษย์ด้วยวิธีการที่สอดคล้องกับจินตนาการเฉพาะ^{๑๐}

จะเห็นได้ว่าแม้แต่พิธีกรรม อิสลามเป็นสิ่งที่ถูกสร้างมาด้วยความสอดคล้องกันอย่างลงตัว ภายใต้กฎของอัลลอฮฺเพียงพระองค์เดียว ทุกส่วนเป็นหน่วยเดียวกัน ไม่ได้มีการแยกส่วนใดๆ ไม่ว่าจะเป็นการวางระบบสังคมหรือกฎเกี่ยวกับการออกกฎหมาย หรือพิธีกรรมการอิบาดะฮฺ ทุกอย่างล้วนมาจากหลักความเชื่อทั้งหมด ทุกอย่างเกิดจากความเข้าใจที่เกิดจากหลักความเชื่อ ทุกส่วนจะถูกโยงให้ยึดเหนี่ยวเข้าด้วยกันกับอัลลอฮฺ ทุกส่วนจะมุ่งสู่จุดหมายเดียวกัน คือ การรักดีต่ออัลลอฮฺแต่เพียงพระองค์เดียว อัลลอฮฺผู้ทรงสร้าง ผู้ทรงให้ปัจจัยยังชีพ ผู้ทรงแต่งตั้งมนุษย์มาเป็นคอลีฟะฮฺผู้สืบทอดบนแผ่นดิน

จากการศึกษาถึงความหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมในเบื้องต้น ทำให้ทราบว่า วิถีแห่งอิสลามเป็นวิถีที่เกี่ยวกับธรรมชาติของจักรวาล และความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับองค์พระผู้สร้าง ให้ความเข้าใจเกี่ยวกับสมดุลทางธรรมชาติและสัมพันธ์ภาพระหว่างส่วนต่างๆ ของธรรมชาติ (และมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบทางธรรมชาติของจักรวาลด้วย) จากนั้นก็ปล่อยให้มนุษย์เรียนรู้ส่วนต่างๆ ขององค์ประกอบ เพื่อนำสิ่งเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์ในการทำหน้าที่คอลีฟะฮฺผู้สืบทอดต่อไป โดยมีเงื่อนไขว่า เขาจะต้องศรัทธามั่นต่ออัลลอฮฺ แต่เพียงพระองค์เดียว พวกเขาจะต้องมุ่งไปสู่พระองค์ด้วยการนมัสการต่อพระองค์แต่เพียงพระองค์เดียว ทุกความเข้าใจในระบบและกฎหมายจะต้องรับมาจากพระองค์แต่เพียงผู้เดียว อิสลามเป็นวิถีแห่งเอกภาพของสารธรรมทั้งหมด

๓.๒ รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม

จากประเด็นก่อนที่กล่าวถึงความหมายของสันติสุขในทัศนะของมุสลิม ซึ่งบ่งบอกในลักษณะว่าสรรพสิ่งที่เป็อิสลามคือความสันติ โดยมีอัลลอฮฺเป็นใหญ่เพียงพระองค์เดียว ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม จึงแยกเป็น ๒ ประเด็นด้วยกัน

๑. สันติสุขภายใน เป็นสันติอันเกิดขึ้นจากการยอมจำนนต่ออำนาจของพระผู้เป็นเจ้า โดยไม่มีข้อขัดแย้ง ลังเล สงสัยภายในจิตใจ ดังส่วนแรกของคำกล่าวปฏิญาณตนประกาศศรัทธาในอิสลามว่า “ลาอิลลาฮะอิลลัลลอฮฺ” “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮฺ” และยอมรับว่ามุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของอัลลอฮฺ ดังส่วนที่ ๒ ของคำกล่าวปฏิญาณว่า “มุฮัมมัด รุซูลุลลอฮฺ”-“มุฮัมมัด

^๙ชัยยิด กุฎบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รับเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๒. แปลโดย สุนทร มาลาตี, (ปัตตานี: เบนฮาลาบี เพรส, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

^{๑๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

เป็นศาสนทูตของอัลลอฮ์”^{๑๑} มุสลิมผู้มีศรัทธา คือผู้ที่หัวใจของเขาได้ซึมซับเอาคำปฏิญาณนี้ไว้อย่างมั่นคงและพร้อมกันนั้น ก็นำเอาหลักการอื่น ๆ ของอิสลาม และหลักความศรัทธาต่าง ๆ นำมาสู่การปฏิบัติ

๒. สันติสุขภายนอก เป็นสันติอันเกิดจากการวางหลักการและกฎเกณฑ์ของสันติสุขภายในครอบครัว สังคม และโลกอย่างลงตัวของอิสลาม ซึ่งหลักการและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนนำมาซึ่งสิ่งเดียวกัน คือ สันติสุขในสังคมโดยรวมนั่นเอง ดังความที่ว่า

ชะรีอะฮ์ ที่อัลลอฮ์ทรงมอบให้แก่มนุษย์เพื่อที่จะจัดระบบการดำเนินชีวิตของเขานั้น ก็เป็นส่วนหนึ่งของกฎแห่งสากลจักรวาล ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์และความผสมผสานกลมกลืนกับกฎทั่ว ๆ ไปของจักรวาล ดังนั้น การเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ชะรีอะฮ์ จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับชีวิตมนุษย์ เพื่อว่าชีวิตของพวกเขาจะได้ประสานกลมกลืนและผนวกเข้ากับสิ่งถูกสร้างอื่น ๆ ในจักรวาล^{๑๒}...

เมื่อกล่าวโดยสรุป รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม จึงแยกเป็น ๒ ประเด็นด้วยกัน ๑) สันติสุขภายใน เป็นสันติอันเกิดขึ้นจากการยอมจำนนต่ออำนาจของพระผู้เป็นเจ้า โดยไม่มีข้อขัดแย้ง ลังเล สงสัยภายในจิตใจ ๒) สันติสุขภายนอก เป็นสันติอันเกิดจากการวางหลักการและกฎเกณฑ์ของสันติสุขภายในครอบครัว สังคม และโลกอย่างลงตัว

๓.๓ วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม

จากรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม ที่มีลักษณะครอบคลุม กว้างขวางมาก วิธีการสร้างสันติสุขในศาสนาอิสลามก็คือการปฏิบัติตนตามวิถีของอิสลามอย่างเคร่งครัดนั่นเอง ซึ่งได้แบ่งแนวทางไว้

๓.๓.๑ แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับปัจเจกบุคคล

มุสลิมเชื่อว่า จะไม่มีสันติสุขในโลกนี้ จนกว่าคนแต่ละคนจะอยู่ในสันติสุขของตัวเอง ฉะนั้น การที่จะสถาปนาพื้นฐานอันมั่นคงสำหรับสันติสุขระหว่างประเทศนั้นจะต้องปลูกฝังสันติสุขขั้นแรกขึ้นในความรู้สำนึกในจิตใจของมนุษย์เสียก่อน ซึ่งในอิสลามนั้น คนแต่ละคนนั้นมีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคม(The nucleus of the society) คนแต่ละคนเป็นเรือนร่างที่ประกอบด้วยความศรัทธาที่รวมเข้ากับความรู้สึกของเขา และแสดงออกมาในทางปฏิบัติ สันติสุขในระดับปัจเจกนั้นสามารถสร้างเกิดขึ้นได้โดย

๑) การมอบความไว้วางใจต่อพระผู้เป็นเจ้า ในอิสลามนั้นมนุษย์แต่ละคนกับพระผู้เป็นเจ้ามีความสัมพันธ์กันโดยตรง เป็นอิสระจากการสอดแทรกใด ๆ อิสลามได้วางสันติสุขลงในจิตใจของมนุษย์ โดยทำให้มนุษย์ไว้วางใจต่อทางนำและการอารักขาที่มีความเมตตาของพระผู้เป็นเจ้า

^{๑๑} ซัยยิด กุฎบ, **หลักชัยอิสลาม**, แปลโดย เอ็ม.เอ็ม.ซิดดีกี, (มาเลเซีย: Polygraphic Press,Sdu.Bhd. ๒๕๒๔), หน้า ๑๖๖.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๖.

เนื่องจากความสัมพันธ์โดยตรงนี้ คนแต่ละคนจะรู้สึกว่าเขาจะได้รับการคุ้มครองป้องกันจากพระผู้เป็นเจ้าทรงอำนาจผู้ทรงอำนาจเหนือทุก ๆ สิ่ง ผู้ซึ่งมนุษย์แสวงหาและความช่วยเหลือ โดยมีเงื่อนไขว่ามนุษย์ต้องพิสูจน์ความจงรักภักดีอย่างแท้จริง ต่อพระองค์เพียงผู้เดียว และจะไม่เคารพสักการะสิ่งใดหรือผู้ใดนอกจากพระองค์^{๑๓}

ภายใต้ความเมตตาของอัลลอฮ์นี่เอง ที่ทำให้มนุษย์รู้สึกผ่อนคลาย และมีจิตใจที่หนักแน่นมั่นคงในศรัทธา “...บรรดาผู้ที่มีศรัทธาทั้งหลายนั้น เป็นผู้ที่รักอัลลอฮ์มากยิ่งขึ้น...”^{๑๔} ความรักอันลึกซึ้งต่ออัลลอฮ์ เป็นความรักที่หาที่เปรียบไม่ได้เป็นความรักที่ปราศจากเงื่อนไขใด ๆ ความรักที่ลึกซึ้งที่สุดจากพวกเขาจะไม่มอบให้ผู้ใดนอกจากอัลลอฮ์ ส่วนวนที่ใช้อธิบายความรักในที่นี้เป็นคำอธิบายที่ไพเราะยิ่ง เป็นความรักเหนือคำบรรยาย สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศรัทธากับอัลลอฮ์คือความรักอันลึกซึ้งที่มีต่อพระองค์ ความรักที่ตรงตรงอยู่ในจิตใจของพวกเขา เป็นสัมพันธ์ภาพที่ผูกโยงด้วยความรักและความใกล้ชิด เป็นความผูกพันทางใจด้วยความรักที่แนบแน่นหาที่เปรียบไม่ได้^{๑๕} ความไว้วางใจและความรักจะนำสันติสุขมาสู่จิตใจของผู้ศรัทธาและความยำเกรงต่อพระผู้เป็นเจ้า

(๑) ผู้ศรัทธามั่นในสิ่งเร้นลับ มนุษย์จะต้องเป็นผู้ที่มีศรัทธาต่อสิ่งเร้นลับในบางครั้งไม่สามารถสัมผัสได้ ซึ่งการที่มนุษย์จะต้องข้ามความเป็นสัตว์เดรัจฉานที่สามารถรับรู้สรรพสิ่งได้จากผัสสะทั้งห้าเท่านั้น

...ระหว่างสิ่งที่สัมผัสได้กับสิ่งที่สัมผัสไม่ได้ก็จะมีอุปสรรคและปัญหาเกิดขึ้นเพราะเบื้องหลังความรู้สึกที่ได้จากสัมผัส ยังมีสรรพสิ่ง สิ่งถูกสร้างอื่น ๆ อีกมากมายการศรัทธาในสิ่งเร้นลับก็คือบันไดอีกขั้นหนึ่ง ที่มนุษย์จะต้องข้ามมันไป คือข้ามความเป็นสัตว์เดรัจฉานที่ไม่สามารถรับรู้สรรพสิ่งได้นอกจากด้วยผัสสะทั้งห้าของมัน ข้ามไปสู่อีกระดับหนึ่งคือความเป็นมนุษย์ ที่สามารถรับรู้สรรพสิ่งที่เหนือกว่าใหญ่กว่ากว้างไกลกว่าขนาดเนื้อที่ที่เท่ากับตัววัตถุเล็ก ๆ ที่รับรู้ด้วยสัมผัส (หรือรับรู้ผ่านเครื่องมือที่จะนำมาสู่การสัมผัส)^{๑๖}

อย่างไรก็ตามมนุษย์ก็มีข้อจำกัด อัลลอฮ์ทรงประทานความสามารถในการคิดให้มนุษย์ให้เพียงพอสำหรับหน้าที่บนผืนแผ่นดินนี้เท่านั้น

แต่กระนั้นมนุษย์เองก็มีข้อจำกัดจึงไม่สามารถที่จะเข้าถึงในสิ่งที่เกินขีดความสามารถของมันไปได้ กำลังสมองหรือกำลังทางความคิดที่ถูกประทานให้แก่มนุษย์นั้น ถูกประทานให้ในขอบเขตที่เพียงพอต่อการทำหน้าที่คอลีฟะฮ์บนผืนแผ่นดินนี้เท่านั้น คอลีฟะฮ์ที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ในช่วงเวลาเพียงสั้นๆ เพื่อการพิจารณาพิจารณา ทำความเข้าใจ ผลិតคิดค้น พัฒนาตกแต่ง

^{๑๓} ซัยยิด กุฎุบ, **หลักชัยอิสลาม**, หน้า ๑๐๒.

^{๑๔} อัล-บาเกาะเราะฮ์: ๑๖๕.

^{๑๕} ซัยยิด กุฎุบ, **อรรถาธิบายมหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รรมเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๒**, หน้า ๙๖.

^{๑๖} ซัยยิด กุฎุบ, **อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รรมเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑**, แปลโดย สุนทร มาลาตี, (ปัตตานี: เบนฮาลาบี เพรส, มปป.), หน้า ๙๐.

โดยที่จำเป็นต้องมีการพึ่งพาโดยตรงระหว่างพลังทางจิตกับจักรวาลทั้งหมดและจะต้องพึ่งพาผู้สร้างจักรวาล^{๑๗}

สติปัญญาของมนุษย์ถูกสร้างขึ้นมาให้เหมาะกับการขบคิดในสิ่งที่เป็นปฐมภูมิเท่านั้น กำลังในการขบคิดอยู่ในขอบเขตที่จำกัดไม่ได้หมายความว่า สามารถใช้ความคิดได้ในทุกสิ่งทุกอย่างอย่างอิสระ (จึงควรยอมรับในข้อจำกัดอันนี้) การที่จะนำสติปัญญามาใช้อย่างอิสระโดยไม่มีเขตจำกัดเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ การที่บางครั้งสติปัญญาไม่สามารถเข้าถึงมันได้ นั้นไม่ได้หมายความว่าสิ่งนั้นไม่มี...^{๑๘}

ดังที่กล่าวมานี้สามารถสรุปได้ว่ามนุษย์จะต้องศรัทธาในสิ่งเร้นลับที่ผัสสะทั้งห้าไม่สามารถสัมผัสได้เนื่องจากข้อจำกัดของมนุษย์ อย่างไม่ลังเลสงสัย บนความไว้วางใจต่อพระผู้เป็นเจ้า

(๒) พวกเขาดำรงละหมาด เมื่อมนุษย์มีศรัทธาต่อสิ่งเร้นลับเหนือผัสสะแล้ว มนุษย์สามารถแสดงออกถึงความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ได้โดยการดำรงละหมาด

มุ่งน้อมสการอัลลอฮ์แต่เพียงพระองค์เดียว พวกเขาล้มเลิกการบูชามนุษย์ด้วยกันล้มเลิกการบูชาสรรพสิ่ง โดยมุ่งสู่พลังที่ไร้ขีดจำกัด หน้าผากพวกเขาปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะกราบกรานต่ออัลลอฮ์...เขาจะพบว่าการมีชีวิตอยู่ของเขามีเป้าหมายที่ลึกซึ้งกว่าเป้าหมายและความต้องการของสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ บนโลกนี้ เขาจะรู้สึกว่าเขาเองมีพลังมากกว่าสิ่งที่ถูกสร้างอื่น ๆ เพราะเขาเองมีความสัมพันธ์กับผู้ทรงสร้าง และนั่นคือที่มาของพลังทางใจ ซึ่งให้เกิดความเข้มแข็งขึ้น มันเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งในการอภิบาลบุคคล เป็นสิ่งที่ควบคุมจินตนาการ ควบคุมความรู้สึก ควบคุมจริยธรรมให้อยู่ในครรลองที่ต้องการ^{๑๙}

(๓) ใช้จ่ายบางส่วนของสิ่งที่เราได้ประทานแก่พวกเขา การยอมรับว่าทรัพย์สินที่อยู่ในเมืองของมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่อัลลอฮ์ประทานให้ ไม่ได้เป็นสิ่งที่พวกเขาสร้างขึ้นเอง ทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกถึงความอ่อนแอของสิ่งที่ถูกสร้าง รู้สึกว่าต้องพึ่งพาผู้ทรงสร้าง ตระหนักในข้อจำกัดของความเปราะบาง ตระหนักถึงความเป็นพี่น้องกันของความเปราะบาง และตระหนักในความเป็นพี่น้องกันระหว่างมนุษย์ คุณธรรมดังกล่าวจะช่วยชำระมนุษย์ให้พ้นจากความตระหนี่ที่มีอยู่ โดยมีคุณธรรมเป็นตัวชำระล้าง คุณธรรมอันนี้จะเป็นตัวช่วยผลักดัน ให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกันขึ้น ประกันการเป็นอยู่ให้กับผู้ที่อ่อนแอ ยากไร้กว่าให้ได้อยู่อย่างมีน้ำใจ ไม่ใช่อยู่ด้วยความอยากได้เห็นแก่ตัว หันเขี้ยวเล็บเข้าหากัน ดังนั้น มนุษย์จะต้องใช้จ่ายไปเพื่อการใช้สอยและการจ่ายชะกาต ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญ การใช้จ่ายจะหมายรวมถึงการบริจาคชะกาตและการบริจาคทานและการบริจาคในทางที่ดีทุกรูปแบบ ได้มีบัญญัติการใช้จ่ายก่อนที่จะมีบัญญัติชะกาตลงมาเพราะการใช้จ่ายคือความหมายเดิมก่อนที่จะมีการจำกัดด้วยบัญญัติชะกาต มีรายงานหะดีษจากท่านรอซูลุลลอฮ์ ศ็อลฯ จากสายรายงานของฟาติเมะฮ์ บินต์ก๊อยสุ รายงานว่า “แท้จริงสำหรับทรัพย์สินยังมีหน้าที่ (ที่จะต้องใช้จ่าย)

^{๑๗} ซัยยิด กุญบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รอมเงอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, หน้า ๙๑.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓.

นอกเหนือจากการจ่ายซะกาต”(บันทึกโดยตัมซีรี)^{๒๐} การใช้จ่ายและการจ่ายซะกาตนี้จะช่วยให้มนุษย์ถูกปลดปล่อยออกจากความอยากได้ความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว และนำมนุษย์ให้ออกห่างจากการบูชาทรัพย์สินสมบัติ ดังความที่ว่า

คุณค่าของการใช้จ่ายทรัพย์สินเพื่อสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดคือการปลดปล่อยตัวเองออกจากความอยากได้ ความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว เป็นการปลดปล่อยความรู้สึกรัก ทรัพย์สินที่ตนเองมีอยู่ ความรู้สึกที่ไม่อยากใช้จ่ายหรือบริจาคเป็นการควบคุมจิตใจและวิญญาณ เป็นคุณค่าทางจิตใจ...”^{๒๑} “การบริจาคทรัพย์สินเป็นการปลดปล่อยตัวเองออกจากการบูชาทรัพย์สินสมบัติ ซึ่งจะทำให้ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ลดลง เป็นการทำให้มนุษย์ลืมนึกว่าละหมาด เป็นการปลดปล่อยตัวเองออกจากความอยากได้ ความอยากได้ที่บางคนถึงกับยอมทุ่มตัว คุณค่าที่สำคัญของความเป็นมนุษย์ตามทัศนะของอิสลาม เป็นคุณค่าที่อิสลามพยายามให้มีขึ้น อิสลามจึงพยายามปลดปล่อยพวกเขาให้หลุดพ้นจากความอยากได้ ปลดปล่อยออกจากความลึกลับใจ ความอ่อนแอ ซึ่งเป็นการปลดปล่อยจากภายในก่อนที่จะเริ่มปลดปล่อยจากภายนอก จากสังคมที่ร่ายล้อมพวกเขาอยู่”^{๒๒}

(๔) บรรดาผู้ศรัทธามั่นในสิ่งที่ถูกประทานแก่เจ้าและสิ่งที่ถูกประทานมาก่อน คุณค่าของคุณลักษณะข้อนี้คือความรู้สึกอันเป็นหนึ่งเดียวของมนุษย์ มีศาสนาเดียวกันศาสดาคนเดียวกัน มีพระเจ้าที่ต้องนมัสการองค์เดียวกัน คุณค่าที่ช่วยชำระล้างนิสัยชาตินิยมที่น่าตำหนิ ทุกแนวทางที่จะเป็นที่ยอมรับหากแนวทางนั้น เป็นแนวทางที่ถูกต้องเที่ยงตรง คุณลักษณะที่ทำให้จิตใจสงบมั่นคงภายใต้การปกป้องของอัลลอฮ์ ที่มีตลอดไปในทุกยุคทุกสมัย การปกป้องที่เริ่มจากการแต่งตั้งศาสนทูตและประทานสาระธรรมแห่งอัลลอฮ์มาด้วยศาสนาและทางนำอันเดียวกันคุณค่าที่อยู่ในความภาคภูมิใจและสูงส่งที่มีต่อทางนำที่ได้รับ แม้วันเวลาจะเปลี่ยนไป ทางนำยังคงมั่นคงยั่งยืนเด่นชัดประหนึ่งดวงดาราในคืนข้างแรม^{๒๓}

(๕) พวกเขามีความเชื่อมั่นในโลกหน้า นี่คือนคุณค่าข้อสุดท้ายที่ถูกกล่าวถึงในซูเราะฮ์อัล-บะเกาะเราะฮ์ เป็นการกล่าวถึงลักษณะที่นำโลกนี้ไปเชื่อมต่อกับโลกอาคิเราะฮ์ เป็นการเชื่อมต่อจุดเริ่มต้นเข้ากับจุดสุดท้าย เป็นการเชื่อมโยงการกระทำเข้ากับผลของการตอบแทน ซึ่งจะทำให้มนุษย์รู้สึกว่สิ่งต่าง ๆ ที่เคยปฏิบัติจะไม่สูญเปล่า ทำให้รู้สึกว่พวกเขาไม่ได้ถูกสร้างมาอย่างไรประโยชน์ ไม่ได้ถูกทอดทิ้งไว้อย่างไรจุดหมาย พวกเขาเฝ้ารอการตัดสินด้วยความเป็นธรรม เพื่อให้จิตใจสงบมั่นปราศจากความยุ่งเหยิงพร้อมที่จะย้ายไปสู่การประพฤดีดี ไปสู่ความเมตตาและความยุติธรรมแห่งอัลลอฮ์ในท้ายที่สุด^{๒๔}

ลักษณะต่างๆ ที่กล่าวถึงล้วนแล้วแต่เป็นลักษณะที่ทรงคุณค่าต่อการดำรงอยู่ของมนุษยชาติ และนั่นคือลักษณะที่สมดุลเข้ากันได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด ความยำเกรงเป็นความรู้สึกที่

^{๒๐} ซัยยิด กุฎุบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รรมเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, หน้า ๙๓.

^{๒๑} ซัยยิด กุฎุบ, อรรถาธิบายมหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รรมเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๒, หน้า ๑๑๔.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, ๑๕๕.

^{๒๓} ซัยยิด กุฎุบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รรมเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, หน้า ๙๔.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๔.

เกิดขึ้นในจิตใจ เป็นท่าทีของมโนกรรม ซึ่งจะส่งผลแสดงออกผ่านกายกรรมหรือการกระทำอันจะทำให้ความรู้สึภายในจิตใจและการกระทำที่แสดงออกมาภายนอกพ้องกันเป็นหนึ่งเดียวเป็นไปในทิศทางเดียวกัน จะเป็นสิ่งที่เชื่อมระหว่างมนุษย์กับอัลลอฮ์ไม่ว่าจะเป็นในที่ลับหรือเปิดเผย^{๒๕}

๒) การจัดการความขัดแย้งภายในจิตใจ

คนเรานั้นจะมีสันติสุขในความสำเร็จได้นั้นจะต้องไม่มีความขัดแย้งภายในจิตใจของตนเอง และความขัดแย้งที่มักจะพบบ่อยครั้งนั้นคือ ความขัดแย้งระหว่างเหตุผลและศาสนาหรือเหตุผลกับศรัทธาซึ่งมักจะขัดแย้งกัน เหตุผลและศรัทธาในอิสลามเป็นสิ่งที่มีความขัดแย้งกันเลย ทั้งสองสิ่งเป็นสิ่งที่ผสมกลมกลืนกันอย่างดี ดังข้อเขียนว่า

อิสลามได้ทำให้การใช้เหตุผลของแต่ละคน เข้ากันได้กับศรัทธาของเขา อิสลามไม่เป็นเหตุผลให้ผู้ศรัทธาต้องมีความกังวล ในสิ่งที่มาจากคำสอนที่ไม่มีเหตุผล (เพราะอิสลามไม่ใช่ระบอบที่ไม่มีเหตุผล) หลักความเชื่อผิด ๆ เหล่านั้น เพียงอยู่ในสภาพเงื่อนไขที่มีดมนำไกลจากความกระจ่างชัดเจนและความสว่าง^{๒๖}

คนแต่ละคนจึงตระหนักถึงความใกล้ชิดของเขาที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้า และเขาก็ตระหนักถึงความเมตตา ความเอาใจใส่และความห่วงใยของพระผู้เป็นเจ้า โดยมีต้องใช้เรื่องประหลาดมหัศจรรย์และปราศจากเหตุผล^{๒๗}

นอกจากความขัดแย้งระหว่างเหตุผลกับศรัทธาแล้วยังมีความขัดแย้งระหว่างกามารมณ์และจิตวิญญาณ ความต้องการทางด้านกามารมณ์ มุสลิมถือว่าเป็นธรรมชาติ ทั้งความต้องการทางด้านวัตถุและความต้องการทางด้านจิตวิญญาณ แต่ความปรารถนาต่าง ๆ นั้นจะต้องพอเหมาะซึ่งกันและกัน โดยปราศจากความขัดแย้ง ซึ่งจะทำลายความประสานกลมกลืนและจะขัดขวางวิถีทางแห่งการพัฒนาของชีวิต ฉะนั้น อิสลามจึงยอมรับว่าสิ่งเร้าทางด้านอารมณ์นั้นเป็นส่วนหนึ่งแห่งธรรมชาติของมนุษย์ แรงเร้าอันนี้ถ้าถูกสนองตอบด้วยความพอประมาณ มันก็จะไม่ขัดกับความปรารถนาของจิตใจ สำหรับความบริสุทธิ์และความต้องการทางด้านจิตวิญญาณซึ่งฝังอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์จะต้องควบคุมตนเองในการตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกาย และจิตใจ ภายใต้ขอบเขตที่พระผู้เป็นเจ้าทรงกำหนด ซึ่งก็คือวิถีแบบอิสลาม เพื่อชีวิตที่มีสุขภาพที่ดีและมีความสุข ในขณะเดียวกันนั้นมนุษย์ก็ต้องยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นไปด้วย ความปรารถนาทั้งสองด้านนี้จะต้องเท่าเทียมกันจะละทิ้งอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ และมนุษย์จะต้องรักษาระดับขอบเขตแห่งความพอประมาณ โดยการใช้กฎระเบียบต่าง ๆ ของอิสลาม พลังงานต่าง ๆ ของมนุษย์ก็จะเป็นอิสระที่จะพัฒนาและยกระดับของชีวิตเนื่องจากกฎระเบียบเหล่านั้น นำมนุษย์ไปสู่การบรรลุผลอันแท้จริงทั้งทางร่างกายและทางด้านจิตวิญญาณ การละเมิดขอบเขตออกนอกกลุ่มนอกทาง เช่น การทุจริต คดโกง การกดขี่ข่มเหง หรือการไม่เชื่อว่าพระเจ้ามีจริง เหล่านี้จะทำให้ธรรมชาติของมนุษย์เลวทรามลง และทำให้ละทิ้งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของชีวิต ซึ่งการทำเช่นนั้นจะนำมนุษย์ไปสู่สันติสุข

^{๒๕} ซัยยิด กุฎบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รอมเงอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, หน้า ๙๕.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗.

สำหรับความขัดแย้ง หรือความรู้สึกผิดในการกระทำความผิด บาปของตนเองนั้น ตามแนวคิดของอิสลามมิได้เน้นที่การกระทำความผิดมนุษย์ แต่เน้นถึงความใจกว้างและความเมตตาของพระผู้เป็นเจ้า ท่านศาสดามุฮัมมัด ค็อลลา ได้กล่าวไว้ว่า “นอกจากท่านกระทำความชั่วพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงยิ่งใหญ่ก็จะเปลี่ยนคนอื่นแทนท่าน ซึ่งพวกเขากระทำความผิดแล้วเขาสำนึก เพื่อพระองค์จะได้ปลดปล่อยความผิดของเขา”^{๒๘} คำพูดดังกล่าวนี้ มิได้มีเจตนาที่จะส่งเสริมให้ประชาชนทำความชั่ว แต่เป็นการเน้นถึงการให้อภัยโทษและฟื้นฟูความหวัง เพื่อว่าผู้ที่ทำชั่วจะได้ไม่ทนทุกข์ทรมานและกังวลใจต่อไปอีกเช่นเดียวกันเป็นความจริงของคำสอนของท่านศาสดา ความเข้าใจผิด การกระทำโดยไม่เจตนาหรือไม่รู้สึกตัว กระทำเพราะหลงลืม และการกระทำต่าง ๆ ที่ทำไปโดยถูกบีบบังคับ จะถูกตัดสินตามคำพูดของท่านศาสดา มุฮัมมัด ค็อลลา มุสลิมทั้งหลายจะไม่ถูกถือเป็นการรับผิดชอบสำหรับการกระทำต่าง ๆ ที่กระทำไปโดยความเข้าใจผิด ไม่รู้สึกตัว และภายใต้การถูกบังคับ แม้กระนั้น ความผิดและบาป สามารถชดใช้ได้ทุกเมื่อสำหรับบุคคลที่ต้องการจะสำนึกผิด และชำระตัวเองให้บริสุทธิ์ โดยไม่มีการขู่เข็ญกดดันมนุษย์ให้ห่างไกลจากความเมตตาของพระผู้เป็นเจ้า หรือไม่จำเป็นต้องมีสื่อกลางในการขอภัยจากพระองค์

ฉะนั้น อิสลามจึงบัญญัติข้อบังคับต่าง ๆ ตามความสามารถของมนุษย์ที่จะรับมันได้ ไม่ว่าชักชวนคนแต่ละคนให้กระทำหรือห้ามมิให้กระทำ ชัดจำกัดของมนุษย์ก็จะถูกนำมาพิจารณาด้วยอย่างไรก็ตาม ในคำสอนของท่านศาสดามุฮัมมัด ค็อลลา “นี่คือศาสนาแห่งการผ่อนผัน มิใช่ศาสนาแห่งการตึงเครียด ใครที่ปลูกปล้ำอยู่กับมัน เขาก็มีชัยชนะอย่างล้นเหลือ” ทางศาสนาตลอดจนถึงการตีความต่าง ๆ โดยไม่มีความรู้และตีความเกินความจริง ท่านได้กล่าวว่า “จงอย่าเข้มงวดกับตัวเอง (ในการปฏิบัติตามอิสลาม) จนเกินไป มิฉะนั้น ท่านก็จะถูกปฏิบัติอย่างเข้มงวด” ท่านยังได้กล่าวไว้อีกว่า “ศาสนานี้เข้มงวด และท่านต้องค่อย ๆ ปฏิบัติให้ตลอดโดยไม่หักโหม” ท่านได้เปรียบเทียบคนดันทุรังกับผู้เดินทางที่เกรี้ยวกราดคนหนึ่ง “ผู้ซึ่งไม่ถึงจุดหมายของเขาเลยและก็มีดูแลชีวิตของเขาให้ดีขึ้น”^{๒๙} ดังนั้น ไม่มีชีวิตใดที่พระผู้เป็นเจ้าทรงวางภาระหนักเกินกว่าความสามารถที่จะแบกรับไว้ได้ อิสลามให้มนุษย์มีความสามารถที่จะปฏิบัติตามกฎต่าง ๆ ของอิสลามได้โดยมิได้คาดหวังว่าจะให้เขาแบกรับภาระหน้าที่ต่าง ๆ ที่เกินความสามารถของเขา สำหรับความรู้สึกโกรธ ความขุ่นเคืองภายในจิตใจนั้น มีหลายเหตุผลที่ไม่สามารถลบเลือนความรู้สึกนี้จากจิตใจของมนุษย์ได้ เนื่องจากความรู้สึกเหล่านี้เกิดขึ้นจากความรู้สึกภายในตัวเอง อีกส่วนหนึ่งมาจากความขัดแย้งระหว่างอารมณ์ และเหตุการณ์ต่าง ๆ ของการดำเนินชีวิตถึงแม้ว่าหลักการอิสลามจะเรียกร้องให้ผู้ปฏิบัติตาม อดทน ใจเย็น และซื่อสัตย์ แต่อิสลามก็ยอมรับว่าความโกรธและความขมขื่นนั้นเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เนื่องจากเหตุผลดังกล่าวนี้ อิสลามจึงไม่ต้องการให้ประชาชนกำจัดความรู้สึกเหล่านั้นออกไปจากความรู้สึกทางอารมณ์ของพวกเขา และอิสลามก็ได้ถือว่าความรู้สึกเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ชั่วร้าย แต่อิสลามสนับสนุนอย่างจริงจัง ให้ควบคุมตัวเองเพื่อเอาชนะความโกรธ อิสลามเห็นว่าความรู้สึกเหล่านั้นจะไม่พัฒนาไปสู่ความคับแค้นใจ และความเคียดแค้นโดยการขัดเกลารูสึกเหล่านั้นให้บริสุทธิ์ ด้วยเหตุนี้ อิสลามไม่ส่งเสริมการขจัดความรู้สึกในทางทำลาย โดยใช้กำลังหรือบีบบังคับ ในขณะเดียวกัน

^{๒๘} ซัยยิด กุฎุบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รอมเงอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, หน้า ๘๗.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕.

อิสลามก็ให้โอกาสคนแต่ละคนที่จะทำตัวของเขาให้เข้มแข็งขึ้นเพื่อต่อสู้กับการเฝ้าเยือน พระผู้เป็นเจ้าทรงตรัสว่า “และแน่นอน ผู้ใดอดทนและให้อภัยแท้จริง นั่นคือส่วนหนึ่งจากกิจการที่หนักแน่นมั่นคง”^{๓๐} จากโองการดังกล่าวนี้ เป็นที่น่าสังเกตได้ว่าความอดทนจะต้องมีการให้อภัย และความอดกลั้นร่วมอยู่ด้วย มิฉะนั้นแล้วมันจะนำไปสู่การคับแค้นใจและเจตนาร้าย ซึ่งทั้งสองนี้ถูกประณามตามหลักการของอิสลาม การนำเอาท่าทีแห่งการให้อภัยและไม่ผูกพยาบาทมาใช้ ความโกรธและความขุ่นข้องหมองใจกันก็ลดลง^{๓๑}

นอกจากนี้แล้วมุสลิมยังถูกเร่งเร้าให้ท่องอายะฮ์ต่าง ๆ ต่อไปนี้เช่น “และขอพระองค์อย่าได้ให้มีการเคียดแค้นเกิดขึ้นในหัวใจของเราต่อบรรดาผู้ศรัทธา”^{๓๒} พระผู้เป็นเจ้าบรรยายถึงบรรดาผู้ที่ถูกยกย่องในสวนสวรรค์โดยกล่าวว่า “และเราได้ถอนออกซึ่งการผูกใจเจ็บที่อยู่ในหัวใจของพวกเขา”^{๓๓} พระองค์ได้กล่าวถึงบ่าวของพระองค์ในถ้อยคำต่อไปนี้ “และปวงบ่าวของพระผู้ทรงกรุณาปราณีคือ บรรดาผู้ที่เดินบนแผ่นดินด้วยความสงบเสงี่ยมและเมื่อพวกโง่เขลากล่าวทักทายพวกเขา พวกเขาจงกล่าวว่า ศานติ หรือ สลาม”^{๓๔} จากอายะฮ์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า สิ่งที่อิสลามเน้นย้ำต่อท่าทีสำหรับความโกรธคือพยายามอย่าให้ความโกรธเกิดขึ้นตั้งแต่ต้น ถ้าเมื่อมีความโกรธหรือความหม่นหมองให้ขจัดมันไปเสีย และบ่าวของอัลลอฮ์คือผู้ที่มีความสงบเสงี่ยม และทักทายผู้คนด้วยถ้อยคำว่า “ศานติ” เมื่อความขัดแย้งภายในจิตใจหมดไป สันติสุขภายในแต่ละบุคคลก็จะเกิดขึ้น และแสดงออกมาในรูปแบบของการกระทำ เกิดขึ้นตามลักษณะโครงสร้างที่ประกอบไปด้วยเรือนร่างภายนอกและจิตวิญญาณที่อยู่ภายใน ฉะนั้น ลักษณะภายนอกจะเป็นการอธิบายให้เห็นถึงความรู้สึกภายในที่แฝงอยู่ ความรู้สึกซ่อนเร้นที่อยู่ภายใน จะมีความแน่วแน่คงที่ใด ก็ต่อเมื่อมีรูปแบบการแสดงออกปรากฏออกมาจนสามารถสัมผัสได้ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการแสดงออกถึงจิตใจที่สมบูรณ์ทั้งภายในและภายนอก จิตใจก็จะแน่วแน่สงบมั่นคงปลอดภัยไปไม่มีภาระที่หนักอึ้งให้ต้องแบกรับอีกต่อไป รู้สึกถึงความสมดุลทั้งภายในและภายนอก รู้สึกถึงการตอบรับที่ปลอดภัยสอดคล้องกับธรรมชาติทั้งจิตใจภายในและการแสดงออกภายนอกได้ในเวลาเดียวกัน^{๓๕}

๓) ความรักและความเมตตา

นอกจากการมอบความไว้วางใจต่ออัลลอฮ์ และสิ่งที่พระองค์ทรงสร้าง รวมทั้งกฎของพระองค์แล้ว มนุษย์จะต้องกลับไปสู่ความรู้สึกแห่งคุณธรรม และมนุษยธรรมของแต่ละคน ซึ่งมีธรรมชาติเดิมแท้ดีงาม ความรู้สำนึกดังกล่าวจะโน้มน้าวประชาชน ให้มีความเมตตาและความสงบเยือกเย็น แล้วทำให้พวกเขาตอบสนองมากขึ้นต่อกฎหมายต่าง ๆ ที่จะทำให้มีขึ้นเพื่อการสร้างสันติสุขประชาชนดังกล่าวจะประกันความยุติธรรมในสังคมและจะบริหารสังคมอย่างบริบูรณ์^{๓๖} ความรัก ความ

^{๓๐} อัลซุรรอ : ๔๓.

^{๓๑} ซัยยิด กุฎบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รรมเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, หน้า ๙๗.

^{๓๒} อัลฮัซร : ๑๐.

^{๓๓} อัล-อะฮรอฟ : ๔๓.

^{๓๔} ซัยยิด กุฎบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รรมเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, หน้า ๙๘.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๐.

เมตตานี้ เป็นคุณลักษณะที่สำคัญของพระผู้เป็นเจ้า และศาสดามุฮัมมัด คือลา และได้เตือนให้มนุษย์พึงระลึกไว้เสมอ “โดยแน่นอนยิ่ง (มนุษย์เอ๋ย! บัดนี้) ได้มีมายังสุเจ้าแล้ว ซึ่งรชูลคนหนึ่ง (เป็นมนุษย์ธรรมดา) จากหมู่สุเจ้าเองเป็นกังวลแก่เขา (ในเรื่อง) ที่ให้ทุกขสุเจ้า (และ) แก่ผู้ศรัทธา นั้น เขาเป็นผู้เอ็นดู ผู้เมตตาเสมอ”^{๓๗} ความเมตตาอันไพศาล เป็นเป้าหมายหนึ่งที่บรรลุถึงความศรัทธาอันลึกซึ้งในความเป็นเอกภาพของสิ่งมีชีวิตทุกสิ่ง และความเป็นเอกภาพของพระผู้สร้างแห่งชีวิตทั้งมวลนี้เป็นคุณค่าแห่งความศรัทธาของมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งถูกสร้างที่สูงส่งที่สุดบนพื้นพิภพนี้ และเป็นตัวแทนของพระผู้เป็นเจ้าบนหน้าพิภพนี้

ตามธรรมดาแล้ว บรรดาผู้ศรัทธาที่แท้จริงมีความรู้สึกต่อความผูกพันแห่งภราดรภาพมนุษย์มากกว่าสิ่งอื่น เนื่องจากความศรัทธาร่วมของพวกเขาซึ่งอิสลามถือว่าเหนียวแน่นมั่นคงกว่าเครื่องผูกมัดใด ๆ ในอัล-กุรอานได้จารึกไว้ว่า “แท้จริงบรรดาผู้ศรัทธา (หมายถึงมุสลิม) เป็นพี่น้องกัน”^{๓๘} ท่านศาสดามุฮัมมัด คือลา ได้กล่าวว่า “บรรดาผู้ศรัทธาในความเป็นมิตรภาพระหว่างกัน ความเห็นอกเห็นใจกันและกัน ความเมตตาที่มีต่อกันของพวกเขา นั้นเสมือนพวกเขาเป็นร่างเดียวกัน ถ้าส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายนั้นเจ็บป่วย ร่างนั้น ทั้งร่างก็จะพลอยเจ็บป่วยไปด้วย เป็นเหตุให้ไม่ได้นอนหลับและก็พลอยเจ็บไข้ด้วยเช่นกัน” อย่างไรก็ตามความเมตตาได้ถูกกำหนดเพื่อมุสลิมเท่านั้น แต่เพื่อมนุษยชาติทั้งมวล ท่านศาสดามุฮัมมัด คือลา ได้กล่าวว่า “จงมีความเมตตาแก่ทุก ๆ คนในโลกนี้ เพื่อว่าท่านจะรับความเมตตาจากเบื้องบน (อัลลอฮ์)” เป็นความจริงอันหนึ่ง ที่อิสลามสั่งไว้ให้มีความเมตตาแก่สิ่งมีชีวิตทุก ๆ ชีวิต ท่านศาสดามุฮัมมัด คือลา ได้กล่าวไว้ในเรื่องเปรียบเทียบเรื่องหนึ่ง “ขณะที่ชายคนหนึ่งกำลังเดินไปตามถนนสายหนึ่ง เขาได้รู้สึกกระหายน้ำอย่างมาก แล้วบังเอิญพบบ่อน้ำบ่อหนึ่ง เขาก็ป็นลงไปใบบ่อน้ำ แล้วดื่มน้ำจนอิ่มเสร็จแล้วก็ป็นขึ้นมา เขาก็พบสุนัขตัวหนึ่งที่กำลังหอบ มันกำลังเสียชีวิตด้วยความหิวกระหาย ชายคนนั้นได้พูดกับตัวเองว่า “มีสุนัขตัวหนึ่งกำลังทนทุกข์ทรมานจากความกระหายเหมือนอย่างที่ผมเป็นเมื่อครุ่น” ครั้นแล้ว ชายคนนั้นก็ป็นลงไปใบบ่อน้ำอีก เขาเอารองเท้าตักน้ำขึ้นมา แล้วก็คาบรองเท้านั้นไว้ ค่อย ๆ ป็นขึ้นมาแล้วให้สุนัขดื่มน้ำนั้น พระผู้เป็นเจ้าได้ขอบคุณเขา และอภัย (ในความผิดต่าง ๆ ของเขา) มีชายคนหนึ่งถามท่านศาสดาว่า “โอ้ท่านศาสดา เราจะได้รับรางวัลตอบแทนสำหรับความดี ที่เราทำต่อสัตว์กระนั้นหรือ” ท่านศาสดาตอบว่า “ใช่แล้ว มีรางวัลตอบแทนสำหรับ (ความดีที่กระทำต่อ) สิ่งมีชีวิต” สำหรับความเห็นอกเห็นใจนั้น ถือว่ามีความหมายเช่นเดียวกับความรัก พระผู้เป็นเจ้าได้กล่าวไว้เสมอ ๆ ว่า คุณลักษณะอันนี้เป็นของพระองค์ และได้เตือนศาสดาของพระองค์ให้ระลึกถึงคุณธรรมข้อนี้ที่พระองค์ได้ทรงมอบให้แก่ท่านศาสดา เพื่อว่าท่านศาสดาจะได้มีความโอบอ้อมอารีและมีความเห็นอกเห็นใจ อัล-กุรอานบันทึกไว้ว่า “เนื่องด้วยความเมตตาจากอัลลอฮ์นั่นเอง (มุฮัมมัด) จึงได้สุภาพอ่อนโยนแก่พวกเขา และหากพวกเขาคือผู้หยาบช้า และมีใจแข็งกระด้างแล้วไซ้ แน่แน่นอนพวกเขาก็ยอมแยกตัวออกไปจากรอบ ๆ เจ้ากันแล้ว...”^{๓๙}

^{๓๗} อดีตาบะฮ์ : ๑๒๘.

^{๓๘} อัล-หุญรูต : ๑.

^{๓๙} อาลิมรอน : ๑๕๙.

เนื่องจากมนุษย์และสรรพสิ่งถูกสร้างจากอัลลอฮ์ ผู้เต็มเปี่ยมไปด้วยความรักและความเมตตา ดังนั้นเมื่อพระองค์ทรงสร้างมนุษย์พระองค์ก็จะสร้างด้วยความรักและความเมตตาด้วยและจะต้องสร้างคุณสมบัตินี้ให้มีในตัวของมนุษย์ด้วยเช่นกัน เมื่อมนุษย์และสรรพสิ่งถูกสร้างมาจากแหล่งเดียวกัน ดังนั้น มนุษย์จึงต้องมีความรักและความเมตตา แล้วจะต้องแผ่ไปยังสิ่งอื่น ๆ ด้วย ความรักความเมตตาตัวเองก็จะนำสันติสุขมาสู่จิตใจของมนุษย์

๓.๓.๒ แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับครอบครัว

เมื่อปัจเจกบุคคลแต่ละคนซึ่งเป็นหน่วยย่อยที่เล็กที่สุดของสังคม ได้สร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของตนเองได้แล้ว สันติสุขในส่วนอื่น ๆ ก็ก็จะเกิดขึ้น และอิสลามสร้างให้ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยการสร้างหลักเกณฑ์ของความประพฤติและกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับกับสันติสุขในส่วนนี้ ตัวอย่างเช่น การแต่งงาน จำต้องได้รับการยินยอมจากทั้งสองฝ่าย เนื่องจากไม่มีผู้หญิงคนใดจะแต่งงานโดยปราศจากการยินยอมของนางก่อนตามหะดีษที่ว่า “หญิงพรหมจารีจะไม่ถูกแต่งงาน นอกจากนางจะถูกขอ และความเจียบของนางคือการยินยอมของนาง” อีกหะดีษหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า “หญิงชายที่มีพันธะสัญญาต่อกัน (ก่อนแต่งงานและหญิงจะต้องพอใจในการตัดสินใจของนาง ที่จะยอมรับหรือปฏิเสธก็ได้ ชายที่ต้องการแต่งงานควรได้นั่งร่วมกับคู่หมั้นของเขาเพื่อที่จะพิจารณาท่วงทีของฝ่ายหญิง และควรที่จะมีโอกาสได้ร่วมทานอาหารกับนางสักมื้อ” การแต่งงานจะต้องเปิดเผยต่อสาธารณชน พันธะการแต่งงานใด ๆ ที่กระทำเป็นความลับ โดยปราศจากพยานที่ถูกต้อง ถือว่าเป็นโมฆะ ถ้าคู่สมรสใดตั้งใจหรือแสดงความคิดว่า พันธะสัญญานั้นเป็นการชั่วคราว พันธะสัญญานั้นจะถือว่าผิดกฎหมายทันที เหตุผลสำหรับเรื่องนี้ก็คือว่า การแต่งงาน^{๔๐} ดังนั้น ที่กล่าวข้างต้นนั้นเป็นตัวอย่างของกฎเกณฑ์ที่อิสลามมีไว้เพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติเพื่อป้องกันการเกิดความไม่สบายใจ หรือความทุกข์ในของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอันมาจากความไม่เต็มใจในการแต่งงาน จะนำมาอันจะนำมาซึ่งความขัดแย้งและความทุกข์ภายในจิตใจต่อไป หลักการอิสลามในข้อนี้จึงเป็นการป้องกันความไม่สันติอันเกิดจากความไม่พอใจในคู่ของของตน

๓.๓.๓ แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับสังคม

สำหรับสังคมที่ประกอบไปด้วยผู้ที่มอบความไว้วางใจต่อพระผู้เป็นเจ้า มีความรักและความเมตตา และไม่มี ความขัดแย้งภายในจิตใจของตนเองแล้ว ความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของผู้คนในสังคม ก็จะเป็นไปแบบฉันทมิตร เห็นอกเห็นใจกัน และร่วมมือกันเพื่อสวัสดิภาพและสันติสุขที่จะต้องมีต่อกัน คนแต่ละคนกับสังคม ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสภาพที่สมดุลกันระหว่างสิทธิและหน้าที่ กำไรและขาดทุน ความพยายามและรางวัลตอบแทน เป้าหมายของมนุษย์ทุกคนคือความเจริญรุ่งเรืองอย่างไม่หยุดหย่อน การพัฒนาและการอุทิศทุก ๆ กิจกรรม เจตนาและการกระทำต่าง ๆ เพื่อพระผู้ทรงยิ่งใหญ่^{๔๑} ฉะนั้น คนแต่ละคนองค์กรต่าง ๆ ทางสังคม จะต้องมีส่วนช่วยส่งเสริมสันติสุขอันไพศาล ซึ่งได้รวบรวมทุก ๆ กิจกรรมส่วนบุคคล และกิจกรรมทางสังคมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในสังคมอิสลามดังกล่าวนี้ สันติสุขจะครอบคลุมไปทั่ว และจะไม่มี การคำนึงถึงผลประโยชน์ชั่วคราว ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความ

^{๔๐} ซัยยิด กุญบุ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รอมเงอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, หน้า ๑๑๙.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๗.

ขัดแย้งต่าง ๆ ขึ้น เพื่อที่จะให้เกิดการสั่งสมความรักขึ้นในจิตใจของมนุษย์ อิสลามได้เสนอแนะระเบียบแบบแผนที่แน่นอน เพื่อที่จะควบคุมพฤติกรรมส่วนบุคคล และพฤติกรรมทางสังคมของมุสลิม ระเบียบแบบแผนเหล่านี้ เป็นวิธีทางขั้นมูลฐานของการบรรลุถึงสันติสุข ก่อนที่อิสลามจะใช้กฎหมาย และบัญญัติกฎหมายขึ้นมาใช้ แม้ว่าการใช้วิธีทางทั้งสองนี้เพื่อบรรลุถึงจุดหมายอันเดียวกันก็ตาม พฤติกรรมที่ดีนั้นก่อให้เกิดความพึงพอใจขึ้นในสังคมเช่นเดียวกับที่ก่อให้เกิดความไว้วางใจกันขึ้น ซึ่งไม่ต้องใช้อำนาจทางกฎหมาย ชัยยิด ญุบได้สรุปไว้ในอิสลามและสันติภาพสากล^{๔๖} ดังนี้

๑) อิสลามตำหนิการหยิ่งยโส การหลงตัวเองว่ามีความสามารถเหนือคนอื่น การวางท่าที่โอ้อวด

๒) ความถ่อมตน ท่านศาสดามุฮัมมัด ศ็อลฯ ได้กล่าวว่า “อัลลอฮ์ได้ทรงกำชับแก่ฉันว่า ท่านจะต้องถ่อมตนเพื่อว่าจะไม่มีใครกระทำการยุติธรรมต่อผู้อื่น และจะได้ไม่มีใครคุ้ยโว้ยกับผมผู้อื่น”

๓) ห้ามกระทำการสิ่งใดก็ตามที่ละเมิดเกียรติของมนุษย์ หรือที่ดูถูกความรู้สึกและคุณค่าของมนุษย์ เช่น การเยาะเย้ย นินทา หรือแม้กระทั่งการกระชับ

๔) ห้ามลำเลิกหรือเตือนให้ผู้อื่นรำลึกถึงการทำความดีของเขา และการทำกุศลทานต่าง ๆ ของเขา เพราะพฤติกรรมเช่นนี้เป็นเจตนาที่สกปรกและเป็นเหตุทำให้เกิดการริ้วราน หรือเกิดความเดือดร้อนต่อผู้อื่น อิสลามไม่ยอมรับการทำกุศลทานที่เป็นเหตุให้เกิดความรังเกียจ แทนที่จะเกิดความสำนึกในบุญคุณ

๕) มุสลิมถูกกำหนดให้ตอบรับการทักทายทุกครั้ง ไม่ว่าจากคนที่เราไม่รู้จักหรือจากคนที่เรารู้จัก เนื่องจากมันเป็นสัญลักษณ์แห่งเจตนาที่รักสงบของพวกเขา

๖) อิสลามกำชับให้มุสลิมกระทำความดีตอบโต้ความชั่ว

๗) อิสลามเรียกร้องให้มีการอภัยต่อความผิดของผู้อื่นและลืมมันเสีย

๘) ความกรุณาปราณีและความอะลุ่มอล่วย มักจะถูกเรียกร้องเสมอ เมื่อทำการสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ

๙) อิสลามสั่งกำชับมุสลิม ให้หลีกเลี่ยงจากสิ่งใด ๆ ที่อาจจะทำให้เกิดความรู้สึกในทางเสียหาย เช่น การพนัน การดื่มในสิ่งซึ่งทำให้ผู้ดื่มไม่สามารถควบคุมจิตใจและความตั้งใจของเขาได้

ในวิธีทางนี้ พฤติกรรมทางสังคม จะช่วยทำให้บรรยากาศทางสังคมบริสุทธิ์ขึ้น โดยการสั่งสมสันติสุขและมิตรภาพในหมู่ประชาชน โดยผลักดันคนแต่ละคนและสังคมของเขา ให้ออกมาจากโลกแห่งความเหินแก่ตัว และขยายขอบเขตการติดต่อเกี่ยวพันกันของพวกเขาให้กว้างขวางขึ้น ความไม่สงบสุขมักจะเป็นผลของกำลังความสามารถที่ถูกจำกัดซึ่งไม่สามารถหาทางออกได้ ภายในขอบเขตแคบ ๆ ของกิจกรรมความไม่สงบเริ่มขึ้น เมื่อความหวังต่าง ๆ นั้นเลื่อนรางลงไป เมื่อเป้าหมายต่าง ๆ ในชีวิตลดน้อยลง เมื่อผลประโยชน์ส่วนตัว ผลประโยชน์ทางชนชั้นหรือผลประโยชน์ของชาติ กลายเป็นเป้าหมายหลักเพียงอันเดียว อิสลามทำให้คนแต่ละคน ชนชั้นและสังคมหลุดพ้นจากความมุ่งหมายทางโลกของพวกเขา (หรือความสุขสบายส่วนตัว) และปลดปล่อยพวกเขาให้บรรลุถึงเป้าหมายที่

^{๔๖} ชัยยิด ญุบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รอมเงอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, หน้า ๑๖๗.

ประเสริฐสุดของชีวิต อิสลามเปิดโอกาสให้คนแต่ละคนผูกพันตัวเองกับชีวิตทางสังคม และให้ทั้งอคติทางชนชั้นและเชื้อชาติไป เพื่อเอกภาพของมนุษย์

จากทัศนะนี้ ชี้ให้เห็นว่าคนแต่ละคนและสังคมจะตระหนักว่าพวกเขาได้มีชีวิตอยู่เพื่อพวกเขาเอง และเพื่อบรรดาผู้ที่ดำเนินรอยตามพวกเขา แต่พวกเขามีชีวิตอยู่เพื่อมนุษยชาติ อนาคตของมนุษยชาติ มุสลิมทราบถึงฐานะของพวกเขาดีกว่าพวกเขาเป็นเสมือนผู้ปกครองแห่งแผ่นดิน และเป็นตัวแทนของพระผู้เป็นเจ้า และมีความรู้สึกที่ชีวิตของพวกเขาเป็นทางผ่านสายหนึ่ง มิใช่ปลายทาง อันหนึ่ง การรู้เช่นนี้พวกเขาจะไม่ใช้กำลังความสามารถของเขาให้หมดเปลืองไปในความขัดแย้งต่าง ๆ ที่ไร้สาระ ซึ่งทำให้ความสำคัญในการบรรลุถึงเป้าหมายอันประเสริฐสุดของอิสลามต้องสูญเสียไป มุสลิมจะถูกใช้ให้ต่อสู้เพื่อหนทางของพระผู้เป็นเจ้าเพื่อว่า คำรัสของพระองค์จะได้คงความยิ่งใหญ่บนแผ่นดิน นอกจากที่พวกเขาถูกชี้นำสู่ปลายทางนี้แล้วผลประโยชน์ส่วนบุคคล ความทำเยอทะยาน และความต้องการต่าง ๆ ก็จำไม่มีประโยชน์อันใด การพิจารณาเรื่องสันติสุขในสังคมนั้น สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ระบบการปกครองและกฎหมาย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า อิสลามได้รวมเอาการกระทำเป็นกฎข้อบังคับและการกระทำตามความสมัครใจเข้าด้วยกัน เพื่อว่าประชาชนจะได้ถูกบังคับโดยกฎหมาย และถูกกระตุ้นให้มีส่วนช่วยเหลือมากกว่าสิ่งที่สังคมต้องการจากเขาตามกฎหมาย อิสลามประยุกต์หลักการทั่ว ๆ ไปอันเดียวกันนี้ไปใช้ในขอบข่ายของสันติสุขในสังคม เพื่ออิสลามจะได้ปกครองโดยวิถีทางของกระบวนการการร่างกฎหมายและกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดี ซึ่งสร้างสันติสุขตลอดจนหลักประกันต่าง ๆ ของความปลอดภัย การทำมาหาเลี้ยงชีพ และความเท่าเทียมกันทางสังคม

ระบบการเมืองของอิสลาม กำหนดขอบเขตความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครอง และผู้อยู่ใต้ปกครองให้อยู่ในระบบอันหนึ่ง ซึ่งมีความยุติธรรมและความพอใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย ผู้ปกครองอิสลามคนหนึ่ง ไม่สามารถที่จะครองอำนาจอยู่ได้นอกจากได้รับความร่วมมือของประชาชน ยิ่งกว่านั้นเขาสามารถปกครองอยู่ได้ トラบเท่าที่เขายังเชื่อฟังปฏิบัติตามพระผู้เป็นเจ้า และยังใช้กฎหมายของพระองค์อยู่เท่านั้น อิสลามจะใช้กฎหมายต่างๆ ของพระผู้เป็นเจ้า ให้เป็นประโยชน์อย่างเท่าเทียมกันแก่ประชาชนทั้งมวล ทุกคนเป็นบ่าวของพระผู้เป็นเจ้า และทั้งหมดมีฐานะเท่าเทียมกันต่อกฎหมายของพระผู้เป็นเจ้าพระผู้ทรงอำนาจ พระผู้อภิบาล “ความจงรักภักดีที่มีต่อผู้ปกครองนั้น ขึ้นอยู่กับความจงรักภักดีของเขาในการยึดมั่นต่อกฎหมายอิสลาม”^{๔๓} ในรัฐบาลอิสลาม ความยุติธรรมได้มาจากกฎหมายอิสลาม กฎหมายนี้อิสระจากอคติใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่เข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด เนื่องจากเป็นกฎหมายที่ถูกบัญญัติโดยพระผู้เป็นเจ้า เพราะฉะนั้น จึงตระหนักถึงความยุติธรรมอันสมบูรณ์เมื่อประชาชนรู้ว่ากฎหมายของเขานั้น เป็นกฎหมายของพระผู้เป็นเจ้า รู้ว่าพวกเขาและบรรดาผู้ปกครองของพวกเขา มีสิทธิต่าง ๆ เหมือนกัน และอยู่ภายใต้กฎหมายอันเดียวกัน รู้ว่าผู้พิพากษาของพวกเขา เป็นผู้ที่เกรงกลัวต่อพระผู้เป็นเจ้ามาก จนบรรดาผู้พิพากษาเหล่านั้นใช้กฎหมายของพระผู้เป็นเจ้าเท่านั้น เป็นเครื่องตัดสิน เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ประชาชนก็มีชีวิตอยู่ โดยมีสันติสุขในสังคมที่มีความปลอดภัยและยุติธรรม

^{๔๓} ซัยยิด กุฎบุ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รรมเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, หน้า ๑๙๙.

ระบบเศรษฐกิจของอิสลามก็มีไว้เพื่อเป็นหลักประกันสันติสุข เช่นเดียวกัน ซัยยิด กุฎบ ได้สรุปหลักการอิสลามด้านเศรษฐกิจ แบ่งได้ ๘ ข้อ ดังนี้

หลักการที่ ๑ หลักการแห่งความเท่าเทียมกันในอิสลามก็คือ การหมุนเวียนของทรัพย์สิน ไม่ควรกีดกันคนยากจน

หลักการที่ ๒ มาตรการในการป้องกัน รัฐมีสิทธิที่จะนำเอามาตรการบางอย่างมาใช้เพื่อส่งเสริมความผาสุกโดยทั่ว ๆ ไป และเพื่อป้องกันความไม่สงบสุขที่จะเกิดขึ้น หลักการนี้คือ หลักการที่ว่า สิ่งใดที่นำมาซึ่งสิ่งที่ผิดกฎหมาย สิ่งนั้นก็ผิดกฎหมายด้วย และสิ่งใดที่ส่งเสริมการปฏิบัติกฎหมาย สิ่งนั้นก็จะถูกปฏิบัติด้วยเช่นกัน

หลักการที่ ๓ คือการห้ามดอกเบี้ย อิสลามยอมรับว่าผลกำไรขึ้นลงไปตามสภาพการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่น ๆ รวมทั้งแรงงานด้วย อย่างไรก็ตามดอกเบี้ยมิได้อยู่ภายใต้อำนาจการขึ้นลงที่กำหนดผลกำไร เนื่องจากดอกเบี้ยไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแรงงานเลย

หลักการข้อที่ ๔ คือการห้ามการผูกขาดและสัมปทานการผูกขาด เป็นการให้อำนาจไปอยู่ในมือของบรรดาผู้ผูกขาดทั้งหลาย ซึ่งควบคุมการผูกขาดหรือสัมปทาน

หลักการข้อที่ ๕ เกี่ยวกับทรัพย์สินส่วนรวม (Public Resources) ในสมัยก่อนนั้น น้ำทุ่งหญ้า และไฟ (เชื้อเพลิง) ถือว่าเป็นทรัพย์สินส่วนรวม ซึ่งไม่สามารถจะเอาไปเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัวได้ เนื่องจากทรัพยากรเหล่านี้เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับชีวิต จึงถือว่าเป็นของส่วนกลาง

หลักการข้อที่ ๖ คือการห้ามการฟุ่มเฟือย อิสลามมิได้สนับสนุนให้มีชีวิตที่คับแคบ ตรงกันข้ามอิสลามกำชับให้มุสลิมเพลิดเพลินกับความพอใจทุกอย่างของชีวิตไม่ผิดต่อบทบัญญัติและอิสลามตำหนิบรรดาผู้ที่ห้ามหรือหน่วงเหนี่ยวคนอื่นให้ห่างจากความเพลิดเพลิน (สิทธิ) ดังกล่าวนอกจากนี้อิสลามรังเกียจความฟุ่มเฟือย แลความหมดเปลือง (สำมะเลเทเมา)

หลักการข้อที่ ๗ การถือกรรมสิทธิ์โดยถูกต้องตามกฎหมาย ดังที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้นเรื่องกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล แม้ว่าโดยพื้นฐานแล้วมันเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลและก็ไม่ใช้สิทธิของปัจเจกชนโดยสมบูรณ์นัก

หลักการข้อที่ ๘ คือ ชะกาต ชะกาตคือเกณฑ์ที่ต้องชักออกประจำปีเป็นจำนวน ๒.๕ เปอร์เซ็นต์ของทรัพย์สินทั้งหมด หรือเงินทุนที่แท้จริง มันไม่ใช่เงินบริจาคที่ถูกเก็บมาจากคนรวย รัฐเป็นผู้บังคับเก็บ รวบรวมมันไว้ และพิจารณาตัดสินการใช้จ่ายมันไปเพื่อประชาชนบนพื้นฐานของอัล-กุรอาน^{๔๔}

จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวอิสลามสามารถนำความเท่าเทียมกัน ความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ มาสู่สังคมอิสลามได้ และเป็นหลักประกันชีวิตทางสังคมของคนในสังคมอีกด้วย ในสังคมอิสลามสิ่งที่เป็นหลักประกันสันติสุข นอกจากกฎหมาย ความยุติธรรมและกฎเกณฑ์จากพระผู้เป็นเจ้าแล้ว หลักประกันที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือหลักประกันสำหรับความต้องการทางด้านวัตถุ ซึ่งเป็นความ

^{๔๔}ซัยยิด กุฎบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ใต้ร่มเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, หน้า ๒๒๕-๒๔๐.

ต้องการขึ้นพื้นฐานของชีวิต กฎหมายและหลักประกันต่าง ๆ จะใช้ไม่ได้ผล ถ้าหากว่าคนแต่ละคนไม่สามารถทำในสิ่งที่เขาต้องการได้

อิสลามจะให้หลักประกันแก่ทุก ๆ คน ด้วยมาตรฐานอันดีแห่งการดำเนินชีวิต เพื่อประกันความเท่าเทียมกันทางสังคมในชุมชน อิสลามได้จัดเตรียมและป้องกันหลักประกันด้านวัตถุเหล่านี้ไว้ คือมนุษย์ทุกคนจะต้องทำงาน ว่าการทำงานทำให้มนุษย์มีชีวิตที่ดีขึ้น และได้ให้เงินเลี้ยงชีพแก่เขาด้วยการทำมาหากินของเขา แต่ถ้าทุพพลภาพรัฐ จะต้องเลี้ยงดูเขา หากประสบความยากจน อดอยาก ความจรจัด และความเป็นหนี้ เมื่อกำลังการหาเลี้ยงชีพของคนแต่ละคนไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย รัฐจะต้องชดเชยสำหรับจำนวนที่ขาดไปให้เพียงพอแก่เขา ประชาชนผู้ขัดสนทั้งหมดจะได้รับเงินช่วยเหลือจากรัฐบาลจากคลังประชาชน (บัยตุลมาล-อาคารแห่งทรัพย์สิน) และหากมีการต่อสู้ของคนแต่ละคน เพื่ออาหารการกินของเขา นักนิติศาสตร์ท่านหนึ่ง กล่าวว่า ชุมชนใดที่ไม่ยอมให้อาหารแก่ประชาชน จนเป็นเหตุให้เกิดการตายและความอดอยากขึ้น ชุมชนนั้นจะต้องรับผิดชอบและค่าชดเชยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพราะว่าสังคมต้องรับผิดชอบถึงที่สุด สำหรับการยังชีพของสมาชิกในสังคมนั้น^{๔๕}

จะเห็นได้ว่า เพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์แห่งสันติสุขภายในสังคม อิสลามทำให้มุสลิมเกิดความรู้สึกปลอดภัยในชีวิตของตน โดยรัฐมีหน้าที่รับผิดชอบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการจัดสวัสดิการเพื่อการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และปลอดภัย โดยการรับรองว่า พระผู้เป็นเจ้าทรงมีความสามารถอย่างแท้จริงที่จะประกันความปลอดภัยของเขา ดังนั้น คนแต่ละคนจะอยู่ในบรรยากาศแห่งความยุติธรรม สันติสุข และความเจริญรุ่งเรือง โดยผ่านระบอบอิสลาม ซึ่งมีหลักประกันดังนี้

๑. อิสลามปกป้องรักษาให้พ้นจากความอยุติธรรมของทั้งบรรดากษัตริย์ และสามัญชนในคนแต่ละคนนั้น ตามหลักศรัทธาในอิสลาม จะมีความรู้สึกว่าเขากำลังมีชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมหนึ่งซึ่งเกียรติของเขาและสิ่งที่เขาเป็นเจ้าของได้รับการยกย่องอย่างสมบูรณ์ ท่านศาสดามุฮัมมัด ค็อลลา ได้กล่าวไว้ว่า “ไม่มีใครในหมู่พวกท่านจะ (ถูกถือว่า) เป็นผู้ศรัทธาอย่างแท้จริงนอกจากเขาปรารถนาที่จะให้แก่พี่น้อง (มุสลิม) ของเขา เหมือนกับสิ่งที่เขาปรารถนาจะให้ให้แก่ตัวเขาเอง” และ “มุสลิมทุกคนเป็นที่เคารพต่อมุสลิมคนอื่น (จะทำลายมิได้) ในชีวิตของพวกเขาทรัพย์สินของพวกเขาและเกียรติของพวกเขา”

๒. อำนาจของผู้ปกครองจะถือว่าถูกต้องได้ トラบใดที่เขาใช้กฎหมายของพระผู้เป็นเจ้าเท่านั้น สันติสุขที่สมบูรณ์จะถูกทำให้มีขึ้นในกรณีนี้

๓. กฎหมายอิสลามให้หลักประกันแก่คนแต่ละคนในสิทธิทางสังคมของเขาทั้งหมดในเกียรติและทรัพย์สินของพวกเขา ไม่มีใครมีสิทธิ์ที่จะเยาะเย้ยเขา สอดแนมเขาหรือประณามเขาในเรื่องที่มีหลักฐานคลุมเครือ

จะเห็นได้ว่า หลักการประกันสันติสุขทางสังคมทั้งหมดที่กล่าวมานั้น ล้วนเป็นการป้องกันความรุนแรงเชิงโครงสร้างไม่ให้เกิดขึ้นในสังคมอิสลามนั่นเอง

^{๔๕} ซัยยิด กุฎบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รอมเงอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, หน้า ๒๒๑-๒๒๒.

๓.๓.๔ แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับโลก

นอกจากระบบที่อิสลามได้จัดเตรียมไว้เพื่อรองรับการเกิดขึ้นของสันติสุขนั้น เหนือสิ่งอื่นใด มนุษย์เองจะต้องมีความปรารถนาอย่างแท้จริงที่จะให้มันเกิดขึ้น ดังปรากฏในอิสลามและสันติสุขสากลว่า “...จะไม่มีสันติสุขเกิดขึ้นในโลกนี้ได้เลย จนกว่าคนแต่ละคนปรารถนามันอย่างจริงจัง”^{๔๖} สำหรับอิสลามถือว่าชีวิตของมนุษยชาตินั้น เป็นดังเอกภาพที่ถูกรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ชีวิตเป็นสิ่งที่กลมกลืนของร่างกายและจิตใจ เป็นส่วนผสมทางวัตถุและจิตใจ ซึ่งสามารถพัฒนาการได้ถ้าชีวิตนั้นได้รับการเอาใจใส่และชำระขัดเกลา ท่าทีของอิสลามโดยทั่ว ๆ ไป ยืนยันเอกภาพของมนุษยชาติทั้งหมด เอกภาพของศาสนาและบรรดาผู้ศรัทธาอิสลามถือว่า อิสลามคือศาสนาสุดท้าย ซึ่งยืนยันบรรดาคำสอนต่าง ๆ ที่พระผู้เป็นเจ้าประทานลงมาแต่ก่อน ๆ ด้วยเหตุนี้มุสลิมจึงมีความรับผิดชอบต่อมวลมนุษยชาติ มุสลิมเป็นผู้ที่จะก่อเกิดสันติสุขบนหน้าแผ่นดิน เริ่มจากภายในตัวพวกเขาเอง ในครอบครัว และในสังคม เป็นสันติสุขที่วางพื้นฐานอยู่บนการยอมรับในความเป็นหนึ่งและความมีอำนาจทุกอย่างของพระผู้เป็นเจ้า บนการน้อมตั้งความยุติธรรม อีศรภาพ เสรีภาพ และความเสมอภาค และการบรรลุถึงความสมดุล และความร่วมมือกันทางสังคม

เมื่อใดที่ความยุติธรรม อีศรภาพ และความเสมอภาคได้หายไป มุสลิมจะต้องมีหน้าที่นำมันกลับมาสู่สังคม อิสลามจะต้องเรียกร้องให้กระทำการต่อต้านความอยุติธรรมไม่ว่าความอยุติธรรมนั้นจะก่อให้เกิดความทุกข์แก่มุสลิมหรือมิใช่มุสลิม แก่พันธมิตรหรือผู้มิใช่พันธมิตร ตามหลักการอิสลาม ความอยุติธรรมที่รุนแรงที่สุดก็คือ การล่อลวงประชาชนให้ออกห่างจากการเคารพภักดีพระผู้เป็นเจ้า และใช้กำลังบังคับประชาชนให้ยกย่องบูชาบรรดาผู้ปกครองที่สร้างอำนาจให้แก่ตนเอง การตรากฎเกณฑ์ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงห้าม และห้ามในสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าอนุมัติ^{๔๗}

เมื่อความอยุติธรรมเกิดขึ้น มุสลิมจะต้องมีหน้าที่ในการทำ ญิฮาด เพื่อ นำความยุติธรรมและสันติสุขกลับคืนมา ญิฮาดจึงเป็นวิถีทางที่จะบรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงสากล โดยการสถาปนาสันติสุขในจิตสำนึก สันติสุขภายในบ้านหรือครอบครัว สันติสุขของประเทศชาติและสันติสุขของนานาชาติทั่วโลก สันติสุขสากลหรือสันติสุขอันกว้างขวางอันนี้ จะไม่สามารถยืนยงอยู่ได้หากไม่วางอยู่บนพื้นฐานของความยุติธรรมสากล แม้ว่าอิสลามจะมีหลักเกณฑ์ดังกล่าวอยู่ แต่ในหลักการศรัทธาของอิสลาม สันติสุขเป็นกฎระเบียบที่ต้องถือเป็นหลัก ในขณะที่สงครามเป็นข้อยกเว้น (เมื่อถึงคราวจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้) สันติสุขเกิดขึ้นเสมอบนหลักการขั้นต้นแห่งการประสานกลมกลืนกันในจักรวาล กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตและจุดกำเนิดของมนุษย์ ส่วนสงครามนั้นเป็นผลของการฝ่าฝืนความกลมกลืนดังกล่าวนี้ด้วยความอยุติธรรม^{๔๘}

อิสลามได้ปลูกฝังสันติสุขให้เกิดขึ้นในความสำนึกของแต่ละคนเป็นอันดับแรกต่อนั้นก็ในครอบครัวของเขาในชุมชนของเขาและสุดท้ายก็ในความสัมพันธ์ระหว่างชาติอิสลามมีข้อกำหนดเกี่ยวกับสันติสุขระหว่างคนแต่ละคนกับพระผู้ทรงสร้างเขาระหว่างคนแต่ละคนกับความสำนึกของเขา

^{๔๖} ซัยยิด กุญบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รอมเงอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑, หน้า ๑๑๗.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๐.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

และระหว่างเขากับชุมชน สันติสุขสามารถสร้างขึ้นได้ในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของกลุ่มต่าง ๆ ในความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละคนกับรัฐบาลของพวกเขา และในที่สุดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ

วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมก็คือการปฏิบัติตามวิถีของอิสลามอย่างเคร่งครัดนั่นเอง มีอยู่ ๔ แนวทาง ได้แก่

๑. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับปัจเจกบุคคล มุสลิมเชื่อว่า จะไม่มีสันติสุขในโลกนี้ จนกว่าคนแต่ละคนจะอยู่ในสันติสุขของตัวเอง ฉะนั้น สันติสุขในระดับปัจเจกนั้นสามารถสร้างเกิดขึ้นได้โดย ๑) การมอบความไว้วางใจต่อพระผู้เป็นเจ้า (๑) ผู้ศรัทธามั่นในสิ่งเร้นลับ (๒) ดำรงละหมาด (๓) ใช้จ่ายบางส่วนของสิ่งที่เราได้ประทานแก่พวกเขา (๔) ศรัทธามั่นในสิ่งที่ถูกประทาน (๕) พวกเขามีความเชื่อมั่นในโลกหน้า ๒) การขจัดความขัดแย้งภายในจิตใจ ๓) ความรักและความเมตตา

๒. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับครอบครัว อิสลามสร้างให้ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยการสร้างหลักเกณฑ์ของความประพฤติและกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับกับสันติสุขในส่วนนี้

๓. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับสังคม ชี้ให้เห็นว่าคนแต่ละคนในสังคมจะตระหนักว่าพวกเขามีได้มีชีวิตอยู่เพื่อพวกเขาเอง และเพื่อบรรดาผู้ที่ดำเนินรอยตามพวกเขา

๔. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับโลก อิสลามได้ปลูกฝังสันติสุขให้มีขึ้นในความสำนึกของแต่ละคนเป็นอันดับแรกต่อจากนั้นก็ในครอบครัวของเขาในชุมชนของเขาและสุดท้ายก็ในความสัมพันธ์ระหว่างชาติอิสลามมีข้อกำหนดเกี่ยวกับสันติสุขระหว่างคนแต่ละคนกับพระผู้ทรงสร้าง เขาระหว่างคนแต่ละคนกับความสำนึกของเขา และระหว่างเขากับชุมชน สันติสุขสามารถสร้างขึ้นได้ในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของกลุ่มต่าง ๆ ในความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละคนกับรัฐบาลของพวกเขา และในที่สุดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ

๓.๔ เป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม

สันติสุขของโลกจะเกิดขึ้นได้จะต้องมีการปลูกฝังอบรมสั่งสอนแนวคิดดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง โดยมีองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ คือ

๓.๔.๑ เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับปัจเจก

สันติสุขในระดับปัจเจกคือ การมอบความยำเกรงต่ออัลลอฮ์แต่เพียงพระองค์เดียวและสามารถปฏิบัติตามวิถีทางของอิสลามได้อย่างสมบูรณ์ มีความรู้สึกที่พระผู้เป็นเจ้าทรงอยู่ใกล้มนุษย์ และทรงรับคำร้องขอและการวิงวอนของเขาเสมอ และพระองค์ทรงเอาใจใส่ต่อบ่าวของพระองค์ทุกคน ดังปรชญาในอัล-กุรอานว่า “และเมื่อบ่าวของข้าถามเจ้าถึงข้าแล้วก็ (จงตอบเถิดว่า) แท้จริงข้านั้นอยู่ใกล้ ข้าจะตอบรับคำวิงวอนของผู้ที่วิงวอนของผู้ที่วิงวอน เมื่อเขาวิงวอนต่อข้า ดังนั้น พวกเขาจึงตอบรับข้าเถิด และศรัทธาต่อชื่อ เพื่อว่าพวกเขาจะได้อยู่ในทางที่ถูกต้อง”^{๔๙} จากอัล-กุรอาน จะเห็น

^{๔๙} อัล-บะเกาะเราะฮ์ : ๑๘๖.

ว่า สันติสุขภายในของปัจเจกบุคคลนั้นเกิดขึ้นมาจากความไว้วางใจต่อพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งพระองค์จะอยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์และตอบรับการวิงวอนจากผู้ศรัทธาทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน

๓.๔.๒ เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับครอบครัว

อิสลามได้สร้างให้ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยส่งเสริมหลักเกณฑ์ของความประพฤติกฎระเบียบต่าง ๆ ขึ้นมา อันจะนำมาซึ่งการใช้ชีวิตครอบครัวที่สุขสมบูรณ์ โดยหลักเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิงที่แต่งงานกัน สามีและภรรยา มารดากับบุตร และบุตรกับบิดามารดา เหล่านี้อิสลามจะมีหลักเกณฑ์ไว้อย่างชัดเจน เมื่อสามารถปฏิบัติได้ความสงบสุขก็จะเกิดขึ้นภายในครอบครัวนั้น ๆ

๓.๔.๓ เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับสังคม

สังคมเกิดขึ้นจากการมารวมตัวของครอบครัวแต่ละครอบครัว ซึ่งสันติสุขในสังคมจะเกิดขึ้นได้นั้น ก็มาจากหน่วยย่อยของสังคม ซึ่งก็คือครอบครัวและปัจเจกบุคคลแต่ละคนนั่นเอง แม้ว่าอิสลามจะมีข้อปฏิบัติและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มากมายที่มีไว้กำกับวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคลแต่ละคนและดูแลรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวแล้ว อิสลามยังมีข้อบัญญัติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในสังคมด้วย ซึ่งคนภายในสังคมจะต้องยึดหลักดังต่อไปนี้ (๑) ความรักและความเมตตา (๒) ความร่วมมือและความเป็นปึกแผ่น (๓) ระบบการเมืองที่รัฐจะต้องดูแลประชาชนด้วยความเสมอภาค (๔) ความยุติธรรม และ (๕) สวัสดิการที่ดีของสังคม ด้วยหลักการทั้ง ๕ ดังกล่าวนี้นี้ สันติสุขจะเกิดขึ้นภายในสังคมที่สามารถยึดถือหลักการดังกล่าวนี้ได้

๓.๔.๔ เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับโลก

สันติสุขของโลกนั้น จะเป็นผลที่ตามมาจากการมีสันติสุขขึ้นภายในปัจเจกบุคคลแต่ละคน สันติภายในครอบครัว และสันติสุขในสังคมนั่นเอง

จากประเด็นเป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม สรุปได้ว่า สันติสุขของโลกจะเกิดขึ้นได้จะต้องมีการปลูกฝังอบรมสั่งสอนแนวคิดดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง โดยมีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ ๑) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับปัจเจก คือ การมอบความยำเกรงต่ออัลลอฮ์แต่เพียงพระองค์เดียวและสามารถปฏิบัติภารกิจทางของอิสลามได้อย่างสมบูรณ์ ๒) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับครอบครัว อิสลามได้สร้างให้ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยส่งเสริมหลักเกณฑ์ของความประพฤติกฎระเบียบต่าง ๆ ขึ้นมา อันจะนำมาซึ่งการใช้ชีวิตครอบครัวที่สุขสมบูรณ์ ๓) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับสังคม สังคมเกิดขึ้นจากการมารวมตัวของครอบครัวแต่ละครอบครัว ซึ่งคนภายในสังคมจะต้องยึดหลักดังต่อไปนี้ (๑) ความรักและความเมตตา (๒) ความร่วมมือและความเป็นปึกแผ่น (๓) ระบบการเมืองที่รัฐจะต้องดูแลประชาชนด้วยความเสมอภาค (๔) ความยุติธรรม และ (๕) สวัสดิการที่ดีของสังคม ๔) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับโลก สันติสุขของโลกนั้น จะเป็นผลที่ตามมาจากการมีสันติสุขขึ้นภายในปัจเจกบุคคลแต่ละคน สันติภายในครอบครัว และสันติสุขในสังคมนั่นเอง

๓.๕ สรุป

จากการศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม ในประเด็นความหมาย รูปแบบ วิธีการ และเป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม สรุปได้ดังนี้

วิถีแห่งอิสลามเป็นวิถีที่เกี่ยวกับธรรมชาติของจักรวาล และความสัมพันธ์ที่มีอยู่กันของพระผู้สร้าง ให้ความเข้าใจเกี่ยวกับสมดุลทางธรรมชาติและสัมพันธ์ภาพระหว่างส่วนต่าง ๆ ของธรรมชาติ จากนั้นก็ปล่อยให้มนุษย์เรียนรู้ส่วนต่าง ๆ ขององค์ประกอบ เพื่อนำสิ่งเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์ในการทำหน้าที่คอลีฟะฮ์ผู้สืบทอดต่อไป โดยมีเงื่อนไขว่า เขาจะต้องศรัทธามั่นต่ออัลลอฮ์ แต่เพียงพระองค์เดียว พวกเขาจะต้องมุ่งไปสู่พระองค์ด้วยการนมัสการต่อพระองค์แต่เพียงพระองค์เดียว ทุกความเข้าใจในระบบและกฎหมายจะต้องรับมาจากพระองค์แต่เพียงผู้เดียว เป็นศาสนาแห่งสันติที่มุ่งหมาย ๒ แบบ คือ ๑) สันติสุขภายใน เป็นสันติอันเกิดขึ้นจากการยอมจำนนต่ออำนาจของพระผู้เป็นเจ้าโดยไม่มีข้อขัดแย้ง ลังเล สงสัยภายในจิตใจ ๒) สันติสุขภายนอก เป็นสันติอันเกิดจากการวางหลักการและกฎเกณฑ์ของสันติสุขภายในครอบครัว สังคม และโลกอย่างลงตัว

วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมก็คือการปฏิบัติตามวิถีของอิสลามอย่างเคร่งครัดนั่นเอง มีอยู่ ๔ แนวทาง ได้แก่

๑. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับปัจเจกบุคคล มุสลิมเชื่อว่า จะไม่มีสันติสุขในโลกนี้ จนกว่าคนแต่ละคนจะอยู่ในสันติสุขของตัวเอง ฉะนั้น สันติสุขในระดับปัจเจกนั้นสามารถสร้างเกิดขึ้นได้โดย ๑) การมอบความไว้วางใจต่อพระผู้เป็นเจ้า ๑) ผู้ศรัทธามั่นในสิ่งเร้นลับ ๒) ดำรงละหมาด ๓) ใช้จ่ายบางส่วนของสิ่งที่เราได้ประทานแก่พวกเขา ๔) ศรัทธามั่นในสิ่งที่ถูกประทาน ๕) พวกเขามีความเชื่อมั่นในโลกหน้า ๒) การขจัดความขัดแย้งภายในจิตใจ ๓) ความรักและความเมตตา

๒. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับครอบครัว อิสลามสร้างให้ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยการสร้างหลักเกณฑ์ของความประพฤติและกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับกับสันติสุขในส่วนนี้

๓. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับสังคม ชี้ให้เห็นว่าคนแต่ละคนในสังคมจะตระหนักว่าพวกเขามีได้มีชีวิตอยู่เพื่อพวกเขาเอง และเพื่อบรรดาผู้ที่ดำเนินรอยตามพวกเขา

๔. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับโลก อิสลามได้ปลูกฝังสันติสุขให้เกิดขึ้นในความสำนึกของแต่ละคนเป็นอันดับแรกต่อจากนั้นก็ในครอบครัวของเขาในชุมชนของเขาและสุดท้ายก็ในความสัมพันธ์ระหว่างชาติอิสลามมีข้อกำหนดเกี่ยวกับสันติสุขระหว่างคนแต่ละคนกับพระผู้ทรงสร้าง เขาระหว่างคนแต่ละคนกับความสำนึกของเขา และระหว่างเขากับชุมชน สันติสุขสามารถสร้างขึ้นได้ในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของกลุ่มต่าง ๆ ในความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละคนกับรัฐบาลของพวกเขา และในที่สุดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ

จากประเด็นเป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม สรุปได้ว่า สันติสุขของโลกจะเกิดขึ้นได้จะต้องมีการปลูกฝังอบรมสั่งสอนแนวคิดดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง โดยมีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ ๑) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับปัจเจก คือ การมอบความยำเกรงต่ออัลลอฮ์แต่เพียงพระองค์เดียวและสามารถปฏิบัติตามวิถีทางของอิสลามได้อย่างสมบูรณ์ ๒) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับครอบครัว อิสลามได้สร้างให้ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยส่งเสริม

หลักเกณฑ์ของความประพฤติ และกฎระเบียบต่าง ๆ ขึ้นมา อันจะนำมาซึ่งการใช้ชีวิตครอบครัวที่สุขสมบูรณ์ ๓) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับสังคม สังคมเกิดขึ้นจากการมารวมตัวของครอบครัว แต่ละครอบครัว ซึ่งคนภายในสังคมจะต้องยึดหลักดังต่อไปนี้ (๑) ความรักและความเมตตา (๒) ความร่วมมือและความเป็นปึกแผ่น (๓) ระบบการเมืองที่รัฐจะต้องดูแลประชาชนด้วยความเสมอภาค (๔) ความยุติธรรม และ (๕) สวัสดิการที่ดีของสังคม ๔) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับโลก สันติสุขของโลกนั้น จะเป็นผลที่ตามมาจากการมีสันติสุขขึ้นภายในปัจเจกบุคคลแต่ละคน สันติภายในครอบครัว และสันติสุขในสังคมนั่นเอง

บทที่ ๔

เปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิม ในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร

เขตหนองจอกมีพื้นที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพมหานคร จำนวนเนื้อที่ประมาณ ๒๓๖.๒๖๑ ตารางกิโลเมตรเป็นเขตที่มีเนื้อที่มากที่สุดประมาณ ๑ ใน ๗ ของจำนวนเนื้อที่รวมของกรุงเทพมหานคร อาณาเขตด้านทิศเหนือติดต่อกับอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ทิศใต้ติดต่อกับเขตลาดกระบัง ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอบางน้ำเปรี้ยว และอำเภอเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา ทิศตะวันตกติดต่อกับเขตมีนบุรีและเขตคลองสามวา มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น ๑๗๐,๐๒๙ คน (ณ เดือนกันยายน ๒๕๖๐) ด้านศาสนา ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม และมีศาสนสถาน ได้แก่ มัสยิด ๔๖ มัสยิด, วัด ๑๗ วัด, โบสถ์คริสต์ ๑ แห่ง, ศาลเจ้า ๑ แห่ง^๑ ชุมชนตลาดหนองจอก เดิมทีเป็นแหล่งรวมศูนย์การค้าทางเรือ และได้มีการเปลี่ยนถ่ายจากกาลเวลาสู่ความทันสมัยทางเทคโนโลยี แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงน่าศึกษาค้นคว้าคือความหลากหลายแห่งวัฒนธรรมด้านศาสนา เดิมทีชุมชนดังกล่าวแม้จะมีความเชื่อต่างกัน แต่ยังคงมีการอยู่ร่วมกันฉันญาติมิตร โดยอาศัยวัฒนธรรมไทยเป็นเครื่องประสาน แต่เมื่อกระแสความเชื่อทางศาสนารุนแรงขึ้นก็มีการกระทบกระทั่งกันระหว่างศาสนาเป็นบางครั้งบางคราว เช่น กรณีผู้ปกครองนักเรียนชาวมุสลิมร้องเรียนขอให้นักเรียนหญิงสวมฮิญาบเข้าเรียนในโรงเรียนวัดหนองจอก ซึ่งไม่ได้รับอนุญาตจากทางวัดด้วยเหตุแห่งวัฒนธรรมความเชื่อที่ต่างกัน แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวชุมชนดังกล่าวก็คงดำรงชีวิตกันอย่างมีความสุขแบบพึ่งพาอาศัยกันและกัน ซึ่งควรค่าแก่การศึกษาส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งคือการอาศัยหลักการทางศาสนาของตน เป็นเครื่องพัฒนาตนเองและสังคมที่อยู่อาศัยให้น่าอยู่^๒

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร โดยเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และแบบสัมภาษณ์ (In-depth Interview) ในเบื้องต้นเป็นการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสารในบทที่ ๒ และบทที่ ๓ แล้ว ส่วนในบทที่ ๔ นี้ ผู้วิจัยใช้ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชุมชนชาวพุทธและชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร จำนวน ๒๐ คน ดังนี้ ๑) ชาวพุทธ ๑๐ คน โดยแบ่งเป็นชาย ๕ คน และหญิง ๕ คน ๒) ชาวมุสลิม ๑๐ คน โดยแบ่งเป็นชาย ๕ คน และหญิง ๕ คน และได้นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบหาความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างกันในประเด็นความหมาย

^๑สำนักงานเขตหนองจอก, แผนปฏิบัติการประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๑ สำนักงานเขตหนองจอก, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๖๑), หน้า ๓.

^๒สัมภาษณ์ นายวิสุทธิ์ สุไลมาน, อีหม่ามประจำมัสยิดดารุลมินา, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

รูปแบบ วิธีการ เป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิม ในชุมชนตลาดหนองจอก จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

๔.๑ เปรียบเทียบความหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิม ในชุมชนตลาดหนองจอก

๔.๑.๑ ความหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในพระพุทธศาสนาเถรวาท

คำว่า สันติสุข เป็นคำประกอบขึ้นมาด้วยคำ ๒ คำ ระหว่าง คำว่า สันติ ซึ่งแปลว่า ความสงบ^๓ กับคำว่า สุข ซึ่งแปลว่า ความสบายกาย ความสบายใจ สันติในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง ได้แก่ สันติภายใน หมายถึงการที่สภาวะจิตได้บรรลุพระนิพพานซึ่งเป็นสันติที่แท้จริงและสูงสุดในพระพุทธศาสนา ดังความที่ว่า “ข้าพเจ้าเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ ได้บรรลุนิพพานซึ่งเป็นสันติสุขในกาลบัดนี้”^๔ ซึ่งเกิดขึ้นจากการฝึกอบรมพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา และสันติภายนอก หมายถึง ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนหรือของสังคมหรือของโลกทั้งหมด ซึ่งเป็นภาวะที่ทุกคนมองเห็นรับรู้ได้ และเป็นภาวะที่เกิดขึ้นจากการที่สังคมมีความสงบเรียบร้อย ไม่มีการรบราฆ่าฟัน ไม่มีการสงคราม อยู่กันโดยไม่เบียดเบียน

การดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำทางกาย วาจา และใจที่ถูกต้องตามหลักธรรม เพื่อชีวิตที่เจริญก้าวหน้า ก่อให้เกิดความสุขสบายทั้งกายและใจ ถึงเวลาแล้วที่มนุษย์ควรยกจิตของตนขึ้นมาให้อยู่เหนือวัตถุที่ไร้ความรู้สึกนึกคิด แล้วเอาเวลาที่เหลือมาใส่ใจคนรอบข้างที่มีชีวิตจิตใจ สร้างความรัก ความอบอุ่น ความเห็นอกเห็นใจเพื่อร่วมกันสร้าง “สันติสุข” ให้เกิดขึ้น โดยเริ่มจากคนในครอบครัวเดียวกันและแผ่ขยายไปสู่เพื่อนร่วมสังคม เพื่อให้สังคมน่าอยู่กว่าที่เป็น โดยยึดถือหลักความเมตตา กรุณา ไม่ทอดทิ้งกันในยามที่สังคม เศรษฐกิจ มีปัญหา ปัจจุบันสังคมโลกยังมีช่องว่างนับวันที่จะสร้างรอยแตกแยกให้เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ ถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยควรเร่งสร้างมิตรให้มากกว่าสร้างศัตรู ในหลักการสร้างมิตรหรือผูกมิตร ทางพระพุทธศาสนานั้นเริ่มต้นจากการรู้จักให้ พุดจาอ่อนหวาน ทำตนให้เป็นประโยชน์ และวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ตามหลักของสังคหธรรม^๕ เพื่อสร้างจิตสำนึกให้เกิดความรักความเมตตาต่อกัน

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวพุทธในตลาดหนองจอก มีทัศนะดังนี้

พระครูผาสุกิจโกวิท เจ้าอาวาสวัดหนองจอก เจ้าคณะแขวงระเทศมณฑล ได้ให้ทัศนะว่า การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือการดำรงชีพอยู่ด้วยปราศจากความกลัวภัยต่าง ๆ ด้วยเหตุแห่งตนเป็นผู้มีหลักศีลธรรมอยู่ในใจ^๖

^๓ พ.อ. (ไทย) ๓๒/๒๐๔/๖๐๙.

^๔ พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๒/๙๕ สุข (อื่น) ยิ่งกว่าความสงบ ไม่มี.

^๕ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑.

^๖ สัมภาษณ์ พระครูผาสุกิจโกวิท, เจ้าอาวาสวัดหนองจอก เจ้าคณะแขวงระเทศมณฑล, ๒๓ กุมภาพันธ์

นายวิเชียร ตันศิริ ไวยาวัจกรวัดหนองจอก ประธานมูลนิธิโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือดำรงชีวิตอยู่แบบพอเพียง ทำทุกอย่างให้ถูกต้องทำ ครรลองคลองธรรม การอยู่ร่วมกับชุมชนด้วยการอาศัยพึ่งพาซึ่งและกัน โดยมีหลักศาสนาของแต่ละ ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจไม่ก้าวก่ายสิทธิในการนับถือศาสนาของบุคคลอื่น^๗

นายจำลอง ภัคยาภรณ์ ข้าราชการบำนาญ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คืออยู่แบบพึ่งพาอาศัยกัน เกื้อกูลซึ่งกันและกันของคนในชุมชน และการใช้ชีวิตอย่างมีสติ^๘

นางขวัญจิตร ประเสริฐศรี ประธานชุมชนหนองจอกกงลับฮั่วเคียว ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การ ดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือการอยู่ร่วมกันอย่างมีความเข้าใจ และความร่วมมือในการช่วยเหลือการ งานกิจกรรมชุมชน ไม่เกี่ยงเรื่องศาสนา^๙

นางสาวสุกานดา โฆษิตพานิชกุล ผู้บริหารโรงเรียนหนองจอกกงลับฮั่วเคียว ได้ให้ทัศนะ ไว้ว่า การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือ การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมที่สามารถปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ ระเบียบกติกาของสังคมได้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนโดยปฏิบัติตามหลักคุณธรรมของ แต่ละศาสนาที่ตนนับถือจะทำให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข^{๑๐}

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวพุทธในชุมชนตลาดหนองจอก ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การ ดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือมีชีวิตและลมหายใจอยู่ด้วยการปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม โดย อาศัยหลักคัมภีร์ศาสนาของแต่ละบุคคล

๔.๑.๒ ความหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในศาสนาอิสลาม

วิถีแห่งอิสลามเป็นวิถีที่เกี่ยวกับธรรมชาติของจักรวาล และความสัมพันธ์ที่มีอยู่กันของค ณะผู้สร้าง ให้ความเข้าใจเกี่ยวกับสมดุลทางธรรมชาติและสัมพันธ์ภาพระหว่างส่วนต่าง ๆ ของ ธรรมชาติ จากนั้นก็ปล่อยให้นมนุษย์เรียนรู้ส่วนต่าง ๆ ขององค์ประกอบ เพื่อนำสิ่งเหล่านั้นมาใช้ ประโยชน์ในการทำหน้าที่คอลีฟะฮ์ผู้สืบทอดต่อไป โดยมีเงื่อนไขว่า เขาจะต้องศรัทธามั่นต่ออัลลอฮ์ แต่เพียงพระองค์เดียว พวกเขาจะต้องมุ่งไปสู่พระองค์ด้วยการนมัสการต่อพระองค์แต่เพียงพระองค์ เดียว ทุกความเข้าใจในระบบและกฎหมายจะต้องรับมาจากพระองค์แต่เพียงผู้เดียว เป็นศาสนาแห่ง สันติที่มุ่งหมาย ๒ แบบ คือ ๑) สันติสุขภายใน เป็นสันติอันเกิดขึ้นจากการยอมจำนนต่ออำนาจของ พระผู้เป็นเจ้าโดยไม่มีข้อขัดแย้ง ลังเล สงสัยภายในจิตใจ ๒) สันติสุขภายนอก เป็นสันติอันเกิดจาก การวางหลักการและกฎหมายของสันติสุขภายในครอบครัว สังคม และโลกอย่างลงตัว และจากการ สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวมุสลิมในตลาดหนองจอก ได้ให้ทัศนะดังนี้

^๗สัมภาษณ์ นายวิเชียร ตันศิริ, ไวยาวัจกรวัดหนองจอก ประธานมูลนิธิโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก, ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^๘สัมภาษณ์ นายจำลอง ภัคยาภรณ์, ข้าราชการบำนาญ, ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^๙สัมภาษณ์ นางขวัญจิตร ประเสริฐศรี, ประธานชุมชนหนองจอกกงลับฮั่วเคียว, ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๑๐}สัมภาษณ์ นางสาวสุกานดา โฆษิตพานิชกุล, ผู้บริหารโรงเรียนหนองจอกกงลับฮั่วเคียว, ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

นายวิสุทธิ สุไลมาน อีหม่ามประจำมัสยิดดารุลมีนา ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือการใช้ชีวิตในสังคมตามสิทธิ์และหน้าที่ที่ศาสนากำหนด ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ทั้งกาย วาจา และจิตใจ พร้อมปฏิบัติศาสนกิจ^{๑๑}

นางมาเรียม ประดิษฐ์สุวรรณ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือการได้ปฏิบัติตามหลักศาสนา ศาสนาทุกศาสนาสอนให้ทุกคนเป็นคนดีเป็นที่พึงทางจิตใจของมนุษย์ทุกคน สอนให้เป็นคนมีเหตุและผลไม่จำกัดชนชั้นวรรณะ และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ เพราะศาสนาเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งประเทศและมีคุณค่าทางจิตใจ^{๑๒}

นางมาลีน ศิลปะดำรงกุล เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือ การไปไม่ปฏิบัติตนให้ผิดไปจากหลักการของศาสนาที่ตนเองนับถือ คิดดี พูดดี ย่อมได้รับผลดี และมีสันติสุขแน่นอน^{๑๓}

นางสาวพัชรียา อะเซ็น กุชีพมุลนิธิอาสาหนองจอกศูนย์ราชพฤกษ์ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือ การปฏิบัติตามหลักศาสนา ไม่ละเมิดสิทธิของคนอื่น ทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข^{๑๔}

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดหนองจอก มีทัศนะว่าการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือ การทำความบริสุทธิ์ให้เกิดขึ้นทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ ด้วยการปฏิบัติหน้าที่ทางสังคมและทางศาสนาให้สมบูรณ์

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวพุทธและชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดหนองจอก เกี่ยวกับความหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข ทั้งสองกลุ่มมีทัศนะคล้ายกันว่า การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขเป็นการปฏิบัติหน้าที่บริบูรณ์ตามสิทธิ์ทั้งทางศาสนาและสังคม ที่ต่างกันเพียงแต่อาศัยหลักการทางศาสนาของแต่ละศาสนามาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเท่านั้น สรุปได้ดังตารางที่ ๔.๑ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ เปรียบเทียบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข

ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม
การปฏิบัติหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนให้สมบูรณ์ด้วยหลักของเบญจศีลเบญจธรรม	การปฏิบัติตามหลักศรัทธาในศาสนาอิสลามและอัลลอฮ์อย่างเคร่งครัด

^{๑๑}สัมภาษณ์ นายวิสุทธิ สุไลมาน, อีหม่ามประจำมัสยิดดารุลมีนา, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๑๒}สัมภาษณ์ นางมาเรียม ประดิษฐ์สุวรรณ, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๑๓}สัมภาษณ์ นางมาลีน ศิลปะดำรงกุล, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๑๔}สัมภาษณ์ นางสาวพัชรียา อะเซ็น, กุชีพมุลนิธิอาสาหนองจอกศูนย์ราชพฤกษ์, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

๔.๒ เปรียบเทียบรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิม ในชุมชนตลาดหนองจอก

๔.๒.๑ รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธในชุมชนตลาดหนองจอก

ความเจริญหรือความเสื่อม ความประสบผลสำเร็จหรือความล้มเหลวในชีวิตของเรานั้น มีส่วนสัมพันธ์อย่างมากมาจากการคบมิตร เนื่องจากการคบมิตรนั้นเป็นปัจจัยได้ทั้งในทางบวกคือการส่งเสริม และในทางลบคือการบั่นทอน รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธนั้น ต้องอาศัยผู้ชี้นำทางให้ตรง สันติสุขควรเป็นสิ่งที่มนุษย์และสังคมโลกทุกระดับพึงปรารถนาและต้องการให้เกิดขึ้น และวิธีที่จะช่วยให้มนุษย์และสังคมสร้างสรรค์สันติสุขเกิดขึ้นได้ จำเป็นต้องสร้างขึ้นมาจาก ๒ ระดับ คือ ระดับปัจเจกบุคคลกับระดับสังคม

๑. การสร้างสันติสุขในระดับปัจเจกบุคคล คือ การส่งเสริมให้บุคคลมีการศึกษาดี หรือถูกต้องสมบูรณ์ คือ ต้องมีความรู้ทั้งด้านวิชาชีพและมีความรู้ด้านศีลธรรมหรือธรรมะสำหรับความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องหรือสมบูรณ์ด้วย ส่งเสริมให้บุคคลมีสุขภาพอนามัยดีหรือถูกต้องทั้งทางกาย ทางจิต และทางสติปัญญา สุขภาพอนามัยดีทางกายคือร่างกายไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน พร้อมทั้งจะเป็นที่ตั้งของจิต สุขภาพอนามัยดีทางจิตคือจิตปกติไม่เป็นคนวิกลจริต ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส พร้อมทั้งจะเป็นที่ตั้งของสติปัญญา และสุขภาพอนามัยดีทางสติปัญญาคือไม่มีความเห็นผิด เข้าใจผิด เชื่อผิด และไม่เป็นทาสของกิเลส พร้อมทั้งสำหรับจะแก้ปัญหายุ่งยากทุกอย่างให้ลุล่วงไปด้วยดี ส่งเสริมให้บุคคลมีครอบครัวที่ดีหรือถูกต้อง หรือไม่มีปัญหาครอบครัว คือ มีความเป็นอยู่ที่ดีถูกต้องต่อกันและกัน ตามหลักธรรมะเรื่องทิศ ๖

๒. การสร้างสันติสุขในระดับสังคม คือ การส่งเสริมให้สังคมมีระบบเศรษฐกิจที่ดี ถูกต้อง กล่าวคือ ระบบที่คนร่ำรวยกับคนยากจนอยู่ร่วมกันได้ โดยการร่วมมือกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ แต่กลับทะนุบำรุงส่งเสริมรักษาทรัพยากรของธรรมชาติ และทำสิ่งที่มีค่าน้อยให้มีค่ามาก หรือทำสิ่งที่ไม่มีความหมายให้กลายเป็นของมีค่า และเป็นระบบเศรษฐกิจที่จัดการให้มนุษย์ได้รับประโยชน์สูงสุดทางจิตวิญญาณคือบรรลุมรรคผลนิพพาน ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการอยู่ร่วมกันอย่างถูกต้อง กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนร่ำรวยหรือคนยากจนก็ตาม ต่างก็พึงพาอาศัยกันและกันได้ โดยมีหลักธรรมเป็นพื้นฐานทางจิตใจคือมีความรู้สึกรักว่าทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งสิ้น

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ ได้แก่ การส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลและสังคมมีธรรมะคือความถูกต้อง ยึดเอาความถูกต้องเป็นใหญ่และเป็นหลักการสำคัญในการประพฤติปฏิบัติหรือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การปกครอง ศาสนา การศึกษา และนิเวศวิทยา หากส่งเสริมตามแนวทางดังที่กล่าวในเบื้องต้นให้เป็นไปพร้อม ๆ กันทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนสังคม สันติสุขก็จะเกิดขึ้นแก่สังคมโลก

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวพุทธในตลาดหนองจอก มีทัศนะดังนี้

พระครูผาสุกิจโกวิท เจ้าอาวาสวัดหนองจอก เจ้าคณะแขวงระเทศมณฑล ได้ให้ทัศนะว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข ทุกคนต้องรู้จักหน้าที่และสิทธิของตนเอง รู้จักปฏิบัติตนตามสิทธิที่ตนเองมีพึงไม่ไปกระทำการอันใดที่กระทบความรู้สึกของคนอื่น อันเป็นเหตุแห่งความขัดแย้ง^{๑๕}

นายวิเชียร ต้นศิริ ไวยาวัจกรวัดหนองจอก ประธานมูลนิธิโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก ได้ให้ทัศนะไว้ว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขนั้น ต้องอาศัยการรักษาศีล ๕ เป็นพื้นฐานของบุคคลทั่วไป รู้จักคิด รู้จักให้เป็นประจำ เน้นการทำเพื่อผู้อื่น ทำจิตเป็นสาธารณะ^{๑๖}

นางขวัญจิตร ประเสริฐศรี ประธานชุมชนหนองจอกกมลฮั่วเคียว ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือ การมีสติ การมีความเข้าใจเรื่องศาสนา เพราะทุกศาสนาต่างสอนให้เป็นคนดี และมีความเข้าใจกัน^{๑๗}

นางสาวสุกานดา โฆสิตพานิชกุล ผู้บริหารโรงเรียนหนองจอกกมลฮั่วเคียว ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือ การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมโดยใช้หลักสังคหวัตถุ มีไมตรีอยู่อย่าง^{๑๘}

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวพุทธที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดหนองจอก มีทัศนะว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือ การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเป็นสุขโดยอาศัยหลักปฏิบัติตามศีล ๕ อย่างเคร่งครัด เพราะศีล ๕ นั้นเป็นข้อห้ามไม่ให้คนทำความชั่ว ให้คนมีความอารีรอบเห็นใจผู้อื่น ถ้าปฏิบัติตามศีล ๕ ให้สมบูรณ์ สังคมก็จะสงบสุขแน่นอน

๔.๒.๒ รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก

รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม แยกเป็น ๒ ประเด็นด้วยกัน ๑) สันติสุขภายใน เป็นสันติอันเกิดขึ้นจากการยอมจำนนต่ออำนาจของพระเจ้าโดยไม่มีข้อขัดแย้ง ลังเลสงสัยภายในจิตใจ ๒) สันติสุขภายนอก เป็นสันติอันเกิดจากการวางหลักการและกฎเกณฑ์ของสันติสุขภายในครอบครัวยุติธรรม และโลกอย่างลงตัว และจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวมุสลิมในตลาดหนองจอก มีทัศนะดังนี้

นายวิสุทธิ์ สุไลมาน อีหม่ามประจำมัสยิดดารุลมินา ได้ให้ทัศนะไว้ว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตที่ทำให้เกิดความสุขสันติอย่างยั่งยืน คือการปฏิบัติตามรูปแบบการดำเนินชีวิตของศาสนทูต รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ไม่วิพากษ์วิจารณ์ความเชื่อถือของผู้อื่น^{๑๙}

^{๑๕}สัมภาษณ์ พระครูผาสุกิจโกวิท, เจ้าอาวาสวัดหนองจอก เจ้าคณะแขวงระเทศมณฑล, ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๑๖}สัมภาษณ์ นายวิเชียร ต้นศิริ, ไวยาวัจกรวัดหนองจอก ประธานมูลนิธิโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก, ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๑๗}สัมภาษณ์ นางขวัญจิตร ประเสริฐศรี, ประธานชุมชนหนองจอกกมลฮั่วเคียว, ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๑๘}สัมภาษณ์ นางสาวสุกานดา โฆสิตพานิชกุล, ผู้บริหารโรงเรียนหนองจอกกมลฮั่วเคียว, ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

นางมาเรียม ประดิษฐ์สุวรรณ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือ การทำความดี ละเว้นความชั่ว การพัฒนาตัวเองให้อยู่ในความดี ไม่เบียดเบียนผู้อื่น รู้จักพึ่งตนเอง มีความยุติธรรมไม่ลำเอียง รู้จักการให้อภัยซึ่งกันและกัน รู้จักพอเพียง^{๒๐}

นางมาลิน ศิลปะดำรงกุล เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน ได้ให้ทัศนะไว้ว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือ การเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ตามความสามารถที่เราทำได้ ไม่ผิดหลักของศาสนาที่ตนเองนับถือ เป็นการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ให้เกียรติซึ่งกันและกันทำให้สังคมเกิดความสุสันติ^{๒๑}

นางสาวพัชรียา อะเซ็น กู้ชีพมูลนิธิอาสาหนองจอกศูนย์ราชพฤกษ์ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือ การรู้จักวางแผนชีวิต ทำหน้าที่ของตนเองให้ถูกต้องตามกฎระเบียบและกติกาของสังคม การอยู่ร่วมกันได้อย่างพึ่งพาอาศัยกันและกัน^{๒๒}

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดหนองจอก มีทัศนะโดยภาพรวมว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตที่ก่อให้เกิดสันติสุขนั้น ต้องรู้จักปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ของตนเองอย่างเคร่งครัด ไม่ให้กระทบกระทั่งสิทธิและหน้าที่ของบุคคลอื่น

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวพุทธและชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดหนองจอก ทั้งสองกลุ่มมีทัศนะคล้ายกันว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขนั้นคือการที่แต่ละคนปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของตนเอง ไม่ก้าวก่ายสิทธิและหน้าที่ของบุคคลอื่น ส่วนที่ต่างกันคือการปฏิบัติโดยอาศัยรูปแบบทางศาสนาของตนเอง เช่นชาวพุทธเน้นหลักของศีล ๕ ส่วนชาวมุสลิมเน้นการปฏิบัติตามวิถีแห่งศาสนาพุทธซึ่งมีศรัทธาต่อพระอัลลอฮ์เป็นแนวทาง ดังตารางที่ ๔.๒ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๒ เปรียบเทียบรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข

ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม
๑) การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของตนอย่างเคร่งครัด	๑) การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของตนอย่างเคร่งครัด
๒) ไม่ก้าวก่ายสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น	๒) ไม่ก้าวก่ายสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น
๓) ปฏิบัติตามหลักของศีล ๕ อย่างเคร่งครัด	๓) ปฏิบัติตามวิถีแห่งศาสนาพุทธ ซึ่งมีศรัทธาต่อพระอัลลอฮ์

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายวิสุทธิ สุไลมาน, อีหม่ามประจำมัสยิดดารุลมินา, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๒๐} สัมภาษณ์ นางมาเรียม ประดิษฐ์สุวรรณ, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นางมาลิน ศิลปะดำรงกุล, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๒๒} สัมภาษณ์ นางสาวพัชรียา อะเซ็น, กู้ชีพมูลนิธิอาสาหนองจอกศูนย์ราชพฤกษ์, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

๔.๓ เปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิม ในชุมชนตลาดหนองจอก

๔.๓.๑ วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธในชุมชนตลาดหนองจอก

พระพุทธศาสนาให้ข้อคิดแก่ผู้ครองเรือนไว้ว่า การใช้ชีวิตร่วมกันในครอบครัวให้สมบูรณ์ เต็มที่เป็นไปได้ยากเพราะจะต้องสงเคราะห์คนข้างเคียงอย่างทั่วถึง และหากคนที่อยู่ร่วมกันใน ครอบครัวไม่รู้จักรักการปฏิบัติต่อกันอย่างให้เกิดยถากรรม ยกย่องในสิทธิและหน้าที่ตามฐานะต่างๆ ด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้การครองเรือนไม่ประสบสันติสุข มีแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อน ดังพระคาถาที่ตรัสแก่ภิกษุผู้ เป็นโอรสของเจ้าวัชชีว่า “เรือนที่ครอบครัวไม่ดี ก่อให้เกิดทุกข์ การอยู่ร่วมกับคนเสมอกันเป็นทุกข์.. บุคคลจึงไม่ควรให้ทุกข์ติดตามได้”^{๒๓} รากฐานที่สำคัญของการสร้างครอบครัวเริ่มต้นด้วยความรัก แต่ การจะดำรงความรักไว้ให้มั่นคงได้นั้นขึ้นอยู่กับทุกคนในครอบครัวที่จะช่วยกันทะนุถนอมด้วยความ เข้าอกเข้าใจ เห็นใจซึ่งกันและกัน เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยทั่วไปอนาคตของคนเริ่มต้น ที่ครอบครัว นรกรหรือสวรรค์ก็อยู่ที่นั่นด้วย จุดพบกันของสมาชิกในครอบครัวอยู่ที่การรู้จักสิทธิและ หน้าที่ของแต่ละคนเพื่อการปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้องดีงาม เป็นมิตรที่ดีต่อกัน รวมถึงการมีความ พึงพอใจในการเสวนาคบหากัลยาณมิตรในการดำเนินชีวิตเพื่อเป็นแรงจูงใจในการประพฤติปฏิบัติ ธรรมสำหรับการใช้ชีวิตร่วมกันในครอบครัวอย่างมีสุขสงบ ร่มเย็นยิ่ง ๆ ขึ้น หลักธรรมสำหรับ ครอบครัว ได้แก่ ๑) ทิศ ๖ ในฐานะหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว หมายถึง บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่ เราทุกคนต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วยดุจทิศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น ๖ ทิศ คือ มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย ทาสและ กรรมกร เป็นทิศเบื้องล่าง และพระสงฆ์ สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน ๒) คุณสมบัติของกัลยาณมิตร ๗ ประการ การที่บุคคลจะปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวได้สมบูรณ์ จะต้องมีความสัมพันธ์ของผู้เป็น กัลยาณมิตรทั้ง ๗ ประการ (๑) การทำตัวน่ารักในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม (๒) นำเคราะห์ใน ฐานะประพาสสมควรแก่ฐานะ (๓) นำเจริญใจหรือนำยกย่อง (๔) รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ (๕) อุดหนุนต่อถ้อยคำต่าง ๆ (๖) แกล้งเรื่องล้าลึกได้ (๗) ไม่ชักนำไปในฐาน คือ ไม่แนะนำในเรื่อง เหลวไหล หรือชักนำไปในทางเสื่อมเสีย

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวพุทธในตลาดหนองจอก มีทัศนะดังนี้

พระครูผาสุกิจโกวิท เจ้าอาวาสวัดหนองจอก เจ้าคณะแขวงกระทุ่มราย ได้ให้ทัศนะว่า วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขนั้น ทุกคนต้องปฏิบัติตามหลักธรรมในศาสนาของตนเอง เช่น พรหม วิหาร ๔ ได้แก่ เมตตา ความรักใคร่ กรุณา ความสงสาร มุทิตา ความพลอยยินดีต่อคนอื่น อุเบกขา ความวางเฉยทำใจเป็นกลางในเรื่องที่เหลืวิสัย^{๒๔}

^{๒๓} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๐๒/๑๒๗.

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระครูผาสุกิจโกวิท, เจ้าอาวาสวัดหนองจอก เจ้าคณะแขวงกระทุ่มราย, ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

นายวิเชียร ตันศิริ ไวยาวัจกรวัดหนองจอก ประธานมูลนิธิโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก ได้ให้ทัศนะไว้ว่า วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขนั้น ต้องอาศัยหลักศีล ๕ และหลักเศรษฐกิจพอเพียง และทำงานโดยไม่เอาเปรียบคนอื่น^{๒๕}

นางขวัญจิตร ประเสริฐศรี ประธานชุมชนหนองจอกกกลีบัวเคียว ได้ให้ทัศนะไว้ว่า วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข มีความเข้าใจ มีความสุขที่จะให้ ไม่เบียดเบียนกัน ไม่นินทาว่าร้ายกัน^{๒๖}

นางสาวสุกานดา โฆษิตพานิชกุล ผู้บริหารโรงเรียนหนองจอกกกลีบัวเคียว ได้ให้ทัศนะไว้ว่า วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือ การเอาใจเขามาใส่ใจเรา การทำงาน รู้จักมีน้ำใจไมตรี ให้ดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท ๑) ความพอประมาณ ๒) ความมีเหตุ ๓) การสร้างภูมิทัศน์โดยดำเนินตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง^{๒๗}

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวพุทธที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดหนองจอก มีทัศนะคล้ายกันว่า วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขนั้น คือ การที่บุคคลอยู่ร่วมกันในสังคมซึ่งมีความหลากหลายทั้งด้านความคิดและความเชื่อ จำเป็นอยู่เองที่จะต้องรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา รู้จักเอื้ออารี มีน้ำใจไมตรีต่อผู้อื่น

๔.๓.๒ วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก

วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมก็คือการปฏิบัติตามวิถีของอิสลามอย่างเคร่งครัด มีอยู่ ๔ แนวทาง ได้แก่

๑. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับปัจเจกบุคคล มุสลิมเชื่อว่า จะไม่มีสันติสุขในโลกนี้ จนกว่าคนแต่ละคนจะอยู่ในสันติสุขของตัวเอง ฉะนั้น สันติสุขในระดับปัจเจกนั้นสามารถสร้างเกิดขึ้นได้โดย ๑) การมอบความไว้วางใจต่อพระผู้เป็นเจ้า (๑) ผู้ศรัทธามั่นในสิ่งเร้นลับ (๒) ดำรงละหมาด (๓) ใช้จ่ายบางส่วนของสิ่งที่เราได้ประทานแก่พวกเขา (๔) ศรัทธามั่นในสิ่งที่ถูกประทาน (๕) พวกเขามีความเชื่อมั่นในโลกหน้า ๒) การขจัดความขัดแย้งภายในจิตใจ ๓) ความรักและความเมตตา

๒. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับครอบครัว อิสลามสร้างให้ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยการสร้างหลักเกณฑ์ของความประพฤติและกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับกับสันติสุขในส่วนนี้

๓. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับสังคม ชี้ให้เห็นว่าคนแต่ละคนในสังคมจะตระหนักว่าพวกเขามีได้มีชีวิตอยู่เพื่อพวกเขาเอง และเพื่อบรรดาผู้ที่ดำเนินรอยตามพวกเขา

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายวิเชียร ตันศิริ, ไวยาวัจกรวัดหนองจอก ประธานมูลนิธิโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก, ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๒๖} สัมภาษณ์ นางขวัญจิตร ประเสริฐศรี, ประธานชุมชนหนองจอกกกลีบัวเคียว, ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๒๗} สัมภาษณ์ นางสาวสุกานดา โฆษิตพานิชกุล, ผู้บริหารโรงเรียนหนองจอกกกลีบัวเคียว, ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

๔. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับโลก อิสลามได้ปลูกฝังสันติสุขให้มีขึ้นในความสำนึกของแต่ละคนเป็นอันดับแรก ต่อจากนั้นก็ในครอบครัวของเขา ในชุมชนของเขา และสุดท้ายก็ในความสัมพันธ์ระหว่างชาติ

อิสลามมีข้อกำหนดเกี่ยวกับสันติสุขระหว่างคนแต่ละคนกับพระผู้ทรงสร้างเขา ระหว่างคนแต่ละคนกับความสำนึกของเขา และระหว่างเขากับชุมชน สันติสุขสามารถสร้างขึ้นได้ในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของกลุ่มต่าง ๆ ในความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละคนกับรัฐบาลของพวกเขา และในที่สุดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ และจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวมุสลิมในตลาดหนองจอก มีทัศนะดังนี้

นายวิสุทธิ สุไลมาน อีหม่ามประจำมัสยิดดารุลมีนา ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติตนเพื่อให้เกิดการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน ๑) ปฏิบัติตามหลักการของศาสนาอย่างเคร่งครัด ๒) ทำตามบทบาหน้าที่ ตามวิธีการทางศาสนา ๓) ปฏิบัติธรรมที่มีสยิดอย่างสม่ำเสมอ ๔) พบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนทัศนคติ และความคิดเห็นของบุคคลอื่น^{๒๘}

นางมาเรียม ประดิษฐ์สุวรรณ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือการทำ ความดี ละเว้นความชั่ว รู้จักการให้อภัยซึ่งและกัน รู้จักบุญคุณโทษ ตั้งใจทำมาหากินไม่คดโกง รู้จักอดออม ประหยัด มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้ยากไร้^{๒๙}

นางมาลิน ศิลปะดำรงกุล เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน ได้ให้ทัศนะไว้ว่า วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือ ทุกคนต้องประพฤติปฏิบัติตามหลักการของศาสนาของตนเองอย่างถูกต้อง^{๓๐}

นางสาวพัชรียา อะเซ็น กู้ชีพมูลนิธิอาสาหนองจอกศูนย์ราชพลฤกษ์ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือ การดำรงชีพแบบเรียบง่าย ไม่ต้องแข่งขันชิงดีชิงเด่นกัน ให้ความร่วมมือและแลกเปลี่ยนทัศนคติ รับฟังความคิดเห็นของกันและกัน ร่วมแก้ปัญหาไม่มีข้อจำกัดทางด้านศาสนา^{๓๑}

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดหนองจอก มีทัศนะโดยภาพรวมว่า วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขนั้น ทุกคนต้องปฏิบัติตามหลักศาสนาของตนเองอย่างเคร่งครัด รู้จักบทบาทและหน้าที่ของตน สิ่งสำคัญสุดคือรู้จักการเข้าสังคม พบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนทัศนคติ และความคิดเห็นของบุคคลอื่นที่มีทัศนะก่อให้เกิดความสุขขึ้นในสังคม

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวพุทธและชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดหนองจอก ทั้งสองกลุ่มมีทัศนะคล้ายกันว่า วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขนั้น ต้องอาศัยหลักการทางศาสนาเป็นเครื่องมือ หรือแนวทางในการปฏิบัติ ส่วนที่ต่างกันก็อยู่ที่เครื่องมือของแต่ละศาสนา เช่น พระพุทธศาสนามีหลักศีล ๕ เป็นเครื่องป้องกันไม่ให้เกิดการทำความผิด และพรหมวิหาร เป็นการปฏิบัติสำหรับอยู่ร่วมกับคนอื่นตามภาระหน้าที่ที่มีจิตเมตตาต่อกันเป็นต้น ส่วนทางศาสนาอิสลามเน้น

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายวิสุทธิ สุไลมาน, อีหม่ามประจำมัสยิดดารุลมีนา, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๒๙} สัมภาษณ์ นางมาเรียม ประดิษฐ์สุวรรณ, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นางมาลิน ศิลปะดำรงกุล, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นางสาวพัชรียา อะเซ็น, กู้ชีพมูลนิธิอาสาหนองจอกศูนย์ราชพลฤกษ์, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

การปฏิบัติตามหลักศรัทธา คือความเชื่อต่อวณะคำสอนของอัลลอฮ์อย่างเคร่งครัด และหลักอานีมาฮ์ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติตนตามหน้าที่ไม่ว่ากายสิทธิ์ของบุคคลอื่น กระทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ เช่น หน้าที่ของความ เป็นพ่อแม่ หน้าที่ของลูก หน้าที่ของคนในสังคม หน้าที่ของพลเมืองของชาติ และหน้าที่ศาสนิก ของศาสนา ดังตารางที่ ๔.๓ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๓ เปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข

ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม
ยึดวิธีปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือ เช่น - หลักเบญจศีล - พรหมวิหารธรรม	๑) ยึดวิธีปฏิบัติตามหลักการศรัทธา คือ ความเชื่อต่อวณะคำสอนของอัลลอฮ์อย่างเคร่งครัด และ ๒) ยึดหลัก อานีมาฮ์ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติตนตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

๔.๔ เปรียบเทียบเป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิม ในชุมชนตลาดหนองจอก

๔.๔.๑ เป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธในชุมชนตลาดหนองจอก

บุคคลจะดำเนินชีวิตให้เกิดความสุขตามหลักพระพุทธศาสนาได้นั้น มีระดับเป้าหมายอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน ดังนี้ **๑. ระดับต้น เป็นเป้าหมายในชีวิตปัจจุบัน** คือ การตั้งตนเองให้เป็นหลักฐานมั่นคงให้ได้ ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ๑) อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น ๒) อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา ๓) กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี หมายถึง ทั้งรู้จักเลือกคบแต่คนดี ๔) สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม **๒. ระดับกลาง เป็นคุณค่าด้านในของชีวิต** เป็นฐานของการเกิดคุณธรรมและศีลธรรมที่ดียิ่งๆ ขึ้นไป มีหลักในการปฏิบัติ ๔ ประการ ๑) สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๒) สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล ๓) จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการสละ ๔) ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา และ **๓. ระดับสูงสุด คือ การสร้างสมบุญบารมี เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน** หลุดพ้นจากสังสารวัฏ วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายระดับสูงสุด นี้ ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ ประกอบด้วย ๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ๒) สัมมาสังกัปปะ การดำริชอบ ๓) สัมมาวาจา การเจรจาชอบ ๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ ๕) สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ ๖) สัมมาวายามะ ความเพียรพยายามชอบ ๗) สัมมาสติ การระลึกชอบ ๘) สัมมาสมาธิ การตั้งใจมั่นชอบ

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวพุทธในตลาดหนองจอก มีทัศนะดังนี้

พระครูผาสุกิจโกวิท เจ้าอาวาสวัดหนองจอก เจ้าคณะแขวงกระทุ่มราย ได้ให้ทัศนะว่าเป้าหมายของการดำเนินชีวิต คือ รู้จักปล่อยวาง ทำใจให้เป็นกลาง ไม่มีอคติต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง^{๓๒}

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระครูผาสุกิจโกวิท, เจ้าอาวาสวัดหนองจอก เจ้าคณะแขวงกระทุ่มราย, ๒๓ กุมภาพันธ์

นายวิเชียร ตันศิริ ไวยาวัจกรวัดหนองจอก ประธานมูลนิธิโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การปฏิบัติตนเพื่อให้เกิดสันติสุขในการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันได้ ก็ด้วยการไม่ก้าวไกลในการนับถือศาสนา ต้องรู้จักแบ่งปัน^{๓๓}

นางสังข์ อัดัตถุญญ ไวยาวัจกรวัดหนองจอก อดีตข้าราชการบำนาญ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า เป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือการให้ครอบครัว ชุมชน พุทธศาสนา และญาติพี่น้องร่วมอุทรเดียวกัน^{๓๔}

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวพุทธที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดหนองจอก มีทัศนะโดยภาพรวมว่า เป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขนั้น คือการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมที่จะนำมาซึ่งความสุขทั้งแก่ตนเองและบุคคลในสังคม ไม่เป็นสังคมแห่งการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน

๔.๔.๒ เป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก

สันติสุขของโลกจะเกิดขึ้นได้จะต้องมีการปลูกฝังอบรมสั่งสอนแนวคิดเรื่องการสร้างสันติสุขอย่างยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง โดยมีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ ๑) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับปัจเจก คือ การมอบความยำเกรงต่ออัลลอฮ์แต่เพียงพระองค์เดียวและสามารถปฏิบัติตามวิถีทางของอิสลามได้อย่างสมบูรณ์ ๒) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับครอบครัว อิสลามได้สร้างให้ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยส่งเสริมหลักเกณฑ์ของความประพฤติ และกฎระเบียบต่าง ๆ ขึ้นมา อันจะนำมาซึ่งการใช้ชีวิตครอบครัวที่สุขสมบูรณ์ ๓) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับสังคม สังคมเกิดขึ้นจากการมารวมตัวของครอบครัวแต่ละครอบครัว ซึ่งคนภายในสังคมจะต้องยึดหลักดังต่อไปนี้ (๑) ความรักและความเมตตา (๒) ความร่วมมือและความเป็นปึกแผ่น (๓) ระบบการเมืองที่รัฐจะต้องดูแลประชาชนด้วยความเสมอภาค (๔) ความยุติธรรม และ (๕) สวัสดิการที่ดีของสังคม ๔) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับโลก สันติสุขของโลกนั้น จะเป็นผลที่ตามมาจากการมีสันติสุขขึ้นภายในปัจเจกบุคคลแต่ละคน สันติภายในครอบครัว และสันติสุขในสังคมนั้นเอง และจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวมุสลิมในตลาดหนองจอก มีทัศนะดังนี้

นางมาเรียม ประดิษฐ์สุวรรณ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า เป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือการให้อภัยซึ่งกันและกัน การให้ชีวิตอย่างมีความสุขโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น การใช้ชีวิตแบบพอเพียง รู้จักอดออม ทำให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและมีสติในการดำรงชีวิตได้^{๓๕}

นางมาลินี ศิลปะดำรงกุล เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน ได้ให้ทัศนะไว้ว่า เป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือ การที่คนในสังคมไม่เบียดเบียนกันและกัน ไม่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน รู้จักแบ่งปันกัน ทำความดีสะสมไว้ให้มากที่สุด^{๓๖}

^{๓๓}สัมภาษณ์ นายวิเชียร ตันศิริ, ไวยาวัจกรวัดหนองจอก ประธานมูลนิธิโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก, ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๓๔}สัมภาษณ์ นางสังข์ อัดัตถุญญ, ไวยาวัจกรวัดหนองจอก อดีตข้าราชการบำนาญ, ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๓๕}สัมภาษณ์ นางมาเรียม ประดิษฐ์สุวรรณ, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๓๖}สัมภาษณ์ นางมาลินี ศิลปะดำรงกุล, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

นางขวัญตา วังสตั้ง ได้ให้ทัศนะไว้ว่า เป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือ การเชื่อมั่นและยึดมั่นในคำสอนของพระเจ้า (อัลลอฮ์) สิ่งสำคัญคือศรัทธาอย่างมั่นคงต่อพระองค์ท่านให้มีความสุขทั้งกายและใจ^{๓๗}

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดหนองจอก มีทัศนะเกี่ยวกับเป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข คือ การมีใจน้อมรับคำสอนของอัลลอฮ์มาปฏิบัติเป็นวิถีแห่งชีวิต เรียกว่า ทุกอย่างก้าวหรือทุกลมหายใจคืออิสลาม แล้วนำหลักการที่ได้จากศาสนานั้นมาปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชาวพุทธและชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดหนองจอก ทั้งสองกลุ่มมีทัศนะคล้ายกันว่า เป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขคือการร่วมสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมให้เป็นสังคมแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สังคมแห่งการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ไม่แบ่งแยกชั้นวรรณะทางสังคม หรือแม้แต่ความเชื่อทางศาสนาก็ไม่ได้เป็นอุปสรรคในการสร้างสันติสุขดังกล่าว ส่วนนัยที่ต่างกันนั้น เพียงแต่ละศาสนานำหลักการทางศาสนาของตนมายึดปฏิบัติ เช่น พระพุทธศาสนานำหลักของศีล ๕ อิสลามเน้นหลักศรัทธา เป็นต้น ดังตารางที่ ๔.๔ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๔ เป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข

ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม
พระพุทธศาสนามีเป้าหมายเพื่อต้องการการสร้างสังคมให้เป็นสังคมแห่งสันติสุข โดยปฏิบัติตามหลักของเบญจศีลอย่างเคร่งครัด	ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ ต้องการสันติให้ปรากฏแก่ชาวโลก โดยเบื้องต้นนั้น สอนให้ศาสนิกมีศรัทธาในศาสนาอิสลาม ก่อนจึงจะรู้วิธีสร้างสันติสุขที่แท้จริง

๔.๕ สรุป

จากการเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร สรุปได้ว่า

ด้านการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข ทั้งสองกลุ่มมีทัศนะคล้ายกันว่า เป็นการปฏิบัติหน้าที่บริบูรณ์ตามสิทธิ์ทั้งทางศาสนาและสังคม ที่ต่างกันเพียงแต่อาศัยหลักการทางศาสนาของแต่ละศาสนา มาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเท่านั้น

ด้านรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข ทั้งสองกลุ่มมีทัศนะคล้ายกันว่า คนทุกคนในสังคม ต้องปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของตนเองอย่างเคร่งครัด ไม่ก้าวร้าวสิทธิและหน้าที่ของบุคคลอื่น ส่วนที่ต่างกันคือการปฏิบัติโดยอาศัยรูปแบบทางศาสนาของตนเอง เช่นชาวพุทธเน้นหลักของศีล ๕ ส่วนชาวมุสลิมเน้นการปฏิบัติตามวิถีแห่งศาสนทูตซึ่งมีศรัทธาต่อพระอัลลอฮ์เป็นแนวทาง

ด้านวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข ทั้งสองกลุ่มมีทัศนะคล้ายกันที่ต้องอาศัยหลักการทางศาสนาเป็นเครื่องมือ หรือแนวทางในการปฏิบัติ ส่วนที่ต่างกันก็อยู่ที่เครื่องมือของแต่ละศาสนา เช่น

^{๓๗} สัมภาษณ์ นางขวัญตา วังสตั้ง, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

พระพุทธศาสนามีหลักศีล ๕ เป็นเครื่องป้องกันไม่ให้คนกระทำความผิด และพรหมวิหาร เป็นการปฏิบัติสำหรับอยู่ร่วมกับคนอื่นตามภาระหน้าที่ที่มีจิตเมตตาต่อกันเป็นต้น ส่วนทางศาสนาอิสลามเน้นการปฏิบัติตามหลักศรัทธา คือความเชื่อต่อวามคำสอนของอัลลอฮ์อย่างเคร่งครัด และหลักอาณานิฮาย ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติตนตามหน้าที่ไม่ว่ากายสิทธิ์ของบุคคลอื่น กระทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ เช่น หน้าที่ของความเป็นพ่อแม่ หน้าที่ของลูก หน้าที่ของคนในสังคม หน้าที่ของพลเมืองของชาติ และหน้าที่ศาสนิกของศาสนา

ด้านเป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข กลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่มมีทัศนะคล้ายกันว่า เป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขคือการร่วมสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมให้เป็นสังคมแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สังคมแห่งการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ไม่แบ่งแยกชั้นวรรณะทางสังคม หรือแม้แต่ความเชื่อทางศาสนาก็ไม่ได้เป็นอุปสรรคในการสร้างสันติสุขดังกล่าว ส่วนนัยที่ต่างกันนั้นเพียงแต่ละศาสนานำหลักการทางศาสนาของตนมายึดปฏิบัติ เช่น พระพุทธศาสนาเน้นหลักของศีล ๕ อิสลามเน้นหลักศรัทธา เป็นต้น ดังตารางสรุปเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร ดังนี้

จากการเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร สรุปลเป็นตารางเปรียบเทียบได้ดังนี้

การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข		รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข		วิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข		เป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข	
ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม	ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม	ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม	ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม
การปฏิบัติหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนให้สมบูรณ์ด้วยหลักของเบญจศีลเบญจธรรม	การปฏิบัติตามหลักศรัทธาในศาสนาอิสลามและอัลลอฮ์อย่างเคร่งครัด	๑) การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของตนอย่างเคร่งครัด ๒) ไม่ก้าวล่วงสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น ๓) ปฏิบัติตามหลักของศีล ๕ อย่างเคร่งครัด	๑) การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของตนอย่างเคร่งครัด ๒) ไม่ก้าวล่วงสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น ๓) ปฏิบัติตามวิถีแห่งศาสนาทูต ซึ่งมีศรัทธาต่อพระอัลลอฮ์	ยึดวิถีปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธ-ศาสนาเป็นเครื่องมือ เช่น - หลักเบญจศีล - พรหมวิหารธรรม	๑) ยึดวิถีปฏิบัติตามหลักการศรัทธา คือ ความเชื่อต่อวจนะคำสอนของอัลลอฮ์อย่างเคร่งครัด และ ๒) ยึดหลัก อานีมาฮ์ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติตนตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย	พระพุทธศาสนา มีเป้าหมายเพื่อต้องการการสร้างสังคมให้เป็นสังคมแห่งสันติสุข โดยปฏิบัติตามหลักของเบญจศีลอย่างเคร่งครัด	ศาสนาอิสลาม เป็นศาสนาแห่งสันติภาพ ต้องการสันติให้ปรากฏแก่ชาวโลก โดยเบื้องต้นนั้น สอนให้ศาสนิกมีศรัทธาในศาสนาอิสลามก่อนจึงจะรู้วิธีสร้างสันติสุขที่แท้จริง

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” นี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ ๒) เพื่อศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม และ ๓) เพื่อเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผลการศึกษาพบว่า

จากการศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ สรุปได้ว่า การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข จึงเป็นสภาพความเป็นอยู่ หรือการดำรงชีพอยู่ที่มีแต่ความสงบปราศจากความขัดแย้ง ความรุนแรง มีความยุติธรรม และแนวทางต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดความสงบอย่างมีหลักการและมีเหตุผล รวมทั้งรู้จักสิทธิหน้าที่ มีวินัยในตนเอง เพราะที่ไหนมีความสงบ มีความสุข นั่นก็คือภาวะไร้ความขัดแย้ง ภาวะที่ทำให้เกิดความสงบสุข ซึ่งมีรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ ได้แก่ การส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลและสังคมมีธรรมะคือความถูกต้อง ยึดเอาความถูกต้องเป็นใหญ่และเป็นหลักการสำคัญในการประพฤติปฏิบัติหรือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การปกครอง ศาสนา การศึกษา และนิเวศวิทยา หากส่งเสริมตามแนวทางดังที่กล่าวในเบื้องต้นให้เป็นไปพร้อม ๆ กันทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนสังคม สันติสุขก็จะเกิดขึ้นแก่สังคมโลก

นอกจากนั้น พระพุทธศาสนายังให้ข้อคิดแก่ผู้ครองเรือนไว้ว่า การใช้ชีวิตร่วมกันในครอบครัวให้สมบูรณ์เต็มที่เป็นไปได้ยากเพราะจะต้องสงเคราะห์คนข้างเคียงอย่างทั่วถึง ก็ประสบสันติสุขด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมดังนี้

๑) ทิศ ๖ ในฐานะหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว หมายถึง บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่เราทุกคนต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วยดุจทิศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น ๖ ทิศ คือ มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย ทาสและกรรมกร เป็นทิศเบื้องล่าง และพระสงฆ์ สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน

๒) คุณสมบัติของภักษณมิตร ๗ ประการ การที่บุคคลจะปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวได้สมบูรณ์ จะต้องมียุทธสมบัติของผู้เป็นภักษณมิตรทั้ง ๗ ประการ (๑) การทำตัวน่ารักในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม (๒) นำเคารพในฐานะประพฤติดุจสมควรแก่ฐานะ (๓) นำเจริญใจหรือนำยกย่อง (๔) รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ (๕) อดทนต่อถ้อยคำต่าง ๆ (๖) แกล้งเรื่องล้าลึกได้ (๗) ไม่ชักนำไปในอวิชชา คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักนำไปในทางเสื่อมเสีย

บุคคลจะดำเนินชีวิตให้เกิดความสุขตามหลักพระพุทธศาสนาได้นั้น มีระดับเป้าหมายอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน ดังนี้

๑. ระดับต้น เป็นเป้าหมายในชีวิตปัจจุบัน คือ การตั้งตนเองให้เป็นหลักฐานมั่นคงให้ได้ ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ๑) อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น ๒) อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา ๓) กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี หมายถึง ทั้งรู้จักเลือกคบแต่คนดี ๔) สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม

๒. ระดับกลาง เป็นคุณค่าด้านในของชีวิต เป็นฐานของการเกิดคุณธรรมและศีลธรรมที่ดีงามยิ่งๆ ขึ้นไป มีหลักในการปฏิบัติ ๔ ประการ ๑) สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๒) สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล ๓) จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการสละ ๔) ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา

๓. ระดับสูงสุด คือ การสร้างสมบุญบารมี เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน หลุดพ้นจากสังสารวัฏ วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายระดับสูงสุด นี้ ได้แก่ มรรคมงคล ๘ ประกอบด้วย ๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ๒) สัมมาสังกัปปะ การดำริชอบ ๓) สัมมาวาจา การเจรจาชอบ ๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ ๕) สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ ๖) สัมมาวายามะ ความเพียรพยายามชอบ ๗) สัมมาสติ การระลึกชอบ ๘) สัมมาสมาธิ การตั้งใจมั่นชอบ

จากการศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม ในประเด็นความหมายรูปแบบ วิธีการ และเป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม สรุปได้ว่า วิถีแห่งอิสลามเป็นวิถีที่เกี่ยวกับธรรมชาติของจักรวาล และความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับองค์พระผู้สร้าง ให้ความเข้าใจเกี่ยวกับสมดุลทางธรรมชาติและสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ของธรรมชาติ จากนั้นก็ปล่อยให้มนุษย์เรียนรู้ส่วนต่าง ๆ ขององค์ประกอบ เพื่อนำสิ่งเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์ในการทำหน้าที่คอลีฟะฮ์ผู้สืบทอดต่อไป โดยมีเงื่อนไขว่า เขาจะต้องศรัทธามั่นต่ออัลลอฮ์ แต่เพียงพระองค์เดียว พวกเขาจะต้องมุ่งไปสู่พระองค์ด้วยการนมัสการต่อพระองค์แต่เพียงพระองค์เดียว ทุกความเข้าใจในระบบและกฎหมายจะต้องรับมาจากพระองค์แต่เพียงผู้เดียว เป็นศาสนาแห่งสันติที่มุ่งหมาย ๒ แบบ คือ ๑) สันติสุขภายใน เป็นสันติอันเกิดขึ้นจากการยอมจำนนต่ออำนาจของพระผู้เป็นเจ้าโดยไม่มีข้อขัดแย้ง ลังเล สงสัยภายในจิตใจ ๒) สันติสุขภายนอก เป็นสันติอันเกิดจากการวางหลักการและกฎเกณฑ์ของสันติสุขภายในครอบครัว สังคม และโลกอย่างลงตัว

วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมก็คือการปฏิบัติตามวิถีของอิสลามอย่างเคร่งครัดนั่นเอง มีอยู่ ๔ แนวทาง ได้แก่

๑ แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับปัจเจกบุคคล มุสลิมเชื่อว่า จะไม่มีสันติสุขในโลกนี้ จนกว่าคนแต่ละคนจะอยู่ในสันติสุขของตัวเอง ฉะนั้น สันติสุขในระดับปัจเจกนั้นสามารถสร้างเกิดขึ้นได้โดย ๑) การมอบความไว้วางใจต่อพระผู้เป็นเจ้า (๑) ผู้ศรัทธามั่นในสิ่งเร้นลับ (๒) ดำรงละหมาด (๓) ใช้จ่ายบางส่วนของสิ่งที่เราได้ประทานแก่พวกเขา (๔) ศรัทธามั่นในสิ่งที่ถูกประทาน (๕) พวกเขามีความเชื่อมั่นในโลกหน้า ๒) การขจัดความขัดแย้งภายในจิตใจ ๓) ความรักและความเมตตา

๒. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับครอบครัว อิสลามสร้างให้ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยการสร้างหลักเกณฑ์ของความประพฤติและกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับกับสันติสุขในส่วนนี้

๓. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับสังคม ชี้ให้เห็นว่าคนแต่ละคนในสังคมจะตระหนักว่าพวกเขามีได้มีชีวิตอยู่เพื่อพวกเขาเอง และเพื่อบรรดาผู้ที่ดำเนินรอยตามพวกเขา

๔. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับโลก อิสลามได้ปลูกฝังสันติสุขให้มีขึ้นในความสำนึกของแต่ละคนเป็นอันดับแรกต่อจากนั้นก็ในครอบครัวของเขาในชุมชนของเขาและสุดท้ายก็ในความสัมพันธ์ระหว่างชาติอิสลามมีข้อกำหนดเกี่ยวกับสันติสุขระหว่างคนแต่ละคนกับพระผู้ทรงสร้างเขา ระหว่างคนแต่ละคนกับความสำนึกของเขา และระหว่างเขากับชุมชน สันติสุขสามารถสร้างขึ้นได้ในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของกลุ่มต่าง ๆ ในความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละคนกับรัฐบาลของพวกเขา และในที่สุดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ

จากประเด็นเป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม สรุปได้ว่า สันติสุขของโลกจะเกิดขึ้นได้จะต้องมีการปลูกฝังอบรมสั่งสอนแนวคิดดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง โดยมีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ ๑) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับปัจเจก คือ การมอบความยำเกรงต่ออัลลอฮ์แต่เพียงพระองค์เดียวและสามารถปฏิบัติตามวิถีทางของอิสลามได้อย่างสมบูรณ์ ๒) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับครอบครัว อิสลามได้สร้างให้ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยส่งเสริมหลักเกณฑ์ของความประพฤติ และกฎระเบียบต่าง ๆ ขึ้นมา อันจะนำมาซึ่งการใช้ชีวิตครอบครัวที่สุขสมบูรณ์ ๓) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับสังคม สังคมเกิดขึ้นจากการมารวมตัวของครอบครัวแต่ละครอบครัว ซึ่งคนภายในสังคมจะต้องยึดหลักดังต่อไปนี้ (๑) ความรักและความเมตตา (๒) ความร่วมมือและความเป็นปึกแผ่น (๓) ระบบการเมืองที่รัฐจะต้องดูแลประชาชนด้วยความเสมอภาค (๔) ความยุติธรรม และ (๕) สวัสดิการที่ดีของสังคม ๔) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับโลก สันติสุขของโลกนั้น จะเป็นผลที่ตามมาจากการมีสันติสุขขึ้นภายในปัจเจกบุคคลแต่ละคน สันติภายในครอบครัว และสันติสุขในสังคมนั่นเอง

จากการเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร สรุปได้ดังนี้

๑) ด้านการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข ทั้งสองกลุ่มมีทัศนะคล้ายกันว่า เป็นการปฏิบัติหน้าที่บริบูรณ์ตามสิทธิ์ทั้งทางศาสนาและสังคม ที่ต่างกันเพียงแต่อาศัยหลักการทางศาสนาของแต่ละศาสนามาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเท่านั้น

๒) ด้านรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข ทั้งสองกลุ่มมีทัศนะคล้ายกันว่า คนทุกคนในสังคม ต้องปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของตนเองอย่างเคร่งครัด ไม่ก้าวล่วงสิทธิและหน้าที่ของบุคคลอื่น ส่วนที่ต่างกันคือการปฏิบัติโดยอาศัยรูปแบบทางศาสนาของตนเอง เช่นชาวพุทธเน้นหลักของศีล ๕ ส่วนชาวมุสลิมเน้นการปฏิบัติตามวิถีแห่งศาสนทูตซึ่งมีศรัทธาต่อพระอัลลอฮ์เป็นแนวทาง

๓) ด้านวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข ทั้งสองกลุ่มมีทัศนะคล้ายกันที่ต้องอาศัยหลักการทางศาสนาเป็นเครื่องมือ หรือแนวทางในการปฏิบัติ ส่วนที่ต่างกันก็อยู่ที่เครื่องมือของแต่ละศาสนา เช่น พระพุทธศาสนามีหลักศีล ๕ เป็นเครื่องป้องกันไม่ให้คนกระทำความผิด และพรหม

วิหาร เป็นการปฏิบัติสำหรับอยู่ร่วมกับคนอื่นตามภาระหน้าที่ที่มีจิตเมตตาต่อกันเป็นต้น ส่วนทางศาสนาอิสลามเน้นการปฏิบัติตามหลักศรัทธา คือความเชื่อต่อวามะคำสอนของอัลลอฮ์อย่างเคร่งครัด และหลัก อาณิมาฮ์ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติตนตามหน้าที่ไม่ก้าวล่วงสิทธิของบุคคลอื่น กระทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ เช่น หน้าที่ของความเป็นพ่อแม่ หน้าที่ของลูก หน้าที่ของคนในสังคม หน้าที่ของพลเมืองของชาติ และหน้าที่ศาสนิกของศาสนา

๔) ด้านเป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข กลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่มมีทัศนะคล้ายกันว่า เป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขคือการร่วมสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมให้เป็นสังคมแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สังคมแห่งการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ไม่แบ่งแยกชั้นวรรณะทางสังคม หรือแม้แต่ความเชื่อทางศาสนาก็ไม่ได้เป็นอุปสรรคในการสร้างสันติสุขดังกล่าว ส่วนนัยที่ต่างกันนั้น เพียงแต่ละศาสนานำหลักการทางศาสนาของตนมายึดปฏิบัติ เช่น พระพุทธศาสนานับหลักของศีล ๕ อิสลามเน้นหลักศรัทธา เป็นต้น

จากการเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร สรุปรูปเป็นตารางเปรียบเทียบได้ดังนี้

การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข		รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข		วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข		เป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข	
ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม	ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม	ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม	ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม
การปฏิบัติหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนให้สมบูรณ์ด้วยหลักของเบญจศีลเบญจธรรม	การปฏิบัติตามหลักศรัทธาในศาสนาอิสลามและอัลลอฮ์อย่างเคร่งครัด	๑) การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของตนอย่างเคร่งครัด ๒) ไม่ก้าวร้าวทำลายสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น ๓) ปฏิบัติตามหลักของศีล ๕ อย่างเคร่งครัด	๑) การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของตนอย่างเคร่งครัด ๒) ไม่ก้าวร้าวทำลายสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น ๓) ปฏิบัติตามวิถีแห่งศาสนาทูตซึ่งมีศรัทธาต่อพระอัลลอฮ์	ยึดวิธีปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธ-ศาสนาเป็นเครื่องมือ เช่น - หลักเบญจศีล - พรหมวิหารธรรม	๑) ยึดวิธีปฏิบัติตามหลักการศรัทธา คือ ความเชื่อต่อวามะคำสอนของอัลลอฮ์อย่างเคร่งครัด และ ๒) ยึดหลัก อาณิมาฮ์ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติตนตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย	พระพุทธศาสนา มีเป้าหมายเพื่อต้องการการสร้างสังคมให้เป็นสังคมแห่งสันติสุข โดยปฏิบัติตามหลักของเบญจศีลอย่างเคร่งครัด	ศาสนาอิสลาม เป็นศาสนาแห่งสันติภาพ ต้องการสันติให้ปรากฏแก่ชาวโลก โดยเบื้องต้นนั้น สอนให้ศาสนิกมีศรัทธาในศาสนาอิสลามก่อนจึงจะรู้วิธีสร้างสันติสุขที่แท้จริง

จากการเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร โดยภาพรวมแล้ว พบว่า ชาวพุทธและชาวมุสลิมมีทัศนคติที่เหมือนกันว่า การจะอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุขได้นั้น ต้องมีศรัทธามั่นคงปฏิบัติตามหลักศาสนาของตนอย่างเคร่งครัด สามารถที่จะพัฒนากาย วาจา ใจ ของตนให้เกิดสุขได้ ส่วนนัยที่ต่างกันนั้น ชาวพุทธมุ่งหมายเอาการปฏิบัติตามหลักของเบญจศีล เบญจธรรม เป็นเครื่องพัฒนากาย วาจาและใจให้เป็นปกติสุข และก้าวสู่ความสุขสันต์อันยั่งยืนคือพระนิพพาน ส่วนชาวมุสลิมมุ่งหมายยึดหลักศรัทธาในอัลลอฮ์ มีพระองค์เป็นผู้ชี้แนวทางในการดำเนินชีวิตอันจะนำมาซึ่งความสุขอันนิรันดร์

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” มีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

๑. ควรนำหลักการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขไปใช้ในหน่วยงานรัฐและเอกชน เพื่อพัฒนาสังคมวงกว้าง
๒. ควรนำหลักการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในทางศาสนาไปนำเสนอในเวทีศาสนสัมพันธ์ เพื่อความเข้าใจในวิถีสันติสุขของแต่ละศาสนา

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

๑. ควรมีการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาต่าง ๆ”
๒. ควรมีการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของศาสนิกในแต่ละศาสนาในเชิงบูรณาการต่อสังคมอย่างยั่งยืน”

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ข. เอกสารทุติยภูมิ:

(๑) หนังสือ:

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเกี่ยวกับศาสนาและศีลธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒.

ชัยยิต ภูมฺพ. อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รับเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑. แปลโดย สุนทร มาลาดี. ปัตตานี: เบนฮาลาบี เพรส, ม.ป.ป..

_____. อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน(ได้รับเงาอัล-กุรอาน)ญุซที่ ๒. แปลโดย สุนทร มาลาดี. ปัตตานี: เบนฮาลาบี เพรส, ๒๕๔๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๑.

_____. พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.

มนต์ ทองชัย. ศาสนาสากล. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๖.

มุฮัมมัดอซีฟ คิดไว. อารยธรรมตะวันตกอิสลามและมุสลิม. แปลโดย กิตติมา อมรทัต, อิมรอนมะลู-ลีม. กรุงเทพมหานคร: ส.วงศ์แสงี่ยม, ๒๕๒๖.

มูเรเตซา มูญะฮะฮารี. “ญิฮาด” สงครามแห่งอิสลาม. แปลโดย บรรจง บินกาซัน. กรุงเทพมหานคร: ชมรมหนังสือ "ทางนำ", ๒๕๒๖.

เมตตา กฤตวิทย์ และพัชนี เขยจรรยา. การประเมินผลสื่อเพื่อสร้างแนวคิดด้านสันติภาพแก่เด็กและเยาวชน. (เอกสารวิจัยสถาบันปรีดี พนมยงค์), ๒๕๓๐.

ยูสุฟ อัล-กือรฎอวีย์. สู่การฟื้นฟูอิสลาม การกึ่งที่ต้องเข้าร่วม. แปลโดย กุตามะฮ์. กรุงเทพมหานคร: มะฮ์ญ์ญะฮ์ตุล อิลม-สถานีความรู้, ๒๕๔๗.

ยูโธณ เกอหิม. **มนุษย์ในอิสลาม: ศึกษาวิเคราะห์ปฐมกำเนิดของมนุษย์**. ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๔๑.

เสฐียร พันธรั้งษ์, ศาสตราจารย์พิเศษ. **ศาสนาโบราณ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเยลโล่ การพิมพ์จำกัด, ๒๕๒๔.

หะซัน อัล-บันนา. **อิสลามวิถีแห่งสันติภาพ**. แปลโดย ชูอัม อุษมาน. กรุงเทพมหานคร: อิสลามิกอะคาเดมี, ๒๕๔๗.

สำนักงานเขตหนองจอก. **แผนปฏิบัติการประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๑ สำนักงานเขตหนองจอก**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๖๑.

อับดุลละซีซ บินอับดิลลาฮ์ บินบาซ. **หลักการเชื่อมั่นที่ถูกต้องและที่ตรงข้ามกัน**. แปลโดย อิมรอน มะกุดี. กรุงเทพมหานคร: โรงเรียนศาสนวิทยา, ๒๕๓๑.

(๒) วิทยานิพนธ์/งานวิจัย:

กานต์สินี จันทรวินาติก. “การศึกษาวิเคราะห์ระบบวิธีคิดเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์, ศ.ดร.. “การศึกษาระบบการพัฒนาสังคมที่นำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์”, **รายงานการวิจัย**. สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักงานปลัดกระทรวง. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเนติกุลการพิมพ์ (๒๕๔๑) จำกัด, ๒๕๔๘.

ธนกุล ฉัตรเลวนิช. “การศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินชีวิตของอุบาสกในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

นิรันดร์ ชันธวิธี. “การศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อและการปฏิบัติทางศาสนาของชาวมุสลิมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

นุชนาฏ ปริกสุวรรณ. “การศึกษาชุมชนมุสลิมเขตหนองจอก”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗.

พระมหาทองสุข สุจิตโต (ไกรพงษ์). “การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์ในวรรณคดีพุทธปรัชญา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาเสรีชน นริสสุโร (พันธ์ประโคน). “การศึกษาวิเคราะห์ข้อปัสเสณธรรมในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

มานี ชูไทย. “อิสลาม: วิถีการดำเนินชีวิตที่พัฒนาคุณภาพชีวิต”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๔๔.

มนตรี มาลีพันธุ์. “ญิฮาดในอิสลาม: การศึกษาในแง่ของสันติวิธีและการใช้ความรุนแรง”.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

ศศิวรรณ กำลังสินเสริม. “พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม”. **ดุชนิพนธ์พุทธ
ศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

โสภิตา จิระพงศ์. “ศึกษาวิเคราะห์การดำเนินชีวิตเชิงพุทธของผู้นำในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

๒. ภาษาอังกฤษ:

Karen Armstrong. **Islam A Short History**. London: Clays Ltd, St Ives plc, 2004.

_____. **Muhammad: A biography of the prophet**. USA: Harper Collins, 1993.

Khawaja Ghulam Saiyidain. **Islam: The Religion of Peace**. New Delhi: Islam and the Modern Age Society, 1976.

ภาคผนวก ก

รายชื่อและหนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัย

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัย

ลำดับที่	ชื่อ-ฉายา/นามสกุล	วุฒิการศึกษา
๑	พระมหาดิเดช สติวโร, ดร.	ป.ธ. ๙, พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
๒	พระมหาบุญเกิด ปณญาปวุฑฒิ, ดร.	ป.ธ.๗, พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ), ศศ.ม. (บาลีและสันสกฤต), ศศ.ด. (จารึกตะวันออก)
๓	ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี	ป.ธ. ๙, พธ.บ. (รัฐศาสตร์ (บริหารรัฐกิจ)), ศศ.ม. (จริยศาสตร์), Ph.D. (Philosophy and Religion)

สำเนาหนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๙๖ ภายใน ๘๐๙๖

ที่ ศธ. ๖๑๐๒.๓ /ว ๕

วันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

นมัสการ พระมหาดิเดช สติวโร, ดร.

ด้วย พระใบฎีกาภุชญา กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ เลขประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร A COMPARATIVE STUDY OF THE BUILDING PEACEFUL LIVING OF THE BUDDHISTS AND THE MUSLIMS IN NONGCHOK COMMUNITY, BANGKOK” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบเครื่องมือแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ ขึ้นมาใหม่เพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์การวิจัย และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ จึงเห็นควรให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย

เพื่อการนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(ดร.คงสุภุญ แพ่งทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

นิตสอนเคราะห์
๑๖ ม.ค. ๖๒

ติดต่อประสานงานนิสิต

พระใบฎีกาภุชญา กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817

ติดต่อประสานงาน

นายไชยา แสนแสนยา โทร. 098 891 4421/098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๘๖ ภายใน ๘๐๘๖

ที่ ศธ. ๖๑๐๒.๓ /ว ๕

วันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

นมัสการ พระมหาบุญเกิด ปณญาปวุฒิ, ดร.

ด้วย พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ เลขประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร A COMPARATIVE STUDY OF THE BUILDING PEACEFUL LIVING OF THE BUDDHISTS AND THE MUSLIMS IN NONGCHOK COMMUNITY, BANGKOK” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบเครื่องมือแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ ขึ้นมาใหม่เพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์การวิจัย และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ จึงเห็นควรให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย

เพื่อการนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(ดร.คงสฤษฏ์ แพ่งทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

พระมหาบุญเกิด ปณญาปวุฒิ, ดร.

11 / 01 / 62

ติดต่อประสานงานนิสิต

พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817

ติดต่อประสานงาน

นายไชยา แสนแสนยา โทร. 098 891 4421/098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๙๖ ภายใน ๘๐๙๖

ที่ ศธ. ๖๑๐๒.๓ /ว ๕

วันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี

ด้วย พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ เลขประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร A COMPARATIVE STUDY OF THE BUILDING PEACEFUL LIVING OF THE BUDDHISTS AND THE MUSLIMS IN NONGCHOK COMMUNITY, BANGKOK” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบเครื่องมือแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ ขึ้นมาใหม่เพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์การวิจัย และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ จึงเห็นควรให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย

เพื่อการนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(ดร.คงสฤษฎ์ แพ่งทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

(ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี)

รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์
๑๔ / ม.ค. / ๖๒

ติดต่อประสานงานนิสิต

พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817

ติดต่อประสานงาน

นายไชยา เสนแสนยา โทร. 098 891 4421/098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ภาคผนวก ข

รายชื่อและหนังสือเชิญผู้ให้สัมภาษณ์

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ก. กลุ่มชาวพุทธ

๑	พระครูผาสุกิจโกวิท	เจ้าคณะแขวงกระทู้มราย เจ้าอาวาสวัดหนองจอก
๒	นายวิเชียร ตันศิริ	ผู้ให้สัมภาษณ์
๓	นายจำลอง ภัคคยาภรณ์	ผู้ให้สัมภาษณ์
๔	นายจรัญ อุตตัญญู	ผู้ให้สัมภาษณ์
๕	นายชิตสิรร์รค์ กมลบุญญทรัพย์	ผู้ให้สัมภาษณ์
๖	ผอ.สังข์ อุตตัญญู	ผู้ให้สัมภาษณ์
๗	นางไฉทยา สิทธิบุญ	เลขานุการมูลนิธิอาสาหนองจอก (ศูนย์ราชพฤกษ์)
๘	นางรองรัตน์ กนกนาค	ผู้ให้สัมภาษณ์
๙	นางสุกานดา โฆษิตพานิชกุล	ผู้บริหารโรงเรียนหนองจอกกงลิบฮั่วเคี้ยว
๑๐	นางขวัญจิต ประเสริฐศรี	ประธานชุมชนโรงเรียนหนองจอกกงลิบฮั่วเคี้ยว

ข. กลุ่มชาวมุสลิม

๑	นายวิสุทธิ สุไลมาน	อิหม่าม
๒	นายเอกภพ สมานตระกูล	ปราชญ์เกษตรทฤษฎีใหม่
๓	นายอิธิวัฒน์ วังสตางค์	ผู้ให้สัมภาษณ์
๔	นายสมศักดิ์ อินทะสุวรรณ	ผู้ให้สัมภาษณ์
๕	นายสมชาย มิตรมานะ	ผู้ให้สัมภาษณ์
๖	นางขวัญตา วังสตางค์	ผู้ให้สัมภาษณ์
๗	นางมาเรียม ประดิษฐ์สุวรรณ	ผู้ให้สัมภาษณ์
๘	นางอรทัย สุขมณี	ผู้ให้สัมภาษณ์
๙	นางสาวพัชรียา อะเซ็น	ผู้ให้สัมภาษณ์
๑๐	นางมาลินี ศิลปดำรงกุล	ผู้ให้สัมภาษณ์

สำเนาหนังสือเชิญผู้ให้สัมภาษณ์

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

นมัสการ พระครูมหาสุกิจโกวิท เจ้าคณะแขวงกระทุ่มราย เจ้าอาวาสวัดหนองจอก

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษา
เปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก
กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตนโบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร.
เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติ
สุขของชาวพุทธในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็น
ประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

อนุโมทนาในสัมมาสัมมา
พระครูมหาสุกิจโกวิท

นมัสการด้วยความเคารพ

(ดร.คงสุกัญญา พงษ์ทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา เสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นายวิเชียร ต้นศิริ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระปิฎกกาณฺฐกฏ กตปุญฺโย (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตนโอบส, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมฺโม, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

อนุญาต ใน สัมภาษณ์ได้
ร. ๖๑๐๒.๓/ว
๑๖ กพ. ๖๒.

(ดร.คงสุภรณ์ แสงทรัพย์)
ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระปิฎกกาณฺฐกฏ กตปุญฺโย (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา แสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว ๒

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นายจำลอง ภัคคยาภรณ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกาภคฤช ภาณุโย (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษา
เปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก
กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตนโบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร.
เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติ
สุขของชาวพุทธในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็น
ประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

(พระใบฎีกาภคฤช ภาณุโย)

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ดร.คงสุภรณ์ แพร่งทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกาภคฤช ภาณุโย (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา แสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นายเจริญ อัดตัญญู

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมฺโม, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ดร.คงสฤษฎ์ พงษ์ทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

๑๕/๒๕๖๒ ๑๕/๒๕๖๒

เจริญ อัดตัญญู

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา เสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิพนธ์สัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นายชิตสิริศร กมลบุญทรัพย์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกาฤกษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษา
เปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก
กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตนโณบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร.
เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติ
สุขของชาวพุทธในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็น
ประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

อนันต์ นิสิต
ศึกษา
ชิตสิริศร กมลบุญทรัพย์

ดร.คณฤกษ์ แพ่งทรัพย์
ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกาฤกษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา แสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิพนธ์สัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน ผอ.สังข์ อุตตัญญู

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษา
เปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก
กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร.
เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติ
สุขของชาวพุทธในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็น
ประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ทนาย, อ. น. ๑๖๒๕๖๒

เรียนมาด้วยความนับถือ

นางสาว อ. น. ๑๖๒๕๖๒

(ดร.คงสุภรณ์ แสงทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา เสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นางไฉยา สิทธิบุญ เลขานุการมูลนิธิอาสาคณะสงฆ์ (ศูนย์ราชพฤกษ์)

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษา
เปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก
กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตนโบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร.
เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติ
สุขของชาวพุทธในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็น
ประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ดร.คงสุษฐ์ แพงทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

* วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง

- พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นส.สุกานดา โสจิตพานิชกุล ผู้บริหารโรงเรียนหนองจอกกมลชัยเคียว

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษา
เปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก
กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตนโณบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร.
เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติ
สุขของชาวพุทธในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็น
ประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

อนุญาตให้สัมภาษณ์ได้
สุกานดา โสจิตพานิชกุล

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ดร.คงฤกษ์ แผงทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา แสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิพนธ์สัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นางรอรรัตน์ กนกนาค

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตนโบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

อนุญาตให้สัมภาษณ์
พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ

(ดร.คงสุภรณ์ แสงทรัพย์)
ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา แสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิพนธ์สัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นส.สุกานดา โสจิตพานิชกุล ผู้บริหารโรงเรียนหนองจอกกมลชัยเคียว

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษา
เปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก
กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตนโณบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร.
เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติ
สุขของชาวพุทธในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็น
ประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

อนุญาตให้สัมภาษณ์ได้
สุกานดา โสจิตพานิชกุล

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ดร.คงฤกษ์ แผงทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา แสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นางขวัญจิต ประเสริฐศรี ประธานชุมชนโรงเรียนหนองจอกกกลีบัวแก้ว

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกาภคฤช กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษา
เปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก
กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตนโบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร.
เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติ
สุขของชาวพุทธในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็น
ประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ดร.คงสุภ พงษ์ทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกาภคฤช กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา แสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นายวิสุทธิ์ สุไลมาน อีหม่าม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

* เป็นสิ่งใน สัมภาษณ์

เรียนมาด้วยความนับถือ

(นายวิสุทธิ์ สุไลมาน)

(ดร.คงสฤษฎ์ พงษ์ทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา แสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นายอิทธิวัฒน์ วังสตาจค์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกาฤกษ์กฤดา กตปุณโย (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

รายนามผู้สัมภาษณ์
อิทธิวัฒน์ วังสตาจค์

(ดร.คงสุกัญญา พงษ์ทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกาฤกษ์กฤดา กตปุณโย (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา แสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว ๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นายสมศักดิ์ อินทสุวรรณ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกาภคฤกษ์ กตปุณโย (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมฺโม, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

จุฬาลักษณ์ คำขวัญ วิชาญ

สมศักดิ์ อินทสุวรรณ

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ดร.คงสุภรณ์ แพงทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกาภคฤกษ์ กตปุณโย (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา แสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว ๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นายสมชาย มิตรมานะ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกาภคฤกษ์ กตปุณโย (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

สมชาย มิตรมานะ

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ดร.คงสุภรณ์ แพงทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกาภคฤกษ์ กตปุณโย (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา แสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นางขวัญตา วังสตาจ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกาภคฤกษ์ กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษา
เปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก
กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตนโบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร.
เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติ
สุขของชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะ
เป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

ผู้ให้สัมภาษณ์
ขวัญตา วังสตาจ

(ดร.คงสฤษฎ์ พงษ์ทรัพย์)
ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกาภคฤกษ์ กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา แสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว ๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นางมาเรียม ประดิษฐ์สุวรรณ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตนโบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ยื่นขอ ๙ พี่แสงจันทร์
๑๓/๒๕๖๒

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ดร.คงสุภย์ พงษ์ทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา แสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอนับน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นางอรัญย์ สุขมณี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษา
เปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก
กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมฺโม, ผศ.ดร.
เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติ
สุขของชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะ
เป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ศิษย์ให้สัมภาษณ์

อรุณ สุขมณี

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ดร.คงสฤษฎ์ พงษ์ทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกากฤษฎา กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา แสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓/ว ๒๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิพนธ์สัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นางสาวพัชรียา อะเซ็น

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกาฤทธิยา กตปุญโญ (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร. เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ผู้ขอให้นิพนธ์สัมภาษณ์
พัชรียา อะเซ็น

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ดร.คงสุภัญญา แพ่งทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกาฤทธิยา กตปุญโญ (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา แสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ที่ ศธ ๖๑๐๒.๓ /ว ๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๘๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

กุ่มภาพันธ์ ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานวิจัย

เรียน นางมารีน ศิลปดำรงกุล

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระใบฎีกาฤทธิญา กตปุณโย (แสงจันทร์) นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ศาสนาเปรียบเทียบ รหัสประจำตัวนิสิต ๖๐๐๑๒๐๑๐๒๒ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษา
เปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก
กรุงเทพมหานคร” โดยมี พระศรีรัตนโมลี, ผศ.ดร. เป็นที่ปรึกษาหลัก และพระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร.
เป็นอาจารย์ที่ปรึกษารองนั้น

ในการนี้ นิสิตมีความประสงค์จะขอสัมภาษณ์ท่านในประเด็นเรื่อง “วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติ
สุขของชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” เพื่อความสมบูรณ์ในงานวิจัยในครั้งนี้ อันจะ
เป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการและสังคมต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
ขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

นิตติ/พิสิมภณภ

นางมารีน ศิลปดำรงกุล

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ดร.คงสฤษฎ์ แพ่งทรัพย์)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

ติดต่อประสานงาน :

- * วัน เวลา สถานที่สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานด้วยตนเอง
- พระใบฎีกาฤทธิญา กตปุณโย (แสงจันทร์) โทร. 086 059 1817
- นายไชยา แสนแสนยา (เจ้าหน้าที่) โทร. 098 387 5997 E-Mail : sampapi1974@gmail.com

ภาคผนวก ค.

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม
 ในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร

A COMPARATIVE STUDY OF THE BUILDING PEACEFUL LIVING
 OF THE BUDDHISTS AND THE MUSLIMS IN NONGCHOK COMMUNITY,
 BANGKOK

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์นี้เป็นเครื่องมือวิจัยเพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการวิจัยเท่านั้น โดยข้อมูล
 ที่ได้จะนำมาวิเคราะห์และนำเสนอผลการวิจัยในภาพรวม คำตอบของท่านเป็นความลับ ดังนั้น จึงขอ
 ความอนุเคราะห์ให้ท่านตอบคำถามทุกข้อตรงกับความคิดเห็นของท่านให้มากที่สุดผู้วิจัยจึงขอชี้แจง
 ดังนี้

- ๑) แบบสัมภาษณ์ชุดนี้ใช้เพื่อสัมภาษณ์ วิธีการ ดำเนินชีวิต อย่างสันติสุข ของชาวมุสลิม
 กับชาวมุสลิม ในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร
- ๒) ข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์จะนำไปเปรียบเทียบถึงวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของ
 ชาวมุสลิมกับชาวมุสลิม ในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร เพื่อการนำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตที่
 ยั่งยืน
- ๓) ผู้วิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลด้วยการบันทึกเสียงและจดบันทึกประเด็นสำคัญ
- ๔) แนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึกชุดนี้เป็นการสัมภาษณ์แบบให้ตอบบรรยายตาม
 ความคิดความเข้าใจ มี ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ.....นามสกุล.....

ตำแหน่ง.....อายุ.....

นับถือศาสนา.....

ที่อยู่ปัจจุบัน.....

.....

.....

หน้าทีปัจจุบัน.....

ประสบการณ์การทำงาน.....

ตอนที่ ๒ ข้อคำถามเกี่ยวกับวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิม ในชุมชน
ตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร

๑. ความหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข

๑.๑ อะไรคือความหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขตามหลักศาสนา

.....

.....

.....

.....

๑.๒ ท่านเข้าใจความหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขว่าอย่างไร

.....

.....

.....

.....

๒. รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข

๒.๑ การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขตามหลักศาสนามีรูปแบบอย่างไร

.....

.....

.....

๒.๒ ท่านมองว่าการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขควรมีรูปแบบอย่างไร

.....

.....

.....

๓. วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข

๓.๑ ท่านเข้าใจว่าวิธีการทางศาสนาข้อใด คือเป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข

.....

.....

.....

๓.๒ วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขตามทัศนะของท่านควรเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๓ ท่านมีวิธีการปฏิบัติตนเพื่อให้เกิดสันติสุขในการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันอย่างไร

.....

.....

.....

.....

๔. เป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข

๔.๑ ท่านเข้าใจว่าเป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในภพนี้คืออะไร

.....

.....

.....

.....

๔.๒ ท่านเข้าใจว่าเป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในภพหน้าคืออะไร

.....

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม (ถ้ามี).....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบคุณ/เจริญพรขอบคุณท่านเป็นอย่างสูงที่ได้อนุเคราะห์ในการให้สัมภาษณ์ครั้งนี้

เรียน/เจริญพรขอบคุณ

พระใบฎีกาเกษม กตปุณฺโณ (แสงจันทร์)

นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้วิจัย

ภาคผนวก ง.

ภาพประกอบการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง

ภาพสัมภาษณ์และกิจกรรมระหว่างชุมชนตลาดหนองจอก

ภาพสัมภาษณ์และกิจกรรมระหว่างชุมชนตลาดหนองจอก

ภาพสัมภาษณ์และกิจกรรมระหว่างชุมชนตลาดหนองจอก

ภาพสัมภาษณ์และกิจกรรมระหว่างชุมชนตลาดหนองจอก

ภาพสัมภาษณ์และกิจกรรมระหว่างชุมชนตลาดหนองจอก

ภาพกิจกรรมระหว่างชุมชนตลาดหนองจอก

ภาพกิจกรรมระหว่างชุมชนตลาดหนองจอก

ภาพกิจกรรมระหว่างชุมชนตลาดหนองจอก

ภาพกิจกรรมระหว่างชุมชนตลาดหนองจอก

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ/ฉายา/นามสกุล : พระใบฎีกากฤษฏา กตปุญโญ (แสงจันทร์)
- วัน เดือน ปีเกิด : ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๗
- สถานที่เกิด : บ้านเลขที่ ๔๐/๘ หมู่ ๓ ถนนประชาสำราญ แขวงหนองจอก
เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร ๑๐๕๓๐
- อุปสมบท : วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ ณ พัทธสีมาวัดหนองจอก
แขวงกระทุ่มราย เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร ๑๐๕๓๐
โดยมีพระครูสาธุกิจวิธาร วัดลำต้อยติ่ง กรุงเทพมหานคร เป็นอุปัชฌาย์
- ประวัติการศึกษา
- พ.ศ. ๒๕๕๐ : นักธรรมชั้นเอก วัดหนองจอก คณะเขตหนองจอก
- พ.ศ. ๒๕๕๙ : ประกาศนียบัตรการสอนศีลธรรมในโรงเรียน (ป.สศ.)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร
เลขที่ ๑๕๘ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา
จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐
- พ.ศ. ๒๕๖๑ : ประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) รุ่นที่ ๑๓/๒๕๖๑
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร
เลขที่ ๑๕๘ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา
จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐
- พ.ศ. ๒๕๖๐ : พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (พธ.บ.) รุ่นที่ ๖๓/
๒๕๖๐ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์
พุทธโสธร เลขที่ ๑๕๘ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา
จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดหนองจอก แขวงกระทุ่มราย เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร
โทรศัพท์ ๐ ๒๙๘๘ ๓๗๑๗
- เข้าศึกษา : หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๐
- วันสำเร็จการศึกษา : พ.ศ. ๒๕๖๒